

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Lety na Mars v ruské sci-fi literatuře

Voyages to Mars in Russian Sci-fi Literature

Alexandra Novotná

Katedra slavistiky

Vedoucí práce: Mgr. Olga Čadajeva, Ph.D.

Studijní program: Ruská filologie

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Lety na Mars v ruské sci-fi literatuře* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Přerově 28.4.2022

.....

podpis

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování paní doktorce Čadajevě za její neutuchající podporu při psaní této práce, za čas, který si na mě vždy vyšetřila, za veškeré cenné rady při psaní této bakalářské práce s především za to, že ve mě věří. Také bych ráda poděkovala své mamince a Vojtovi za jejich podporu při studiu a všem mým přátelům, kteří mě trpělivě poslouchali mluvit o všech uvedených dílech. Znamená to pro mě svět.

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
1. Proč Mars.....	8
2. Detailní analýza vybraných děl	10
2.1. Na sousední planetě (На соседней планете, V. I. Kryžanovskaja)....	10
2.2. Červená hvězda (Красная звезда, A. A. Bogdanov)	17
2.3. Inženýr Menny (Инженер Менни, A. A. Bogdanov).....	42
2.4. Kráska z Marsu (Аэлита, A. N. Tolstoj)	49
3. Přehled děl zabývajících se tematikou Marsu	63
3.1. Příběhy přelomu 19. a 20. století	63
3.1.1. V oceánu hvězd, neboli Astronomická odysea (В океане звезд, Астрономическая одиссея)	63
3.1.2. Na jiné planetě, Povídka z života obyvatel Marsu (На другой планете, Повесть из жизни обитателей Марса, P. P. Infantěv).....	66
3.1.3. Cesta na Mars (Путешествие на Марс, A. N. Afanasjev).....	68
3.2. 20. léta 20. století	73
3.2.1. Cesta na Mars (Путешествие на Марс, Ivan Lukaš).....	73
3.2.2. Hořící propasti (Пылающие бездны, N.I. Muchanov)	74
3.2.3. Povídky o Marsu (Повести о Марсе, Graal Arelskij).....	74
3.2.4. Člověk, který pobýval na Marsu (Человек побывавший на Марсе, Graal Arelskij)	76
3.2.5. Meziplanetární kolumbové (Межпланетные кolumбы, I. Okston)	77
3.2.6. Cesta na Měsíc a na Mars (Путешествие на Луну и на Марс, V. I. Jazvickij)	77
3.2.7. Po planetách (По планетам, D. Pankov)	79
3.3. 30. – 40. léta 20. století.....	79

3.3.1. Vesmírní námořníci (Моряки вселенной, Boris Anibal).....	80
4. Výsledky bádání	83
4.1. Planeta Mars jako dokonalá budoucnost pro Zemi.....	83
4.2. Obraz revoluce.....	88
4.3. Obraz Ruska a planety Země.....	89
4.4. Obyvatelé Marsu.....	91
4.5. Původ obyvatel Marsu	92
4.6. Starověké civilizace a Mars	93
4.7. Ovládnutí vesmíru vs. poznání: etika vesmírného průzkumu	95
4.8. Hlavní hrdina	97
4.9. Technologie a pokrok	100
4.10. Příroda.....	104
4.11. Role díla.....	105
5. Závěr	110
6. Резюме	114
7. Seznam použitých pramenů a literatury	121
7.1. Prameny	121
7.2. Literatura.....	122
Seznam příloh	i
1. Biografie autorů	iii
2. Podrobné shrnutí děje jednotlivých prací	xi

Úvod

Planeta Mars si po tisíciletí pohrávala s lidskou fantazií: je dostatečně velká, aby ji bylo možné spatřit na obloze, ale vzhled jejího povrchu zůstával skryt až do 19. století, kdy jeho detailnější pozorování odhalilo více otázek než odpovědí. Giovanni Schiaparelli viděl na Marsu tzv. *canali*, které byly přeloženy do cizích jazyků jako kanály, čemuž následovalo i posunutí chápání významu tohoto slova. Odtud se pak rozšířily hypotézy o existenci inteligentního života na Marsu, které byly sice vyvráceny již na začátku 20. století, v myslích lidí však přežívaly ještě několik desetiletí a dráždily tak představivost mnohých spisovatelů.

Zatímco obrázek Marsu v angloamerické sci-fi literatuře je podrobně zpracován, o jeho ruském protivníkově existuje jen málo výzkumu, který bývá omezen na dílčí studie jednotlivých děl, případně o jejich pouhé zmínky v kontextu výzkumu ruské vědeckofantastické literatury jako takové. Pole tohoto výzkumu tedy stále skýtá velké množství neznámých a z nich plynoucích příležitostí.

Pro ruské spisovatele představoval Mars, pomyslné dvojče Země, obraznou Petriho miskou, v níž mohli experimentovat s historickými a společenskými podmínkami na Zemi a zkoumat, kam tyto změny vedou. Tohle vyobrazení Marsu jako planety-utopie vyvrcholilo před Velkou vlasteneckou válkou. Ta pak symbolizovala jistý druh hranice mezi tímto utopickým viděním Marsu a tzv. Zlatým věkem sci-fi literatury symbolizovanými v Rusku autory jako jsou bratři Strugačtí nebo I. A. Jefremovem. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla ohraničit časově materiál, který zkoumám, začátkem Velké vlastenecké války, přičemž spodní hranicí se ukázal být rok 1892. To však neznamená, že ruská sci-fi literatura se věnovala Marsu pouze v tomto období. Množství děl, která zmiňují cesty na Mars a planetu samotnou v ruské vědeckofantastické literatuře je tak rozsáhlé, že bylo třeba jej takto rozčlenit. Tohle rozčlenění plyne také z hypotézy, že období mnou zpracovávané se bude velmi lišit od následujícího období, které je ovlivněno již studenou válkou, raketovými technologiemi, začátkem dobývání vesmíru, vesmírným závodem a pokračujícím rozšiřováním poznatků ve všech vědeckých disciplínách, které mají vliv na vyobrazení letů do vesmíru a vesmíru samotného.

Ve svém výzkumu shromážděného materiálu se budu zaměřovat především na vyobrazení společnosti v daném materiálu, respektive na to, jak vypadá tzv. utopická společnost na Marsu a v jakých ohledech autoři kritizují, nebo podporují společnost v soudobém imperiálním nebo sovětském Rusku, případně jaké filozofie a ideologie

ovlivnily jejich náhled na tuto tematiku. Dále se budu zaměřovat na vědu a technologie, neoddělitelnou část sci-fi, a to, jak odpovídají historickému kontextu, případně jakým kreativním způsobem se daný autor rozhodl cestu na Mars a marťanské technologie vyobrazit. V souvislosti s tím bych se chtěla zaměřit i na to, jaký je vztah společnosti k těmto technologiím a vědě a co znamenají v kontextu daného díla. Další motivy, jimiž se budu zabývat, jsou již spíše dílčí, a to: reakce na bolševickou revoluci v Rusku a obrázek hrdiny ve zpracovaných dílech, tedy: kdo má právo letět na Mars a zkoumat jej. Poslední důležitou zpracovávanou otázkou vztahující se ke všem dílům bude role těchto děl, resp. jejich účel, který může být jak popularizace vědy, tak „jen“ zábava.

Ve své práci nejdříve vysvětlím, co znamená Mars pro spisovatele, resp. kontext, v němž o něm psali. V následující části provedu detailní analýzu čtyř románů, které z mého pohledu definují tohle časové období a symbolizují jej. V další části pak vytvořím přehled ostatních děl a jejich nejzajímavějších myšlenek, jejichž detailní analýzu jsem neshledala za důležitou. Poslední částí pomyslného těla práce bude syntéza výsledků mého bádání, resp. odpověď na výše zadané otázky v kontextu veškerého mnou zkoumaného materiálu. Krátké životopisy autorů a detailnější shrnutí některých příběhů se nachází v přílohách.

Cílem mé práce bude najít hlavní myšlenkové proudy v otázkách zmíněných výše, najít opakující se trendy a vrhnout světlo na nejzajímavější a nejdůležitější díla, zabývající se Marsem, daného období.

1. Proč Mars

Mars se stal nezvykle populární planetou pro zasazení příběhů. Důvod tohoto rozhodnutí je v zásadě jednoduchý. Mars je jednou ze Zemi nejbližších planet a je pozorovatelný na nočním nebi. Z pohledu ze Země se zdá, jako by svítil červeným světlem, což je způsobeno vysokou koncentrací oxidů železa v jeho půdě. Svě jméno dostal od starověkých Římanů, kteří jej pojmenovali podle svého boha války.¹

Ačkoliv je Mars Zemi poměrně blízko, jedná se o poměrně malou planetu, je dvakrát menší než Země, a proto byl jeho povrch ze Země dlouho nepozorovatelný.

Mars byl tak dlouho považován za planetu velmi podobnou Zemi. Den na Marsu je jen o půl hodiny delší než ten na Zemi, protože jeho doba rotace kolem své osy je téměř stejná jako ta zemská. Díky naklonění osy Marsu o zhruba 25° (podobně jako Země) tam dochází i k střídání ročních období.² Roku 1877 italský astronom Schiaparelli objevil na jeho povrchu jemnou síť pravidelných útvarů, které byly vědeckou komunitou považovány za kanály vybudované mart'anskou civilizací.³

V roce 1892 pozoroval W. H. Pickering kulaté útvary na povrchu Marsu, které byly považovány za moře. Tato „moře“ pozoroval později i Percival Lowell, který ve své populárně naučné knize *Mars and its Canals* (1906, Mars a jeho kanály) vyjádřil víru v to, že Mars je obýván bytostmi, jejichž intelekt je srovnatelný s tím lidským. Jeho víra přitom pramenila především z pozorování fenoménů na Marsu, které považoval za uměle vytvořené, hlavně „kanály“ a „oázy“. Lowell se ve své knize dále snažil protlačit teze o tom, že povrch Marsu je nezvykle hladký, že kanály na Marsu sloužily k přepravě vody, již se na Marsu nevyskytuje dostatek, a že průměrné teploty na Marsu jsou srovnatelné s těmi pozemskými.⁴

V roce 1907 opublikoval Alfred Russel Wallace knihu *Is Mars Habitable? A Critical Examination of Professor Lowell's Book "Mars and Its Canals," With an*

¹ RIGUTTI, Adriana, ed. *Ilustrovaný atlas vesmíru: cesta mezi hvězdami a planetami za poznáním vesmíru*. 3. vydání. Přeložil Jiří MIZERA. Říčany: Sun, 2016. Klub čtenářů (Sun). ISBN 978-80-7371-674-5, s. 164-167.

² RIGUTTI, pozn. 1.

³ RIGUTTI, pozn. 1.

⁴ WALLACE, Alfred R. *Is Mars Habitable: A Critical Examination of Professor Lowell's Book "Mars and Its Canals," With an Alternative Explanation*. London: Macmillan & co., limited, 1907.

*Alternative Explanation*⁵ (Je Mars obyvatelný? Kritická analýza knihy „Mars a jeho kanály“ profesora Lowella a alternativní vysvětlení). Tato kniha vyvrací Lowellovy teze o obyvatelnosti Marsu. Wallace v ní používá jak svou práci a svá pozorování, tak pozorování svých kolegů a jejich výsledky, a snaží se nabídnout alternativní vysvětlení fenoménů pozorovaných Lowellem. V knize vyvrací tezi o přítomnosti vody na Marsu a na důkaz podává spektroskopická měření Sira Williama Hugginse, k čemuž doplňuje, že Mars není schopen udržet si vodní páru v atmosféře kvůli své nízké hmotnosti. Popřením existence vody na Marsu popírá i existenci kanálů na přepravu tamní vody. Dále v knize vyvrací i Lowellovy výpočty průměrné teploty na Marsu a oponuje výpočty dalších vědců, které dokazují, že Mars není vhodný pro udržení života a jeho vývoj, čímž podryvá i tezi o existenci života na Marsu.

Teorie o existenci marťanských kanálů pak byla zcela vyvrácena v roce 1909 a bylo potvrzeno, že jde pouze o optický klam způsobený nevyhovujícími teleskopy využívanými k pozorování Marsu.⁶

Tento diskurz omezený především na vědeckou komunitu a příznivce astronomie však nebránil lidem v tom, aby Rudá planeta i nadále dráždila jejich fantazii. Pickering a Lowell byli velmi úspěšní v komunikaci svých pozorování a teorií veřejnosti, a proto hypotézy o existenci moří a kanálů na Marsu dlouho žily ve veřejném povědomí.⁷ V literatuře byl tak Mars i nadále vnímán jako dvojče Země s velmi podobnými životními podmínkami vhodnými pro stvoření a udržení života. Lowell navíc zastával teorii, že Mars je mnohem starší planeta než Země.⁸ Tato teorie vedla k tomu, že mnozí spisovatelé vnímali Zemi jako civilizaci starší, a tedy i vyvinutější, než je pozemská. Jak dále ukážu, mnozí autoři Mars ve svých příbězích vnímali jako Petriho misku, v níž experimentovali s alternativními směry, jakými se mohl život na Zemi vyvíjet, nebo by se měl vyvíjet v budoucnosti. Proto se v mnohých příbězích na Marsu nachází utopická společnost.

⁵ WALLACE, Alfred R. *Is Mars Habitable: A Critical Examination of Professor Lowell's Book "Mars and Its Canals," With an Alternative Explanation*. London: Macmillan & co., limited, 1907.

⁶ DOLLFUS, Audouin. The first Pic du Midi photographs of Mars, 1909. *Journal of the British Astronomical Association*. 2010, **120**(4), 240-242. 2010JBAA..120..240D.

⁷ CROSSLEY, Robert. Percival Lowell and the history of Mars. *The Massachusetts Review*, 2000, 41.3: 297-318.

⁸ CLARK, Stephen R.L. Martian Chronicles. *Metascience* [online]. Springer Nature, 2006, **15**(3), 561–565 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: doi:10.1007/s11016-006-9042-0

2. Detailní analýza vybraných děl

V následující části se zaměřím na podrobnou analýzu čtyř románů odehrávajících se na planetě Mars, které symbolizují 3 různé přístupy k dané problematice. Román *Na sousední planetě* Věry Kryžanovské je hluboce ovlivněn teosofií a cesta na Mars je uskutečněna mysticko-technologickým způsobem. Romány *Červená hvězda* a *Inženýr Menny* Alexandra Bogdanova jsou ovlivněny především socialismem a Bogdanovovým zvláštním přístupem k němu. V těchto dvou románech je zároveň důležitá technologie a věda, na niž společnosti kladou velkou váhu. *Červená hvězda* představuje utopickou společnost a *Inženýr Menny* cestu k ní. Poslední román, *Kráska z Marsu* Alexeje Tolstého, představuje spojení mystických prvků ovlivněných teosofií a hluboké víry v technologii a pokrok. Na rozdíl od předchozích románů pak obrací naruby syžet a utopii umísťuje na Zem, zatímco na Marsu bublá dělnická revoluce, do níž se hlavní hrdinové zapojují.

2.1. Na sousední planetě (*Ha cosednej planetě*, V. I. Kryžanovskaja)

Román *Ha cosednej planetě* byl poprvé vydán v roce 1903 a pojednává o tom, jak se ruský kníže dostává díky indické okultní nauce na Mars, kde se seznamuje s rasami pobývajících na Marsu a jejich zvyky. Kryžanovská v knize vykresluje svou představu ideální společnosti, kde díky fyzickým rozdílům mezi jednotlivými rasami na Marsu dochází k téměř dokonalé dělbě práce a harmonickému soužití. Kniha je přitom nasycena soudobým orientalismem a ovlivněna teosofickými myšlenkami Heleny Blavatské.

Děj knihy

Román začíná v Indii, kde kníže Andrej Šelonský, archeolog, okultista a znalec starověkých říší, vstupuje do učení k starému bráhmanovi Atavrovi. Když Andrej projeví zájem o planetu Mars, Atavra mu slíbí, že ho na Mars vezme. Po období intenzivní duchovní i fyzické přípravy je Andrej schopen překonat cestu na sousední planetu, kam ho Atavra veze v mumifikovaném stavu.

Na Marsu se Andrej probouzí v Paláci kouzelníků a Atavra ho svěruje do péče kouzelníka Sagastose, který ho učí hlavním jazykům Marsu, aby se brzy mohli vydat na poznávací cestu po planetě. Sagastos Andrejovi vymýšlí také legendu o jeho původu, dá mu marťanské jméno Ardea a šatí jej po marťanském způsobu. Andrej nemůže vypadat

jako člověk, protože ani obyčejní obyvatelé Marsu si nejsou vědomi existence života na Zemi.

První cesta Ardei a Sagastose míří do Města moudrosti, v němž se Palác kouzelníků nachází. Ardea zjišťuje, že Mart'ané jsou technologicky mnohem dále než lidé na Zemi, obdivuje tamní architekturu měst a poznává také náboženské rituály Sagastosova národa Ravalisů.

Jejich cesta za národem Taobtilů, starým národem černé pleti, vede pod mořem, kde potkávají sirény. U Taobtilů Ardea poznává krásnou Nirdanu, která se do něj zamiluje a stanovuje si za cíl ukázat mu a osvětlit svou kulturu, především kult boha Imamona.

Odtud pokračují k bohatým Assurům, odkud pochází většina sloužících ostatních národů, jelikož se jedná o národ kulatých a silných lidí s červenou kůží a pracovitou náturou. Assurové jsou napůl divocí, někteří z nich jsou lidojedi. Ardea a Sagastos zde vykonají návštěvu svatby příbuzného Sagastosova bývalého sloužícího a assurského pohřbu.

Od Assurů jedou k národu Selenitů, vysokých lidí s velmi světlými očima a vlasy, kteří žijí pouze pro umění a krásu a vyhýbají se ostatním národům. Zde nechává Sagastos Ardeu samotného a ten se zamiluje do dcery tamního krále Rachatoona, Amary. Amara však jako kněžka nemůže mít poměr s mužem. V průběhu tamní slavnosti dostává strašné znamení o své smrti a Sagastos s Ardeou jsou nuceni rychle odjet, aby nevyšla najevo láska mezi Ardeou a Amarou a aby se vyvarovali neštěstí.

Ardea a Sagastos prchají k Senidaistům, kteří praktikují polygamií i polyamorii v závislosti na bohatství daného člověka a na konci románu se chystají vydat k tamní carevně Tary.¹

Společnost

Věra Ivanovna Kryžanovskaja byla příznivkyní teosofické školy myšlení, přesněji se její myšlení rozvíjelo pod vlivem myšlení Heleny Blavatské². Helena Blavatská

¹ КРЫЖАНОВСКАЯ, Вера Ивановна. *На соседней планете* [kindle]. Strelbytsky Multimedia Publishing, 2017 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://amzn.to/3jL8IkY>

² НИКОЛАЕВ, П. А., ed. Крыжановская Вера Ивановна. НИКОЛАЕВ, П. А. *Русские писатели, 1800-1917: биографический словарь*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1994, s. 173-174. ISBN 5-85270-112-2.

(1831-1891) se jakožto zakladatelka Teosofické společnosti stala jednou z nevlivnějších osobností západního náboženského myšlení v 19. století a na začátku 20. století.³ V průběhu ruského Stříbrného věku se její učení díky popularitě okultismu a východních učení rozšířilo především mezi elitami společnosti, resp. mezi umělci a intelektuály, na jejichž práci mělo značný vliv. Teosofie se stala v Rusku na přelomu století populární i proto, že mnozí intelektuálové se cítili spoutáni a nenaplnění vědeckým racionalismem pramenícím z rychle se rozvíjejících přírodních věd. Zájem o teosofii se tak stal logickou reakcí na uzemnění, které poskytoval vědecký pokrok své doby.

Teosofové definovali svou filosofii jako synkretický filozofický systém kombinující mystické a religiózní prvky. Snaží se spojit poznatky vědy, náboženství a filozofie. Podle teosofů samotných je to systém založený na staré ezoterické tradici tzv. tajné doktríny. Teosofie se snažila stát východiskem z kulturní a myšlenkové krize.⁴

Teosofie Heleny Blavatské byla snahou adaptovat asijský buddhismus na potřeby okultismu a mysticismu. Časem však zahrnula do sebe i učení bráhmanismu, zoroastrismu a křesťanství.⁵

Věra Kryžanovskaja se rozhodla na Mars umístit vyspělejší a ideální společnost. Tato společnost je, přirozeně, ovlivněna její vírou a filozofií, tedy myšlenkami teosofie, které můžeme v knize najít.

První manifestací tohoto učení, která je důležitá pro celou knihu je teosofická rasová teorie a teorie o epochách, kterými lidstvo prochází.

Sagastos připomíná v příběhu Andrejovi, resp. Ardeovi, že na Zemi jsou Andrejovi lidé pátou rasou, přičemž Sagastos a jeho lidé jsou na Marsu rasou šestou. Abychom tomuto porozuměli, musíme porozumět i teosofickému učení o rasách.

Středovým bodem tohoto učení je učení o kořenových rasách, což je systém 7 ras, které vládou jednotlivým epochám, jimiž Země prochází. Jestliže je Andrej člen paté rasy na Zemi, znamená to, že je členem tzv. Ariánské rasy (pocházející přímo z národa

³ HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN. Introduction. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 1-12. ISBN 978-90-04-23597-7.

⁴ CARLSON, Maria. Introduction: The Esoteric Tradition and the Russian Silver Age. CARLSON, Maria. *No Religion Higher Than Truth*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993, s. 3-14.

⁵ CARLSON, Maria. The Early Days of Theosophy in Russia (1875 - 1901). CARLSON, Maria. *No Religion Higher Than Truth*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993, s. 38-53.

Atlant'anů), přičemž Sagastosova rasa je podle jeho slov již šestá, a tedy vyšší a vyvinutější než ta současná lidská na Zemi.

Když mluvíme o rasách, nemluvíme o nich v současné konotaci, kdy souvisí jak s původem člověka, tak jeho fyzickými znaky. V teosofickém vidění světa se jedná o výše zmíněné epochy, jimiž lidstvo a celá planeta pochází. Každá ze sedmi kořenových ras dá ve své epoše život dalším sedmi rasám, z nichž se eventuálně vyvine další kořenová rasa a nastoupí na místo původní rasy.

Tato teorie souvisí i s teorií reinkarnace, kdy se člověk, respektive bytost postupně přesunuje do vyšších a vyšších ras. Vývoj ras je přitom spojován s nadpřirozenem, které řídí tento vývoj, vyšší inteligencí, která se stará o pěstování těchto ras. S tím také souvisí důvod, proč většina obyvatel Marsu je víceméně podobná lidem. Vývoj na všech planetách je řízen stejnou vyšší inteligencí, funguje na stejných vibracích, jak bylo vysvětleno v knize. Sagastos v příběhu zmiňuje tyto vyšší vibrace, kterým se snaží porozumět a naučit se na nich komunikovat. To by bylo, podle něj, nejvyšším stupněm vývoje.⁶

Ardea a Sagastos v knize poté cestují a navštěvují jednotlivé rasy na Marsu, kterých je v prvním díle 5: Taoblité, Ravalisté, Assurové, Selenité a Senidaisté. Jelikož Sagastos zmiňuje, že on je členem šesté rasy, znamená to, že Ravalisté jsou na Marsu nyní hlavní rasou epochy, zatímco ostatní národy jsou podrasy, jedna z nichž nahradí eventuálně Ravalisty v čele.

Blavatská ve své práci hledala logické souvislosti mezi dávnověkými rasami a současnými obyvateli Země. Zatímco Ariánská rasa, potomci Atlant'anů, měla své potomky v obyvatelích Indie a Evropy (tato myšlenka byla ovlivněna objevením sanskrtu a příbuznosti mezi indoevropskými jazyky), názory Heleny Blavatské na současné obyvatele Havaje, Tasmánie a Oceánie, australské a africké domorodé kmeny se mohou v současném kontextu zdát až rasistické. Blavatská o těchto národech mluví jako o rasách podřadných, které pomalu vymírají, resp. jsou na ústupu, jelikož nemohou ustát vládu a

⁶ LUBELSKY, Isaac. Mythological and Real Race Issues in Theosophy. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 335-355. ISBN 978-90-04-23597-7.

inkarnaci současné kořenové rasy. Předky těchto „podřadných“ ras Blavatská označila za bytosti bez duše a mysli.⁷

Tohle můžeme v příběhu najít v popisu rasy Assurů, která je také považována za rasu intelektuálně podřadnou, necivilizovanou a necivilizovatelnou ve svých tendencích ke kanibalismu. Jejich fyzická konstrukce je přitom popsána jako velmi silná, jsou to lidé kulatí, nízcí a mají červenou kůži. Ačkoliv bych nerada vyvozovala rasismus z této knihy, ráda bych upozornila na to, že assurský kanibalismus připomíná iracionální strach evropských kolonizátorů z kanibalismu domorodých kmenů, často pouze vymyšlený a mýtický, nezaložený na faktech.⁸ Ve spojení s jejich „necivilizovaností“ a některými fyzickými charakteristikami si myslím, že tito lidé jsou mart'anským ekvivalentem výše zmíněných domorodých kmenů z Austrálie, Oceánie a Afriky. Pokud tohle spojíme i s kolonialismem, který na konci 19. století stále vládl světovému řádu až do První světové války, můžeme tuto teorii spojit i s pseudoteoriemi o tom, že obyvatelé Afriky jsou silnější, a tedy i více způsobilí k práci než například severoameričtí domorodí obyvatelé. Z toho důvodu jsou Assurové (se svým svolením) využíváni k práci pro ostatní národy Marsu.

Andrej naráží v příběhu na tehdejší pozemské vnímání ras, když se ptá Sagastose, jestli jsou Taoblité rasou podřadnou, stejně jako černí lidé na Zemi. Sagastos mu odpovídá, že tomu tak není, jsou jen rasou starší, která se již vyčerpala a dala Marsu to nejlepší ze sebe.

Nerada bych spojovala každou jednotlivou rasu na Marsu s jednotlivými skupinami na Zemi, jelikož rozumím tomu, že Věra Kryžanovskaja měla ve svém díle i určitou uměleckou svobodu. To znamená, že rasy Marsu nekorespondují těm pozemským přímo, snad i proto, že Mars se nachází v příběhu na vyšší úrovni vývoje. Je však dobré si uvědomit, co ovlivnilo rozhodnutí Blavatské umístit na Mars několik velmi odlišných ras (na rozdíl od jiných spisovatelů, jejichž obyvatelstvo Marsu bylo většinou rasově homogenní).

⁷ LUBELSKY, Isaac. Mythological and Real Race Issues in Theosophy. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 335-355. ISBN 978-90-04-23597-7.

⁸ КРЬЖАНОВСКАЯ, Вера Ивановна. *На соседней планете* [kindle]. Strelbytskyy Multimedia Publishing, 2017 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://amzn.to/3jL8IkY>

Náboženství

Centrálním mýtem na Marsu je mýtus o Imamonovi. Imamon byl bytost seslaná ze sedmé úrovně nebe, kde se nachází jeho otec Aur. Imamon byl bytost, která léčila nemocné, křísila mrtvé, usmířovala spory... Tohle rozeznilo kněží krutého božstva, které tehdy bylo na Marsu uctíváno. Tito kněží poté vrazili Imamonovi nůž do srdce a připoutali ho na hranici, kterou zažehla krev z Imamonova srdce. Oheň pohltil Imamonovo tělo, a poté z ohně vzlétla bílá holubice, která v zobáku držela nůž. Ve stejnou chvíli se zatáhlo nebe a skála, na níž stál chrám původního božstva, se zřítila do nově otevřené propasti. Imamon se pak vrátil ke svému otci do nebe, odkud se stará o spasení lidstva.⁹

Assurové vyznávají zlého a krvežíznivého boha Assura. Assur je symbolem chaosu a bolesti a stává se tak antipodem boha Aura. Assurovi kněží drží vyznavače ve strachu. Assurové jsou, konec konců, pravděpodobně inspirováni indickými démonickými bytostmi, které se nazývají *asura*. Jsou to bytosti, které neustále vedou válkou se vznešenými bytostmi, tzv. *deva* a snaží se tak dostat přístup k vyšším úrovním nebe, hlavně do *nebe třiceti tří*.¹⁰

Myslím, že jejich náboženství je tak velmi podobné pozemskému Křesťanství a mýtu o Ježíši Kristu. Konec konců, Sagastos tvrdí Ardeovi, že kříž je univerzálním symbolem, tzn. má podobné konotace na Zemi i na Marsu. Ačkoliv sám Ardea následně v příběhu vykládá další legendy: o Krišně i o Osirisovi, myslím si, že kult Imamona je kultem Ježíše Krista.

Technologie a věda

Marťanské technologie v díle Kryžanovské nejsou v popředí příběhu, nehýbou příběhem a tvoří spíše jeho pozadí. Přesto je několik zajímavých technologií, které si zaslouží zmínit, stejně jako metoda přepravy lidí mezi Zemí a Marsem.

Kromě vozů tažených zvířaty lidé na Marsu využívají i elektrické bryčky. Dovolím si tvrdit, že jde o první segwaye nebo elektrická auta v ruské sci-fi literatuře.

⁹ КРЪДЖАНОВСКАЯ, Вера Ивановна. *На соседней планете* [kindle]. Strelbytskyy Multimedia Publishing, 2017 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://amzn.to/3jL8IkY>

¹⁰ BUSWELL, Robert E. a Donald S. LOPEZ. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton: Princeton University Press, 2014. ISBN 9780691157863, s. 76.

Dalším zajímavým výdobytkem mart'anské civilizace jsou skleněná vlákna, která se sice nepoužívají k přenosu informace, ale sama jejich myšlenka byla, dle mého názoru, ve své době revoluční.

Technologie letu na Mars je vcelku komplikovaná, jelikož se jedná o směs stavu hluboké meditace, mumifikace a technologie. Atavra tento let řídí. Nejdříve Andreje uspí, poté ho provede speciálním obřadem za pomoci nespecifikovaného dýmu, který Andreje udělá lehčím, poté obřad opakuje, dokud Andrej neváží tolik, co Atavra. Poté speciálním voskem zacpe všechny povrchové otvory na Andrejově těle. Když je hotový, omotá Andreje jako mumii. Sám Atavra cestuje v jistém typu skafandru s helmou z kovu.

Po tomto obřadu uloží Atavra Andreje do rakety tvaru doutníku opatřené na konci vrtulkou a po stranách okny. Vpředu má tato raketa lampičku. Raketa se řídí podobně jako kolo a pohon má elektrický.

V této technologii mumifikace můžeme zaznamenat právě fascinaci egyptologií a egyptskou kulturou, která se v 19. století rozvinula díky Napoleonově tažení do Egypta. Tohle tažení vneslo Egypt znovu do povědomí Britů, Francouzů a dalších národů Evropy a vedlo k popularizaci egyptských artefaktů a egyptologie.¹¹

Sama Blavatská přitom byla fascinována starověkým Egyptem a starověkým věděním obecně, ať už dále mluvíme o Kabale nebo indických Védách. Její postoj k moderní vědě se pak nese v duchu pochybování. Blavatská totiž věřila, že moderní věda je pouze povrchním odrazem hlubokého a propracovaného starověkého vědění.¹² Neschopnost moderní vědy propojovat duši i tělo, náboženství a mysticismus s přírodou byla důkazem, že moderní věda není dostatečně vyvinutá, a tedy nelze ani její výsledky vždy brát jako nesporná fakta. S tímto se v knize potýká ostatně i Andrej, který se musí odnaučit svým konvenčním znalostem o astronomii a přijmout vysvětlení svého učitele Atavry.

¹¹ FRITZE, Ronald H. Nineteenth-century Egyptomania to the Discovery of Tut. FRITZE, Ronald H. *Egyptomania: A History of Fascination, Obsession and Fantasy*. London: Reaktion Books, 2016, s. 181-221. ISBN 1780236859.

¹² ASPREM, Egil. Theosophical Attitudes Towards Science: Past and Present. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, 405-428 (408). ISBN 978-90-04-23597-7.

Závěr

Kryžanovskja ve své knize představuje svůj obraz ideální společnosti. Tato společnost na Marsu žije podle teosofického učení o rasách a epochách na úrovni o stupeň vyšší, než žijí lidé na Zemi, a tedy představuje dokonalou budoucnost pro lidstvo. Martřané ukazují společné a klidné soužití různých ras, starých i nových vládnoucích ras, které využívají své rozdíly ke spolupráci. Ačkoliv se jedná o sci-fi dílo, věda a technologie hrají v knize malou roli.

Na rozvrstvení společnosti i na postoji knihy k vědě jsem ukázala, nakolik ovlivněná teosofickým učením Heleny Blavatské (na kterou na začátku knihy vypravěč sám naráží) Kryžanovskaja i kniha jsou. Ačkoliv se svým vztahem k okultním vědám liší od ostatních knih ze své kategorie, nejedná se o výjimku, protože jako jiná některá díla jsou ovlivněna politickou teorií, tato kniha je ovlivněna religiózně-filozofickým proudem.

2.2. Červená hvězda (*Красная звезда*, A. A. Bogdanov)

Poprvé byla vydána v Petrohradu v roce 1908 a následně v letech 1918, 1922 a 1928, a poté až v roce 1979.¹³ K napsání Rudé hvězdy vedlo Bogdanova Leninovo zklamání revolucí v roce 1905 a jeho přesvědčení, že tímto revoluce skončila.¹⁴ Bogdanov se pomocí své knihy snažil vrátit zpět revoluční optimismus do řad svých soudruhů, ale zároveň v ní přístupným způsobem načrtl základy své filozofie, popsal svou ideu dokonalé socialistické společnosti a varoval před slepým využíváním technologií a pokroku. Kniha tedy měla sloužit stejnému cíli jako cesta její hlavní postavy na Mars: ukázat lidem světlou socialistickou budoucnost. V průběhu psaní této knihy přitom začal Bogdanov rozvíjet své učení o tektologii, které dosáhne svého vrcholu v beletristickém díle *Инженер Мени* (1913).

¹³ BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. ix-x. ISBN 978-0-253-1730-8.

¹⁴ STITES, Richard. *Fantasy and Revolution: Alexander Bogdanov and the Origins of Bolshevik Science Fiction*. BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. 1-16. ISBN 978-0-253-1730-8.

Když *Červená hvězda* vyšla, byla přijata různě: časopis *Русское богатство* ji označil za módní, nedojímající a neoriginální¹⁵ a Lenin kritizoval její rostoucí popularitu¹⁶, zatímco Bogdanovův švagr a soudruh Lunačarský ji vychválil jako vysoké dílo socialistické futurologie a obhajoval ji před literárními puristy.¹⁷

Příběh pojednává o cestě Bolševika Leonida na Mars, kde poznává různé aspekty tamní utopické bolševické společnosti: třídní i genderovou rovnost a veškeré její projevy, které mají vliv na vnímání genderu a na vztahy. Dále poznává nový druh organizace práce, který osvobozuje člověka a historii marťanské společnosti, respektive její cesty k socialismu. Na Marsu se tak člověk začátku 20. století setkává s technologicky mnohem vyspělejší společností, jejíž exploatace přírodních zdrojů vede k ekologické krizi. Nutnost najít zdroje jídla pak vede tuto společnost zvažovat kolonizaci Země. Hlavní hrdina knihy je pak zástupným exemplářem Pozemšťana, který má odpovědět na otázku toho, zda by bylo pro Marťany a Pozemšťany žít v míru v socialistické společnosti. Pokud smysl tohoto tvrzení posuneme, snažil se i Bogdanov odpovědět na otázku, zda je lidstvo připravené na socialismus, případně jakou cestou se k němu může dostat a co takový socialismus může obnášet a jaký vliv může mít na společnost, jednotlivce, fyziologii, filozofii i jazyk.

Děj knihy

Román vypráví příběh matematika a revolucionáře Leonida, který žije v Petrohradu se svou družkou Annou Nikolajevnou. Svou vědeckou činnost na téma struktury hmoty a politické ideje diskutuje s tajemným inženýrem Mennym, který mu prozradí, že patří k tajné vědecké společnosti, jejíž objevy přesahují oficiální vědecké úspěchy. Tak ho naláká na cestu do jejich tajného komplexu, kde se vyjeví, že lhal a jedná se ve skutečnosti o mimozemšťany, kteří si ho vybrali jako zástupce Země, kterého vezmou na Mars.

¹⁵ STITES, Richard. *Fantasy and Revolution: Alexander Bogdanov and the Origins of Bolshevik Science Fiction*. BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. 1-16. ISBN 978-0-253-1730-8.

¹⁶ BANERJEE, Anindita. *We modern people: science fiction and the making of Russian modernity*. Middletown (Connecticut): Wesleyan University Press, 2012. ISBN 978-0-8195-7335-3, s. 119-154

¹⁷ STITES, Richard. *Fantasy and Revolution: Alexander Bogdanov and the Origins of Bolshevik Science Fiction*. BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. 1-16. ISBN 978-0-253-1730-8.

Cestou na Mars se Leonid učí s pomocí doktora Nettyho marťanskou řeč a spřátelí se s chemikem Lettem, který se po nevydařeném chemickém pokusu obětuje, aby zachránil Leonida. Jeho smrt zasáhne většinu posádky a Leonid cítí, že především matematik Sterný vůči němu chová antipatie. Ostatní členové posádky, převážně Menny a Netty, se však zabývají jeho výukou.

Po přiletu na Mars zkoumá Leonid všechny aspekty marťanského života: od jejich architektury přes systém rozdělení práce a toku zboží po jejich způsoby ve výchově dětí a umění. Jeho průvodci se stávají doktor Netty a mladík Enno, k nimž Leonid začíná cítit náklonnost.

Když se Leonid seznámí s fungováním společnosti, snaží se začít aktivně účastnit na jejím chodu, a tedy si najde práci v textilní továrně. Leonid brzy zjistí, že city, které chová k Nettymu, jsou opětované a jedná se ve skutečnosti o ženu. S Netty začne rozvíjet vztah, který je však brzy přerušen její účastí na tajemné misi na Venuši. Zatímco se Leonid snaží zjistit, proč odletěla Netty na Venuši, tráví hodně času s Enno, kamarádkou Netty. Díky veřejně přístupným záznamům z konference, na niž nebyl vpuštěn, zjišťuje Leonid, že planeta Mars umírá, a proto je potřeba se přemístit na Zemi, nebo na Venuši. Jelikož je Venuše velmi nehostinná, zdá se jako nejlepší možnost osídlit Zemi, jejíž obyvatelé však zatím nejsou kompatibilní se socialismem marťanské společnosti. Po vyslechnutí Sterného návrhu vyhubit pozemšťany jako nižší úroveň společnosti, pojme Leonid ke Sternymu hněv znásobený žárlivostí na jeho dlouhodobý vztah s Netty. Tento hněv vyústí ve vraždu Sterného a v přemístění do psychiatrické nemocnice, nejprve na Marsu a poté na Zemi. Na Zemi Leonid získává s pomocí zaměstnance nemocnice zprávy o politickém dění. Po svém odchodu ze zařízení se znovu účastní na revolučních snahách. Když skončí v nemocnici, přichází ho navštívit Netty v přestrojení. Spolu s ní odchází a začíná jeho nový život na Marsu. Jeho výzkum na téma sociální revoluce na Marsu je pak předmětem další knihy: *Inženýr Menny*.

Mart'anská filosofie

Mart'anský náhled na společnost by se dal shrnout Nettyiným prohlášením o individualitě: „... везде, где есть жизнь, целое бывает больше суммы своих частей, как живое человеческое тело больше чем грудa его членов.“¹⁸

Mart'ané věří v ideu celku a v to, že každý člověk je součástí jednoho celku jako jsou buňky částmi těla.¹⁹ Samy o sobě nejsou důležité, i když vykonávají specifické funkce uvnitř těla. Svého naplnění docházejí až v rámci organismu, jehož existenci napomáhají.

Když Netty vysvětluje Mennyho velké objevy v oblasti výzkumu tzv. záporné hmoty, Leonid předpokládá, že Menny musí být slavný a uznávaný člověk. Netty mu však vysvětluje, že tohle je základní rozdíl v pozemském a mart'anském chápání individua a práce, jelikož Mart'ané si mnohem více než lidé uvědomují, že stojí na ramenou svých předků. Menny by nebyl schopen dosáhnout svých velkolepých výsledků, kdyby nebudoval na poznatcích předchozích generací. V knize *Inženýr Menny*, která na Rudou hvězdu navazuje, Bogdanov tuto myšlenku rozvíjí o práci dělníků, bez nichž by nebyly velké myšlenky a plány naplněny, protože by je neměl kdo uskutečnit. Podobný přístup mají Mart'ané ke slávě. Podle Netty je jméno člověka zachováno tak dlouho, jak dlouho žijí lidé, kteří mu byli blízcí. Společnost jako taková nepotřebuje stavět mrtvé lidi na piedestal a dělat z nich symboly, protože veškerý pokrok je chápán jako kolektivní snaha všeho obyvatelstva Marsu a zahlcení historie jmény mrtvých lidí by sloužilo jen k tvorbě individualismu, který je na Marsu překonán. Zatímco na Zemi velcí vůdci a jména umělců a vůdců dokážou sjednocovat společnost a motivovat boj, na Marsu všichni obyvatelé stojí za společným cílem, spojení myšlenkou celku a jednotného života, a tedy velká jména nepotřebují. Podle Bogdanova totiž koncepce *Já a Ty* existuje pouze tehdy, když je ve společnosti konflikt. Když konflikt zmizí a nastane harmonie, individualismus vymizí a uvolní místo vyspělejší formě smýšlení o společnosti, tedy kolektivistickému smýšlení.²⁰

¹⁸ БОГДАНОВ, Александр А. *Красная звезда*. Санкт-Петербург: Т-во Художественной Печати, 1908, s. 34

¹⁹ БОГДАНОВ, *pozn.* 18, s. 70-79

²⁰ LOSSKY, Nikolay O. *History of Russian Philosophy*. London: George Allen and Unwin, 1952, s. 378-380

Společný cíl se projevuje také v jejich přístupu k pomoci svému soudruhu. Ačkoliv si Leonid myslí, že je v práci sledován a souzen za svou neefektivitu práce a neschopnost se soustředit, dodává, že to bylo jen nepochopení tomu, že Martšané si všichni navzájem takto pomáhají, protože vědí, že jiní soudruzi zase pomohou jim.²¹

Kolektivismu se děti musí učit od raného dětství. Nebydlí s rodiči a jsou vychovávány a vzdělávány v dětských koloniích, v nichž se učí socializovat a žít jako plnohodnotní občané. V kapitole *Дом демеи* Leonid vidí jak děti, které si přivlastňují hračky, tak dítě, které úmyslně ublíží žábě. Nella, jejich vychovatelka, mu pak vysvětluje, že život jedince prochází stejnými obdobími jako vývoj civilizace na Marsu, a děti tedy postupně dospějí k pochopení své existence v rámci celku. Tato myšlenka vznikla pravděpodobně pod vlivem učení Ernesta Haeckla a jeho biogenetického zákona, který praví, že individuální organismy v průběhu svého vývoje opakují vývojové etapy celého druhu.²²

Pokud bychom tuto teorii zobecnili, dalo by se říci, že Pozemšťané jsou zatím dětmi, které musí dospět k socialismu. Tak například vnímá Netty Leonida, když ho ve svém dopisu k němu nazývá svým dítětem. Nelze to však chápat tak, že obě civilizace by dospěly do stejného socialismu, do stejné kultury a filosofie. Jak Netty zdůrazňuje ve svých argumentech proti Sterného plánu zničit lidstvo, neexistuje ve vesmíru pouze jeden život a nejedná se jen o nižší stupeň martšanské civilizace. Zničit tento život by znamenalo zničit pestrost vesmíru a velký potenciál. Je nesporné, že tato společnost je psána pod vlivem Bogdanovovou teorií monismu, který vznikla pod vlivem Ernsta Haeckela, Wilhelma Ostwalda a Ernsta Macha. Bogdanov spojoval sociální teorii s přírodními vědami a v přírodních vědách hledal zákonitosti a paradigmata, která by se dala uplatnit na společnost jako celek. Věřil, že všechny organismy, celý vesmír, je spojen do vyššího organizačního celku, jehož veškeré části jsou spolu geneticky spojeny.²³

²¹ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 98-102

²² ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.

²³ ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.

Mart'anský kolektivismus má vliv i na jejich filosofii smrti. Jestliže se Mart'an stane přítěží pro společnost, je starý a neproduktivní, to znamená, že se již nemůže účastnit na dělbě práce a pouze čerpá její plody, volí často asistovanou sebevraždu.²⁴

Průběh sociální revoluce na Marsu a na Zemi

Mart'anská společnost se dlouho vyvíjela podobně jako ta pozemská, ale takřka se vyhnula feudalismu a válkám, což mělo za příčinu rozvoj kapitalismu, který zadusil vznik národních států. Kapitalismus šel tedy ruku v ruce s globalizací, kterou ulehčovalo malé množství přírodních překážek mezi jednotlivými státy na Marsu. Ačkoliv tyto státy mluvily různými dialekty, globalizace, tedy vzájemný obchod a neustálé míšení občanů, vedlo ke smíšení těchto dialektů a vymazání rozdílů mezi jednotlivými státy. Tato jednotnost měla za následek to, že nevznikalo ani zdaleka tolik válečných konfliktů jako na Zemi.

K pravděpodobně největšímu sjednocení obyvatel Marsu došlo v době stavby kanálů na zavodňování vysychající půdy Marsu, kdy byla nastavena progresivní daň z půdy, kterou vlastnily velké zemědělské korporace. Z této daně pak byla placena stavba obřích kanálů spojujících půdu s moři. Po dokončení tohoto projektu došlo k průmyslové krizi, která měla za následek postupné předání výrobních prostředků do rukou dělníků a nové dělnické vlády Marsu. Na rozdíl od Země, hlavními zbraněmi dělníků na Marsu byly stávky, k povstáním docházelo málokdy. V takovou revoluci doufal i sám Bogdanov: v revoluci formou reorganizace starého světa ve svět nový na základě vědeckého poznání,²⁵ což dělá z Rudé hvězdy beletrizovaný program jeho ideologie. Srovnání s pozemskými revolucemi se naskýtá hned v začátku knihy, kde Leonid popisuje krvavou revoluci roku 1905, kdy podle jeho slov všichni očekávali rychlé vítězství, ale brzy se ukázalo, že impérium ještě dlouho bude potlačovat jejich snahy. Car Mikuláš II. v zajetí chaosu vydal Ústavu a vytvořil parlament, jen aby o chvíli později utopil revoluci v krvi: nastolil stanné právo, nechal zřídit vojenské soudy a nakázal

²⁴ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 79-85

²⁵ BIRD, Robert. Imagination and ideology in the new religious consciousness. HAMBURG, Gary M. a Randall A. POOLE, ed. *A History of Russian Philosophy 1830-1930: Faith, Reason, and the Defense of Human Dignity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 266-284. ISBN 9780521884501.

revolucionáře zavřít a zastřelit.²⁶ Tato revoluce hluboce otřásla ruským státem a společností a poukázala na rozdíly mezi politickou a společenskou realitou.²⁷

V epilogu knihy se dočítáme o vyhraných bitvách a o naději na brzké vítězství revoluce, které je vykoupeno krví Leonidových soudruhů. Tuto naději zastihuje Sterného dřívější temné prohlášení o tom, že socialismus nikdy nemůže na Zemi vyhrát v takové míře jako na Marsu a socialistické státy budou jako ostrůvky v moři kapitalismu, který se je snaží zničit.²⁸

Zde se naskýtá srovnání s knihou *Auf zwei Planeten* (1897, Dvě planety) od Kurda Lasswitze, která byla brzy přeložena do mnoha evropských jazyků, včetně ruštiny. Stejně jako u Bogdanova, společnost na Marsu se povýšila nad koncept národů, mluví jedním společným jazykem a dokázala si podmanit přírodu pomocí technologií. Lasswitz nadnáší otázku globální identity, ale také varuje před možným meziplanetárním imperialismem, který by v Rudé hvězdě mohl být charakterizován Sterným a jeho plánem vyhubit Pozemšťany.²⁹

Pracovní podmínky na Marsu

Brzy po revoluci na Marsu byl nastaven pracovní den fixně na 6 hodin a postupně se zkracoval. S rozvojem výpočetní technologie však dokázala martánská společnost tuto fixní dobu eliminovat.³⁰ Každý Martáan pracuje tak dlouho, jak dlouho uzná za vhodné, což je obvykle 4-6 hodin denně. Pro Leonida, který přiletěl na Mars někdy mezi lety 1905-1909, musí jít o bezprecedentně krátký a liberální pracovní den. Můžeme jej totiž srovnat s průměrnou denní pracovní dobou v továrnách v ruském impériu, která byla roce 1904 10.4 hodiny, avšak zákonem bylo povoleno stanovit pracovní dobu až na 11.5 hodin denně.³¹

²⁶ STITES, Richard. *Fantasy and Revolution: Alexander Bogdanov and the Origins of Bolshevik Science Fiction*. BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. 1-16. ISBN 978-0-253-1730-8.

²⁷ HRALA, Milan. *Ruská moderní literatura 1890-2000*. Praha: Karolinum, 2007, s. 117-150. ISBN 978-80-246-1201-0.

²⁸ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 114-123

²⁹ CROSSLEY, Robert. *Imagining Mars: A Literary History*. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2011. ISBN 978-0819569271, s. 90-109.

³⁰ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 56-63.

³¹ СОБОЛЕВ, Э. Социально-трудовые отношения в России начала XX века: противоречия догоняющего развития. *Вестник Института экономики Российской академии наук*, 2010, 4: 23-37.

Díky Institutu statistiky má tamní společnost dokonalý přehled o toku zboží a práce. V institutu vypočítají, kolik dělníků je potřeba na vyplnění daného plánu výroby, a dělníci dobrovolníci brzy tuto díru na pracovním trhu zaplní. Jedná se zde o příklad ekonomiky plánované do nejmenších detailů s ohledem na momentální spotřebu. Díky vysoké úrovni svých výpočetních technologií mohou udržovat harmonii mezi výrobou a spotřebou. Jejich pohotová možnost reakce na výkyvy v trhu se však podobá více tržní ekonomice.

Dělníci si své zaměstnání mohou vybrat sami, ale většinou dbají i na status quo a požadavky trhu práce. V této perfektní socialistické společnosti není potřeba donucovacích prostředků jako jsou peníze nebo dokumenty vykazující práci, aby lidé pracovali: každý obyvatel Marsu si může vzít tolik produktů, kolik potřebuje. Práce je pro Martěany přirozenou potřebou a je spíše nezvyklé, aby se jí někdo vyhýbal.

Tato harmonie mezi pracovním a soukromým životem, jak píše Anindita Banerjee, je odrazem smýšlení Henryho Bergsona a dalších filozofů na přelomu století a ruské hrůzy z tayloriánství,³² které se zaměřilo na systematickou organizaci práce, čímž mazalo rozdíl mezi dělníkem a strojem a umrtvovalo jeho duši. Rovnováha pracovního a soukromého života na Marsu se snaží ukázat společnost, která překonala tuto potřebu a v níž je na psychiku dělníka a jeho blahobyt kladen nevídaný důraz.

Homosexualita, polygamie a genderová fluidita na Marsu

Mars je rovnostářská společnost budoucnosti odpoutaná od náboženských a sociálních norem minulosti, společnost, která překonala soukromé vlastnictví a sobeckost individuality. Je jen těžké si představit, jak bude taková společnost nahlížet na koncepty pohlaví, sexuality a lásky. To si pravděpodobně uvědomoval i Bogdanov, když psal Rudou hvězdu.

Jelikož Martěané nemají natolik vyvinuté pohlavní znaky jako lidé, mohla se Netty vydávat za muže a stačilo jí pouze nosit mužské oblečení. Leonid ani po nějaké době, co strávil na Marsu, nepoznal, že je žena, dokud mu to sama neřekla. Myslím, že na tomto je zajímavý fakt, že ostatní Martěané ochotně předstírali, že Netty je muž. Musíme mít na paměti, že se jedná o společnost zaměřenou na efektivitu. Pokud by

³² BANERJEE, Anindita. *We modern people: science fiction and the making of Russian modernity*. Middletown (Connecticut): Wesleyan University Press, 2012. ISBN 978-0-8195-7335-3, s. 58-89

vnímali Bogdanovovi Marťané, že se jedná o něco nezvyklého, o vtip nebo lež, pravděpodobně by se Leonid dozvěděl, že Netty je žena. Jedno vysvětlení se naskytá v jejich náhledu na rovnost všech lidí, tedy i rovnost pohlaví. Nezáleží na tom, jestli je Netty muž nebo žena, protože si jí váží jako vynikajícího doktora a vědce. Druhé vysvětlení by mohlo být to, že pojem pohlaví vnímají Marťané ve své společnosti fluidněji než společnost, z níž pochází Leonid. Netty a Enno (a každý jiný Marťan) se tedy mohou prezentovat tak, jak se cítí.

Problém s tím spojený je ten, že Leonid se zamiloval do Netty jako do muže, což jeho pozemský náhled na lásku velmi mate. Dokud mu Netty nevysvětlí, že ho přitahuje, protože je žena, nedokáže si Leonid vysvětlit své pocity. Nevěří, že by bylo pro něj jako pro muže možné zamilovat se do druhého muže. Otázka, kterou je důležité si položit, je, zda by se Leonidovy pocity změnily, kdyby Netty byla muž. Vždyť, ačkoliv tomu sám dobře nerozuměl, zamiloval se do Netty, když předstírala, že je muž. Mezi řádky nám zde vyvstává homosexuální podtext. Vždyť společnost, která neklade velký důraz na pohlaví a, jak se dočteme níže, neomezuje lásku, pravděpodobně nebude mít ani problém se stejnopohlavními páry.

Láska je na Marsu svobodná a nevymahatelná. Lidé vstupují do vztahů i manželství a volně z nich odcházejí, v jednu chvíli mohou dokonce být v několika vztazích. Leonid se na začátku knihy vymezuje proti monogamii a pokládá ji za kulturní přežitek vymožený ekonomickými podmínkami. Láska by podle něj měla být svobodná a neměla by lidi svazovat do manželství, která lze jen těžko rozvázat. Přesně s tímto se setkává na Marsu, kde se od Nelly, Nettyiny matky, dozvídá, že Netty měla v jednu chvíli dva manžele, Sterného a Letta. Na tyto dva muže však, jak si brzy uvědomí, žárlí. Otázka, zda se jedná o pozůstatek pozemského individualismu a Leonidovu sobeckost, nebo jde o nadspolečenský vliv lásky, zůstává otevřena. Jistě víme to, že i Netty dala přednost monogamii s Leonidem, aby se mohla zaměřit na budování jejich vztahu a pomoc Leonidovi v pochopení společnosti a začlenění se do ní, kdežto její vztah se Sterným postupně ochladal a z toho důvodu budovala vztah s Lettem.

Kriminalita na Marsu a problém definice nového člověka

V této společnosti není důvod pro zločin. Ten existuje pouze jako symptom nemoci nebo jako zcela racionálně promyšlený fakt. Zločin tak není reakcí na existující zákony, které by občany omezovaly a diktovaly jim morálku, nejedná se o vzpouru proti řádu.³³ Fakt, že na Marsu může zločin vyplývat ze zcela racionálního myšlenkového procesu a být jeho logickým vyústěním směřuje k Nietzscheovskému tvrzení, že tamní morální zákony jsou hodnoceny na základě užitečnosti, a tedy: „...pro jednoho je morálka dokázána svou užitečností, zatímco pro druhého ji její užitečnost popírá.“³⁴ Obyvatel Marsu si tedy sám určuje, co je morální a co ne. Není svazován morálkou vycházející ze zákonů, ani morálkou určenou vyšším božstvem. Občan Marsu by si však měl uvědomovat svou roli v rámci celku a racionálně také hodnotit to, co jeho zločin může znamenat pro celek jako takový. Z toho vyplývají dva závěry:

1. Společnost, která dosáhla dokonalého blahobytu a dokonalého uvědomění občanů, společnost, která již zamítla náboženství a konstantně pracuje na vědeckém pokroku, nemá potřebu vnějšího dohledu nad občany (srovnejme se systémem rozdělení práce). Marťané si sice nestanovují svůj hodnotový kompas individuálně, ale jejich kolektivní uvědomění respektuje ideu celku. Páchat zločin proti jinému je nelogické a narušuje to vnitřní harmonii společenství, jelikož to narušuje fungování celku. Zločinem lidé škodí celku, tedy i sami sobě. Lidé, kteří jsou nebezpeční sobě nebo svému okolí, jsou proto umístováni do psychiatrických klinik, nikoliv do zařízení masového uvěznění.
2. Pouhé zmínění toho faktu znamená, že ve společnosti, která zamítá individualismus, existují lidé, jejichž myšlení by se dalo popsat jako nejvyšší stupeň individualismu. Jestliže je zločin proti druhému nelogický a narušuje celek, znamená to, že zločin páchají lidé sice z racionálních důvodů, ale s největší pravděpodobností přitom nehledí na kolektiv a jedná se o jejich hluboce osobní pohnutku.

³³ БОГДАHOB, pozn. 18, s. 79-85.

³⁴ NIETZSCHE, Friedrich W., CLARK, Maudemarie a Brian LEITER, ed. *Daybreak: Thoughts on the Prejudices of Morality*. Cambridge University Press, 1997. ISBN 0521590507, s. 138.

Myslím si, že zde se jedná o stejný problém s popisem nového člověka, s nímž se později sovětská propaganda potýkala i v 60. letech 20. století, když měla prezentovat tzv. Nového člověka, jehož prototypem měl být kosmonaut Gagarin. Na jednu stranu je to člověk, který je součástí kolektivu a uvažuje především v měřítku společnosti, nikoliv sebe samotného. Na druhou stranu by se přitom mělo jednat o velmi aktivní individuum uvažující mimo hranice nastavené kolektivem a společností: průbojného a inovativního člověka, který se nebojí přijmout výzvu a vyjít z řady.³⁵ Jedná se tedy o napětí mezi hranicemi společenských zájmů a zájmů jednotlivců. Byl-li by Marťan spoutaný filosofií své společnosti, nemohla by již Netty tvrdit, že se odprostili z okovů náboženství či vládnoucích vrstev, jelikož by se znovu jednalo o vnější systém morálky, který není vlastní jednotlivci. Jediné východisko tohoto problému nacházím v přijetí této ideje celku jako nesporného biologického faktu. Pouze pokud přijmeme, že tohle je přirozený vývoj civilizace a civilizace dospěla ke kolektivismu průběhem evoluce, nebo průběhem evoluce s pomocí vědy, je možné říct, že se nejedná o pouhé nové balení náboženské morálky, kterou tato společnost překonala, respektive nové balení toho, že Bůh je v každém člověku. Když Netty tvrdí, že celek je součástí každého člověka, resp. Marťana, musíme to brát doslovně a chápat to jako fakt, který je součástí každého a motivuje jej to jednat v zájmu společnosti a myslet kolektivisticky.

Bogdanov věřil, že tato dichotomie je překonatelná právě díky vědě vedoucí ke fyziologické a následně společenské evoluci. Krevní transfuze, kterými Marťané v knize posilují své tělo a pocit vzájemnosti, jak vysvětlím níže v samostatné části o nich, vedou k tomu, že v každém Marťanovi je kousek každého jiného Marťana. Díky krevním transfuzím a osmóze se jejich individuální prvky osobnosti míchají, což vede k de-individualizaci.³⁶

³⁵ GEROVITCH, Slava. *Soviet space mythologies: public images, private memories, and the making of a cultural identity*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. ISBN 978-082-2963-639, s. 48-67.

³⁶ POLIANSKI, Igor J. Between Hegel and Haeckel: Monistic Worldview, Marxist Philosophy, and Biomedicine in Russia and the Soviet Union. WEIR, Todd H., ed. *Monism: Science, Philosophy, Religion, and the History of a Worldview*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 197-222. ISBN 978-0230113732.

Mart'anské rovnostářství: jeho příčiny a následky

Jedním z pro člověka jen těžko pochopitelných rysů obyvatel Marsu je jejich nedostatek sekundárních pohlavních znaků odlišujících muže od žen. Leonid dokonce dlouho žije v představě, že jeho dvě blízké průvodkyně, Netty a Enno, jsou muži.

Pozemští muži jsou přirozeně silnější a jejich těla ukládají tuk méně než těla žen, která se tak chystají pro plození dětí a ochranu plodu. Na Marsu jsou sice muži silnější, zato jejich těla ukládají více tuku v porovnání s jejich pozemskými protějšky. Tuk jejich svaly zpravidla skrývá, čímž dává zaniknout tomuto pohlavnímu znaku. Jak se však ukazuje, rozdíly mezi ženami a muži se začaly mazat teprve s nástupem socialismu, protože těla mužů a žen z období mart'anského kapitalismu vykazují větší rozdíly ve své stavbě, což je podle Bogdanova zapříčiněno zotročením žen v domácnosti a bojem mužů o přežití. Jedná se tedy o poměrně rychlé evoluční změny, které nastaly v průběhu 250 let od sociální revoluce. Zbývá tedy otázka, zda by tento proces proběhl také na Zemi, nebo se jedná o specifikum Marsu.

Zdá se dokonce, že společnost Marsu míří k jisté bezpohlavnosti, jelikož většina lidí se nedefinuje svou biologii, nýbrž svým zaměstnáním a vedlejšími aktivitami, které vykonávají ve svém volném čase. K tomu by mohl přispívat i mart'anský jazyk, který nerozlišuje ženský, mužský a střední rod. Zda tato jazyková změna nastala před, nebo po revoluci, se čtenář nedozvídá. Pokud by nastala před revolucí, vedla by pravděpodobně k jednoduššímu přerodu společnosti a hladkému zrovnoprávnění žen. Pokud nastala po revoluci, je to spíše produkt zrovnoprávnění žen na Marsu. Ačkoliv v knize není o boji za práva žen řeč, můžeme se tak domnívat z kapitoly *Музей искусства*, kde Enno vysvětluje Leonidovi úlohu ženy v kapitalistické epoše Marsu jako „*домашнее рабство*“, z čehož vyvozují předrevoluční podřadnou roli žen.

Tato bezpohlavnost se projevuje také v jejich jménech. Jména jako Sterny, Menny či Netty znějí velmi skandinávsky a v ruštině se obyčejně cizí mužská jména zakončená samohláskou neskloňují³⁷. Znamená to, že pokud by ruština nepoužívala různé koncovky pro jednotlivé rody při časování sloves po asociaci s realitou, nebyli

³⁷ STRAKOVÁ, Vlasta a Roman MRÁZEK. Vlastní jména a jejich skloňování. HAVRÁNEK, Bohuslav. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, s. 335-337.

bychom schopni ani my rozlišit, zda se jedná o muže, nebo ženy. Takto, ostatně, funguje Bogdanovův marťanský jazyk, který nerozlišuje rod podstatných jmen.

Čtenář zde může vidět něco z Černyševského pohledu na otázku pohlaví. Ten tvrdil, že v budoucnosti nebude rozlišováno pohlaví a nebudou mezi nimi rozdíly, protože všichni budou jen lidé.³⁸ Zároveň se dá mluvit o vlivu Bogdanovovy filosofie monismu, která odmítá dualitu ve světě a ve společnosti. Svět, kde neexistuje rozdíl mezi muži a ženami a všichni jsou chápáni jen jako lidé, je jeho ideou harmonie.³⁹

Jak se píše v kapitole *Сближение*, rozvoj politického myšlení na Marsu vedl ke změnám ve vzorcích chování ve společnosti. Marťané žijí svůj život mnohem jednodušeji než Pozemšťané na začátku 20. století, jelikož se nenechávají svazovat etiketou, nejsou zvyklí se zdravit, děkovat, nebo se nutit do zdvořilostní konverzace. Myslím, že tento jev souvisí jak s tím, že Marťané jsou zaměřeni na efektivitu práce a cokoliv, co nepřispívá společnému cíli je poté nadbytečné, ale také s tím, že Marťané se ve své dokonalé socialistické společnosti považují za rovné a vzájemný respekt nemusí být dokazován zdvořilostmi, protože se jedná o neoddělitelnou část jejich života a mentality.

Ruská idea

Debata nad tím, jakým směrem by se mělo Rusko ubírat, provází ruské dějiny již dlouho: od rozhodování Vladimíra Velikého, zda přijmout liturgii byzantského, nebo římského obřadu, přes Petrovské reformy po spory mezi zapadníky a slavjanofily. Ačkoliv se vždy nejednalo o ideologickou otázku, nýbrž o pragmatické a státnické rozhodování, dostaly se výše zmíněné události do centra této víceméně moderní ruské otázky. Tato debata se v 19. století přelila do literatury a filozofie: Gogol se v *Mrtvých duších* obrací k personifikovanému Rusku, připodobňuje jej k trojce a ptá se ho, kam uhání; Dostojevského hrdinové se nemohou přestat přít o tom, jaký je Rus v duši člověk a jaké místo má v Evropě. Bogdanov nemůže navazovat na žádnou tradici, protože hledat povahu ruského člověka a snažit se najít jeho místo na geopolitické mapě je jeho druhá

³⁸ POLYAKOV, L. V. Women's Emancipation and the Theology of Sex in Nineteenth-Century Russia. *Philosophy East and West*, 1992, 42.2: 297-308.

³⁹ POLYAKOV, L. V. Women's Emancipation and the Theology of Sex in Nineteenth-Century Russia. *Philosophy East and West*, 1992, 42.2: 297-308.

přirozenost, nikoliv snaha se připodobnit klasikům. V *Rudé hvězdě* Menni nejdříve musí zodpovědět, proč si před odletem myslel, že člověka nejméně zasaženého individualismem a zároveň inteligentního socialistu zastihne právě v Ruském impériu; co dělá ruský národ bližším marťanskému způsobu života a proč ostatní členové Mennihomise v evropských zemích neuspěli ve snaze takového člověka najít.

V kapitole *Приглашение* popisuje Menny Rusko z pohledu Mimoszemšťana, který je dobře znalý pozemských poměrů. Přirovnává zde Rusko k asiatské zemi, která používá evropské prostředky komunikace a destrukce k tomu, aby zničila vše živé a pokrokové. Dále v kapitole *Фабрика одежды* používá Bogdanov přirovnání „mladý Asiat“, když Leonid popisuje své zkušenosti s francouzskou učebnicí matematiky, a ruskou kulturu přitom označuje za podřadnou (v porovnání s kulturou západoevropskou). Slovem „asijský“ Bogdanov označuje věci podřadné, necivilizované a napůl divoké. Myšlenka Ruska jako divokého asiatského národa však není nová. Někteří Rusové věřili, že členové bojovného národa Skytů jsou slovanskými předky⁴⁰, což vedlo v literatuře k myšlence návratu k asijským, skytským, kořenům, k divokému národu asijských stepí. Koncept Skyfství se například rozvíjí u ruských symbolistů.⁴¹ Tento koncept je ve své podstatě jen již dlouholetou snahou odpovědět na otázku, zda Rusko patří na východ nebo na západ, a podle bogdanovových mimoszemšťanů patří rozhodně na východ jako národ mladý a polodivoký.

Evropské státy jsou podle Mennyho charakterizovány jako napůl konstituční a napůl feudální státy, v jejichž čele stojí hádaví panovníci se sklonem k válkám. Následně se ptá Leonida: „И чего стоят даже две мещанские республики Европы?“⁴² Mennyho pohled na Evropu rozhodně není pozitivní: zastaralá státní řízení vedou nekompetentní lidé a jejich občané jsou příliš líní a vulgární na to, aby něco měnili. Když je popisuje jako měšťany, říká tím, že se starají o zbytečnosti, žijí své malé životy a zabírají se malichernými problémy, místo aby bojovali za ideje a byli živí jako ruský národ. Vyplývá z toho, že tento evropský měšťan je pro Mennyho symbolem úpadku a

⁴⁰ PANDEY, Sanjay K. Asia in the Debate on Russian Identity. *International Studies*. 2007, **44**(4), 317-337. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/002088170704400403>

⁴¹ BOBRINSKAYA, Ekaterina a Arch TAIT. Scythianism in Early Twentieth-century Russian Culture and the Scythian Theme in Russian Futurism. *Art in Translation*. 2016, **8**(2), 137-168. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1080/17561310.2016.1216046>

⁴² БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 13.

zkostnatění, odporného materialismu a individualismu (a Menny rozhodně není první, kdo si na to stěžuje, podobný pohled na západoevropskou společnost najdeme například u Dostojevského). Tohle můžeme srovnat s popisem Ruska a ruského člověka v kapitole *Людѹ*, kde Netty vysvětluje Leonidovi, že čekali, že najdou nejlepšího adepta pro cestu na Mars v Rusku, protože život je tam energičtější a pronikavější než kdekoliv jinde, přičemž lidé jsou tam nuceni hledět do budoucnosti. Tento popis stojí v jasném protikladu k domnělé zkostnatělosti a staromilectví Evropanů a velice to připomíná divokost Asiatů, jak jsem vysvětlila dříve. Ačkoliv jsou Evropané popsáni jako stará a etablovaná kultura, neznamená to nutně, že jsou lepší. Právě naopak. Evropa se vyčerpala. Dala světu, co mohla, a nyní upadá; hledíc do minulosti, zapomíná žít. Tento život lze najít v Rusku, Rusko, pravděpodobně, povede pozemskou socialistickou revoluci.

Je oprávněné se domnívat, že zde byl Bogdanov ovlivněn nejen koncepcí skyfství a otázkou směřování Ruska, ale také do Ruska proniknuvší antroposofií. Rudolf Steiner předpovídal pro Rusko vládu v nové epoše⁴³. Aby nastala nová epocha, je očekáván jistý přerod, kterým může být právě revoluce, do níž se Leonid zapojuje na konci knihy. Ačkoliv se čtenář nedovídá, jak tato revoluce dopadne, knihu zavírá s nadějí, že dobře a že nastane očekávaný společenský přerod, který nastartuje cestu do nové epochy, která by mohla být podobná životu na Marsu. Duchem mladý asiatský národ plný života má tak naději předstihnout Evropu a dostat se na morální a kulturní výši.

Věda a technologie

Bogdanov psal *Rudou hvězdu* v době, kdy svět procházel přerodem fyzikálních představ o světě. Klasická Newtonovská mechanika již nestačila na vysvětlení mnohých paradoxů, které byly na přelomu století objevovány, což vedlo například k víře v existenci hypotetické všudypřítomné substance, v níž se šíří elektromagnetické vlny, nazvané éter. Zároveň však dochází k objevu radioaktivity a elektronu, což je začátkem výzkumu v oblasti subatomární fyziky a struktury látky, kterou se ostatně zabýval i Bogdanovův hlavní hrdina Leonid. To vedlo k pocitu, že tento vědecký vzrýv povede

⁴³ RZECZYCKA, Monika. Esoteric Mythologies in Action: Images and Symbols of Russian Anthroposophic Historiosophy (From Ludvig A. Novikov's Archive). *Studia Humanistyczne AGH*. 2017, 16(4), 49-57. Dostupné z: [doi:dx.doi.org/10.7494/human.2017.16.4.49](https://doi.org/10.7494/human.2017.16.4.49)

k novým a neočekávaným technologiím i sociálním změnám, a k pocitu, že v blízké budoucnosti bude možné prakticky cokoliv.⁴⁴

Chemie a využití radioaktivity

Jelikož Bogdanov studoval medicínu, není divu, že mu nebyla cizí ani chemie. Jako zdroj kyslíku používají Marťané ve svém etheronefu KClO_3 (chlórečnan draselný), jehož rozkladem získávají kyslík. V současné době se tento chemický generátor kyslíku používá v letadlech jako nouzový zdroj kyslíku⁴⁵, zatímco na Mezinárodní vesmírné stanici používá elektrolytický rozklad vody na vodík a kyslík⁴⁶. Pro zachycování CO_2 používají Marťané hydroxid draselný, na Mezinárodní vesmírné stanici se však v současnosti využívají zeolity, což jsou hlinitokřemičité minerály, které mohou do své porézní struktury absorbovat (vázat svůj povrch) molekuly oxidu uhličitého.⁴⁷ Zajímavá je podle mě zmínka nutnosti mít na palubě oxid siřičitý za úkolem odstraňování jedovatého levkomainu, což by měla být látka, kterou tělo produkuje při trávení bílkovin⁴⁸, avšak žádné současné odborné publikace se o ní nezmiňují, a tedy se domnívám, že jde o pseudovědecký produkt své doby, zvláště když je v *Rudé hvězdě* označen za jedovatý.

V kapitole *Приглашение* se poprvé setkáváme s kovovou tekutinou, která je podobná rtuti. Na rozdíl od rtuti však nepodléhá zákonům gravitace a vyplňuje nádobu zhruba do jedné třetiny shora, tzn.: přilnula k vršku, nikoliv ke dnu nádoby. Jakmile ji inženýr pustí, nádoba s kapalinou levituje ve vzduchu. Menny vysvětluje, že je to proto, že tato záporná kapalina je odpuzována tělesy sluneční soustavy, znamená to tedy, že gravitace na ni působí naopak, než na ostatní předměty, odpuzuje ji. Na Marsu pak tuto

⁴⁴ ЧАДАЕВА, Ольга а Павел БАКАЛИА. Полет большевика на Марс: «Красная звезда» А. Богданова с естественно-научной точки зрения. *Rossica Olomucensia: Časopis pro ruskou a slovanskou filologii*. Česká republika, Olomouc, 2020, **2020**(2), 5-24.

⁴⁵ ZHANG, Yunchang; KSHIRSAGAR, Girish; CANNON, James C. Functions of barium peroxide in sodium chlorate chemical oxygen generators. *Industrial & engineering chemistry research*, 1993, 32.5: 966-969.

⁴⁶ TAKADA, Kevin, Steven VAN KEUREN, Luis VELASQUEZ, Phillip BAKER a Stephen MCDOUGLE. Advanced Oxygen Generation Assembly for Exploration Missions. *International Conference on Environmental Systems* [online]. 2019-07-07 [cit. 2022-04-18]. <https://hdl.handle.net/2346/84610>. Dostupné z: <https://ttdl.org/handle/2346/84610>

⁴⁷ KING, Anthony. System to rid space station of astronaut exhalations inspires Earth-based CO_2 removal. In: *European Commission* [online]. 12 November 2018 [cit. 2022-02-10]. Dostupné z: <https://bit.ly/35YLmEN>

⁴⁸ Merriam-Webster. (n.d.). Leukomaine. In Merriam-Webster.com medical dictionary. Retrieved February 10, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/medical/leukomaine>

látku používají ke konstrukci gondol, které slouží pro přepravu po planetě. Záporná kapalina slouží k nadnesení plavidla, které se pak pohybuje pomocí motoru. Taková gondola je schopna vyvinout rychlost 4 km.m^{-1} , což odpovídá 240 km.h^{-1} . V porovnání s tehdejší rychlostí vlaku se jedná o závratnou rychlost: nejvyšší rychlost, kterou byla schopna vyvinout parní lokomotiva (při jízdě z kopce) bylo $125.88 \text{ mil.h}^{-1}$, což se rovná asi 201.17 km.h^{-1} .⁴⁹ Přitom si musíme uvědomit, že šlo o rekord: lokomotiva s odhodlaným strojvedoucím jela z kopce, nejedná se tedy ani zdaleka o rychlosti, jichž mohly dosáhnout vlaky vezoucí pasažéry na ruských tratích.

Pro meziplanetární přepravu Marťané používají loď, kterou nazývají etheronef, sférické těleso vyrobené z hliníku a skla, které létá na jaderný pohon. Tento pohon Menny popisuje jako sílu získanou z radioaktivního prvku, jehož rozklad dokážou urychlit elektrochemickými metodami až statisíckrát.⁵⁰ Samo slovo etheronef odkazuje na všudypřítomný éter, přičemž užití tohoto slova můžeme najít i v pozdějších vědecko-fantastických dílech, kde se používá pro označení vesmírného prostoru.⁵¹

Před využitím radioaktivního rozpadu lidmi pak varuje Sterny Marťany ve své řeči o osídlení Země. Již v roce 1908 varuje Bogdanov lidstvo před potenciálem atomové bomby. Ústy Sternyho popisuje využití urychleného rozpadu jader některých prvků lidmi: „Но вы знаете, что при таком оружии тот, кто на несколько минут предупреждает противника своимъ нападениемъ, тот неизбежно его уничтожает; и разрушить высшую жизнь в этом случае так же легко, как самую элементарную.“⁵²

Abychom si uvědomili pokrokovost Bogdanovovy knihy, musíme si uvědomit, že studium radioaktivity bylo v době, kdy kniha vyšla, stále mladé: v roce 1895 objevil Konrad Roentgen záření, jemuž nyní říkáme rentgenové, tehdy nazvané záření X, v roce 1896 Henry Becquerel objevil schopnost záření u uranových solí. Tímto zářením se v roce 1898 začala zabývat jeho studentka Marie Curie, která tento jev pojmenovala později jako radiaci a pokračovala studiem tohoto fenoménu, díky němuž objevila prvky

⁴⁹ GARFIELD, Simon. *Hlídači času: jak svět začal být posedlý časem*. Praha: Akropolis, 2021. ISBN 978-80-7470-291-4, s. 47-52.

⁵⁰ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 19-22.

⁵¹ ЧАДАЕВА, Ольга а Павел БАКАЛІА. Полет большевика на Марс: «Красная звезда» А. Богданова с естественно-научной точки зрения. *Rossica Olomucensia: Časopis pro ruskou a slovanskou filologii*. Česká republika, Olomouc, 2020, 2020(2), 5-24.

⁵² БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 118.

nazvané polonium a radium. V roce 1903 byla jí, jejímu manželovi a Henrymu Becquerelovi udělena Nobelova cena za fyziku za práci na objevení a objasnění radioaktivity.⁵³

V roce 1902 prezentovali Ernst Rutherford a Frederick Soddy svou teorii atomového rozkladu: radioaktivní prvky se spontánně přeměňují na jiné radioaktivní prvky a řídí se přitom zákonem exponenciálního růstu. Tento objev vedl k práci na výzkumu rozpadových řad a objevu 25 nových prvků.⁵⁴

Bogdanov tak jako jeden z prvních předpovídá nejen využití jaderného pohonu pro cesty ve vesmíru, ale také jeho užití ve válce, které se stalo reálným o 37 let později.

Další zajímavou chemickou technologií, kterou Marťané využívali, jsou syntetická vlákna. Na Zemi byla první syntetická vlákna představena na konci 19. století. Umělé hedvábí, viskóza, se začala komerčně vyrábět v Anglii v roce 1894.⁵⁵ Světová produkce viskózy vysoce narostla teprve na konci 30. let 20. století.⁵⁶ Do té doby nebyla většina států soběstačná ve výrobě umělého hedvábí, a tedy se jednalo o produkt z importu. Myslím, že je proto oprávněné tvrdit, že Alexandr Bogdanov zde předpověděl dominanci syntetických vláken na trhu. Na Marsu byla většina oblečení vyráběna ze syntetických vláken. Pro porovnání v roce 2019 tvořila syntetická vlákna (polyester, polyamid aj.) téměř 70% světové produkce tkanin.⁵⁷

Když se Leonid dozvídá, proč potřebují Marťané opustit Mars, jedním z důvodů je pro ně hrozící nedostatek jídla, který by mohl zapříčinit hladomor. Enno mu vysvětluje, že jejich vědci pracují na výzkumu toho, jak vytvořit syntetické bílkoviny, které by nahradily přírodní plodiny. Syntetické maso, které by bylo možné produkovat ve

⁵³ HUDSON, John. *The History of Chemistry*. 1. New York: Chapman & Hall New York, 1991. ISBN 978-1-4684-6441-2, s. 160-186.

⁵⁴ HUDSON, John. *The History of Chemistry*. 1. New York: Chapman & Hall New York, 1991. ISBN 978-1-4684-6441-2, s. 160-186.

⁵⁵ BEER, Edwin J. The Birth of Viscose Rayon. *Transactions of the Newcomen Society*, 1962, 35.1: 109-116.

⁵⁶ MOISLEY, H. A. Rayon Industry In Great Britain. *Geography* [online]. 1949, 34(2), 78-89 [cit. 2022-04-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40562824>

⁵⁷ OPPERSKALSKI, Sophia, SuetYin SIEW, Evonne TAN a Liesl TRUSCOTT. *Preferred Fiber & Materials Market Report 2020*. 2020. Dostupné také z: <https://bit.ly/360QnwF>

velkém in vitro, není ani v současnosti blízko, ačkoliv na něm vědci, podobně jako ti na Marsu, pracují.⁵⁸

Stav beztlíže

Současného čtenáře může překvapovat, jak přesně dokázal Bogdanov popsat kosmický let a stav beztlíže. Menni vysvětluje v kapitole *Отплытие* Leonidovi, že kapaliny mají ve stavu bez tlíže tendenci vyklouznout ze své nádoby, a proto jsou všechny zašpuntované. Dále ho upozorňuje na to, že všude na lodi jsou umístěny ručky, jichž se může chytit, aby se na své cestě po lodi nemusel jen odrážet od stěn.

Krevní transfuze

Mart'ané v Rudé hvězdě provádí krevní transfuze proto, aby zvýšili imunitu lidí, ale také tím zvyšují jejich kolektivní cítění. Krev lidí se mísí, předávají si tak důležité živiny, ale také například odolnost vůči nemocem, což zvyšuje pocit sounáležitosti společnosti.⁵⁹

V roce 1926 byl v Moskvě založen první *Институт преливания крови* (Institut pro transfuzi krve), kde mohl Bogdanov realizovat své teorie, které načrtl v Rudé hvězdě.⁶⁰ Anindita Banerjee ve své knize *We Modern People* (My, moderní lidé) srovnává tuto knihu s Bogdanovovou pozdější monografií *Борьба за жизнеспособность* (1927) a dochází k závěru, že se nejedná pouze o Bogdanovův výstřelek, ale že kořeny myšlenkové tradice, která označuje krev za prostředníka mezi fyzickou schránkou člověka a jeho duší a hlavního činitele lidské vitality, lze vystopovat až do středověku⁶¹, přičemž nelze pominout ani vliv antroposofie na tehdejší vědu a filozofii a její propagaci spojení mezi krví a duší⁶².

Krev byla podle Bogdanova univerzální tkání, která může sloužit k přenosu charakterových vlastností. Takovým způsobem hodlal přemoci smrt; nejen že lidé, kteří

⁵⁸ SEAH, Jasmine Si Han, et al. Scaffolds for the manufacture of cultured meat. *Critical Reviews in Biotechnology*, 2022, 42.2: 311-323.

⁵⁹ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 79-85.

⁶⁰ POLIANSKI, Igor J. Between Hegel and Haeckel: Monistic worldview, Marxist philosophy, and biomedicine in Russia and the Soviet Union. In: *Monism*. Palgrave Macmillan, New York, 2012. p. 197-222.

⁶¹ BANERJEE, Anindita. *We modern people: science fiction and the making of Russian modernity*. Middletown (Connecticut): Wesleyan University Press, 2012. ISBN 978-0-8195-7335-3, s. 119-154

⁶² POLIANSKI, Igor J. Between Hegel and Haeckel: Monistic worldview, Marxist philosophy, and biomedicine in Russia and the Soviet Union. In: *Monism*. Palgrave Macmillan, New York, 2012. p. 197-222.

dostávají krevní transfuzi, jsou odolnější a budou mít delší život, ale také skrze darování své krve dalším soudruhům, se vlije část jejich duše do duší těchto soudruhů. To povede k definitivnímu překonání smrti jako přežitku individualismu. Místo osobního *Já* bude pouze jedno kolektivní *My*, jelikož kousek každého člověka bude kolovat v tělech mnohých dalších jedinců, nebo spíše jednotlivých částí kolektivu.

Ironií osudu je, že v roce 1928 zemřel sám Bogdanov na následky pokusu o výměnu krve mezi ním a pacientem s TBC⁶³ a malárií⁶⁴.

Další technologické vymoženosti

Kromě výše zmíněných vesmírných lodí a loděk sloužících pro pohyb po planetě, používají Bogdanovovi Mart'ané mnohé vynálezy, které bychom mohli připodobnit k těm, jimiž se obklopujeme i my, lidé ve 21. století.

Výše popsany systém okamžitého statistického vyhodnocování proudu zboží a pracovní síly nám může připomínat počítače a internet: na obrazovkách v továrně se zobrazují okamžitá data, která do nich přímo proudí (pravděpodobně skrze síť) z Institutu statistiky.

V kapitole *Работа и нрузраку* popisuje Leonid 3D kino, když mluví o brýlích, které spojí dva obrázky dohromady, čímž dodají obrazu hloubku. Použil zde technologii stereoskopu, kterou spojil s technologií filmu. Je těžké odhadnout, zda spojení stereoskopických brýlí k prohlížení jednotlivých obrázků byl originální nápad, je však jisté, že tato metoda byla patentován již v roce 1893 Williamem Friese-Greenem.⁶⁵

Planeta Mars a její obyvatelé

Bogdanovovi Mart'ané mají mnohem větší oči než lidé a jejich zornice jsou nezvykle velké, protože na Marsu je, podle Nettyina tvrzení, dvakrát méně světla než na Zemi, čemuž se museli přizpůsobit. To mělo vliv i na tvar jejich lebky, jejíž mozkovna je o trochu větší ve srovnání s tou lidskou. Zde se naskýtá další srovnání s Lasswitzem,

⁶³ POLIANSKI, Igor J. Between Hegel and Haeckel: Monistic worldview, Marxist philosophy, and biomedicine in Russia and the Soviet Union. In: *Monism*. Palgrave Macmillan, New York, 2012. p. 197-222.

⁶⁴ ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.

⁶⁵ ZONE, Ray. *Stereoscopic Cinema and the Origins of 3-D Film, 1838-1952*. Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2007. ISBN 978-0-8131-2461-2, s. 59

jehož Martšané mají také velkou mozkovnu, velké oči, které si kryjí brýlemi, měkký hlas a jsou štíhlí a vysocí.⁶⁶

Co se týče vzhledu samotné planety, je respektován jak její pouštní charakter, tak červená barva tamních hornin a půdy. Leonid popisuje ve svém vyprávění, že na Marsu jsou moře a kanály takové, jaké poznává z map Schiaparelliho, což je místo, kde se setkáváme s nesrovnalostmi, protože teorie existence kanálů na Marsu byla zpochybněna roku 1903⁶⁷ a vyvrácena spolu s teorií o mořích na Marsu v roce 1909⁶⁸, tedy rok po vydání knihy. Je zajímavé, že Bogdanov zachází k tvrzení, že Mars je dvakrát starší než Země a čtyřikrát starší než Venuše⁶⁹, což jednoduše není pravda. Ačkoliv je Mars starší než Země, jelikož se začal formovat brzy po vzniku sluneční soustavy, rozhodně nelze říci, že je dvakrát starší než země. Jelikož Země je 4.55 miliardy let stará a sluneční soustava je 4.566 miliardy let stará⁷⁰, bavíme se spíše o desítkách miliónů let v rozdílu stáří těchto planet, což je v porovnání s jejich celkovým stářím zanedbatelné číslo. Bogdanov vycházel z vědeckých poznatků své doby, které stanovovaly stáří Země jako tisíce až miliony let, ale nikdy ne jako miliardy. V roce 1899 publikoval George Darwin svou teorii o tom, že Země je přinejmenším 56 miliónů let stará, proti čemuž vystoupil profesor John Jolly s odhadem na 89 milionů let, který v roce 1909 poopravil na 150 miliónů.⁷¹

V kapitole *Прошлое* popisuje Menny vznik života na Marsu, který začíná vznikem kyanických derivátů a pokračuje vznikem protist vyšších rostlinných a živočišných organismů, z nichž eventuálně vznikl člověk. Je zajímavé, že podle Mennyho existuje ve vesmíru jen omezené množství typů života, který může dosáhnout vysokého stádia civilizace, tzn.: nejvyššího stupně vývoje vždy dosáhnou organismy

⁶⁶ CROSSLEY, Robert. *Imagining Mars: A Literary History*. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2011. ISBN 978-0819569271, s. 90-109.

⁶⁷ EVANS, J. E. a E. W. MAUNDER. Experiments as to the Actuality of the "Canals" observed on Mars. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*. 1903, **63**(8), 488-499. ISSN 0035-8711. Dostupné z: doi:10.1093/mnras/63.8.488

⁶⁸ DOLLFUS, Audouin. The first Pic du Midi photographs of Mars, 1909. *Journal of the British Astronomical Association*. 2010, **120**(4), 240-242. 2010JBAA..120..240D.

⁶⁹ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 40-49.

⁷⁰ CHAMBRES, John a Jacqueline MITTON. *From Dust to Life: The Origin and Evolution of Our Solar System*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014. ISBN 978-0-691-14522-8, s. 56-74.

⁷¹ CHAMBRES, John a Jacqueline MITTON. *From Dust to Life: The Origin and Evolution of Our Solar System*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014. ISBN 978-0-691-14522-8, s. 56-74.

podobné lidem a Mart'ánům. Tato teorie pravděpodobně u Bogdanova vznikla vlivem Haeckla a Bergsona, tedy vlivem myšlenky, že existuje jen jeden druh života, který má stejný původ.⁷² Tím by se, mimo jiné, vysvětlily také Sterného argumenty o tom, že existuje jen jeden život ve vesmíru, a tedy zbavit se Pozemšťanů ve prospěch jeho vyššího stupně organizace a vývoje, je jen logickým vyústěním řešení hrozby nesouměrnosti a neshod lidského a Mart'anského socialismu. Ačkoliv Netty tvrdí, že tyto životy dávají jednotnému vesmírnému životu pestrost, nepodrývá tím myšlenku o jednotném původu života.

Ekologická krize

Hlavním konfliktem knihy není ani tak snaha Pozemšťana poznat a začlenit se do společnosti, která je té jeho natolik vzdálená, ale důvod, proč Leonida Mart'ané vzali na Mars. Mart'ané potřebují zjistit, jak moc se může Pozemšťan adaptovat na mart'anský socialismus a jejich styl života, protože jejich planeta umírá a mají zhruba 30 let na to, aby ji opustili a přestěhovali se na jinou planetu, nebo vyrobili syntetické proteiny. Proč jejich planeta umírá?

Čtenář se dozvídá, že je to následkem vysychání půdy zapříčiněného vsakem vody do půdy. Kam tato voda odchází, nám není vysvětleno. V minulosti to vedlo k přechodu půdy z rukou malých zemědělců do rukou korporací, které měly prostředky k zúrodnění této půdy, a poté k stavbě kanálů na Marsu, které měly za úkol vodu transportovat z moří do vnitrozemí. Tam pak měla být voda použita k zavlažování půdy.⁷³ Bogdanov nedává vysvětlení, kam tato voda mizí a proč se neodpařuje, víme jen, že se zvyšuje pouštní charakter Marsu.

Další rána podnebí Marsu přišla zhruba v první polovině 19. století na Zemi, když se na Marsu vyčerpaly zásoby uhlí, což vedlo k tomu, že Mart'ané museli vykácet lesy vysázené kolem kanálů, což vedlo ke zhoršení klimatu.⁷⁴ Abychom porovnali efekt, který mělo kácení lesů okolo kanálů, musíme si uvědomit, že tyto lesy byly vidět ze Země a byly označovány za kanály samotné. Jedná se tedy o rozlehlé plochy osázené lesy. A ačkoliv v případě výhod a nevýhod lesů záleží na typu lesů, na druhu stromů a typu

⁷² ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.

⁷³ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 40-49.

⁷⁴ БОГДАНОВ, pozn. 18, s. 70-79.

půdy, myslím, že v případě Marsu, kde se následkem kácení podnebí zhoršilo, se můžeme bavit o tom, že původně měly tyto lesy výhody jako je zadržování vody a ochlazování přilehlého okolí. Lesy jsou místem biodiverzity a důležitým aktérem v cyklu vody i v podnebí. Dovolím si srovnat zde tyto marťanské lesy s amazonským pralesem a důsledky jeho kácení na podnebí: vyšší teplota povrchu a půdy, nižší počet srážek a nižší odpar vody z půdy, což vede k menšímu množství vody v oběhu na daném místě a k vysoušení půdy. Vědci dále varují před dopadem deforestace na biodiverzitu a na to, že tento proces je nezvratný, jelikož natolik změní charakter půdy a lokálního podnebí, nelze se již vrátit do původního stavu.⁷⁵

Z historie víme, že tohle není jen dílem Bogdanovovy fantazie; v druhé polovině 19. století zažívá Ruské impérium masivní průmyslový rozvoj, jsou stavěny železniční dráhy a malí zemědělci chtějí rozšiřovat půdu, kterou vlastní a obhospodařují, což vše vede k velkému odlesňování v evropské části Ruska.⁷⁶

Jelikož podle knihy víme, že počet obyvatel Marsu stále narůstá a jejich průmyslový komplex je schopen je všechny živit a zaměstnávat, znamená to, že i ten se musí rozrůstat, což vede ke zvyšování jeho produkce, ale také ke zvyšování energetické náročnosti. Tato energetická náročnost byla dlouho zásobována fosilními palivy, která eventuálně Marťané sami nahradili obnovitelnými zdroji, muselo však dojít k rozsáhlému poškození podnebí.

Marťanská exploatace zdrojů se projevuje i v tom, že již vyčerpali své zásoby železné rudy a radioaktivních prvků. Myslím, že Bogdanov se zde snaží ukázat, že tyto zásoby nejsou nekonečné ani na Zemi a poukázat na problém pokroku, respektive jeho limity: pokrok a zvyšování produkce nemůže jít donekonečna, jelikož neexistují nevyčerpatelné prostředky pro tuto produkci.

Problémem, který Bogdanov načrtl v Rudé hvězdě, se zabýval také v osobním a politickém životě: dlouhodobě byl blízký svému švagrovi Anatolii Lunačarskému, který po Říjnové revoluci stanul v čele Komise pro osvětu a vytvořil podmínky pro

⁷⁵ SHUKLA, Jagadish; NOBRE, Carlos; SELLERS, Piers. Amazon deforestation and climate change. *Science*, 1990, 247.4948: 1322-1325.

⁷⁶ WEINER, Douglas R. The historical origins of Soviet environmentalism. *Environmental Review*, 1982, 6.2: 42-62.

rozvoj myšlenek o ekologii a ochraně životního prostředí.⁷⁷ Literární inspirací se mu mohla stát Wellsova *War of the Worlds* (1898, Válka světů), která také pojednává o Marsu jako o umírající planetě, nebo *First Men on the Moon* (1901, První lidé na Měsíci), která popisuje dopad lidské technologie na přírodní prostředí.⁷⁸

Bogdanovův hrdina

Mart'ané vybrali Leonida, protože byl zdravý psychicky i fyzicky, má jen málo pout na Zemi, a především vykazuje jen nízkou úroveň individualismu. Právě individualismus by podle nich bránil jeho pochopení společnosti na Marsu a jeho začlenění do ní.

Na Zemi je Leonid velmi vzdělaný: je profesí matematik, ale zabývá se například také strukturou hmoty; stojí ve vedení revolučního hnutí v Petrohradu a zajišťuje jeho organizační záležitosti, jedná se tedy o silně uvědomělého a proaktivního člena společnosti.

Bydlí ve společné domácnosti s revolucionářkou a spolustranicí Annou Nikolajevnou, která symbolizuje protiklad jeho pohledu na revoluci a socialismus. Zatímco podle Leonida vyvěrá revoluční činnost ze svobodné vůle, Anna Nikolajevna chápe tuto činnost jako morální povinnost a oběť, kterou musí podstoupit. Etika proletariátu je pro ni takřka posvátná a věří, že jednoho dne se stane univerzální, kdežto Leonid věří v kompletní destrukci morálky a tvoří si vlastní pravidla. V Leonidově pohledu se odráží cosi z Nietzscheho nadčlověka, který je schopen tvořit svou vlastní morální soudy a hodnoty. Sám Bogdanov tvrdil, že tento člověk ještě nepřišel, „ale jeho silueta se jasně rýsuje na obzoru.“⁷⁹ Myslím, že Leonid je snahou najít takového člověka v tehdejší společnosti, prototyp toho, kdo se rýsuje na obzoru. Leonid se vymyká svými názory většinové společnosti na Zemi, vše zavrhá a hledá nové, což nachází na Marsu.

V oblasti lásky Anna Nikolajevna věří v monogamii a věrnost v lásce, je ochotná pro ni přinášet oběti, zatímco Leonid jde zcela proti její vizi a tvrdí, že vrcholem svobody

⁷⁷ GARE, Arran. Aleksandr Bogdanov: Proletkult and Conservation. *Capitalism Nature Socialism*, 1994, 5.2: 65-94.

⁷⁸ ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.

⁷⁹ BIRD, Robert. Imagination and ideology in the new religious consciousness. HAMBURG, Gary M. a Randall A. POOLE, ed. *A History of Russian Philosophy 1830-1930: Faith, Reason, and the Defense of Human Dignity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 266-284. ISBN 9780521884501.

a svobodné vůle bude polygamie. S touto vizí je konfrontován na Marsu, kde si uvědomuje, že žárlí na Nettyina předchozího manžela, Sterného. Teprve když v Netty nachází pravou lásku, dochází mu oprávněnost postoje Anny Nikolajevny.

Na Marsu se ukazuje, že předpoklady Mart'anů byly správné a Leonid se opravdu snaží co nejdříve porozumět společnosti a začlenit se do ní. Jak mu Sterný říká chvíli před svou smrtí: nevěřil, že se to Leonidovi povede, ale mýlil se, a proto si ho váží. Hned poté se ale ukazuje, že Leonid není s to potlačit touhu po tom, co viděl jako spravedlivé (zabít Sterného ve prospěch všech obyvatel Země) spojenou se žárlivostí (Sterný byl Nettyin manžel) a zabíjí Sterného. Leonid logicky chápe, že Sterný je pro společnost na Marsu důležitý, přesto se ho rozhodne zabít. Bogdanovův hrdina stojí tedy stojí v konfliktu mezi dvěma identitami a společnostmi: vědeckou mart'anskou čistou logikou a racionalitou a lidskou emocionalitou, a je nucen vybrat si, která z nich je pro něj důležitější: téměř dokonalá společnost na Marsu, nebo jeho rodná Země, ke které ho vážou jeho city.

Hlavní hrdina není dokonalým Mart'anem, ačkoliv chvíli má ambici se jím stát, protože je v něm mnohem více života a vášně, než v Mart'anech (můžeme srovnat v kapitole *Hemmu*, kde tato Mart'anka oponuje Sternému a tvrdí, že život na Zemi je mnohem pestřejší a živější než život na Marsu). Konec konců, sám Sterný tvrdí, že lidé nikdy nemohou dospět k socialismu marsovského rázu, protože jejich povaha je jiná: jsou energičtější, barbarštější a vášnivější. Právě kvůli své vůli k životu by byli hrozbou pro kolonizátory z Marsu. V malém měřítku se to projevuje právě v Leonidově počínání. Ačkoliv se snaží přizpůsobit, vždy je trochu jiný, což však například Netty oceňuje.

Leonid je zároveň na konci knihy připravený obětovat sám sebe v zájmu revoluce, což se jeví jako charakterový posun oproti začátku, kdy se pře s Annou Nikolajevnou, jestli by měl protest vést, nebo jen organizovat z pozadí a zůstat v bezpečí jakožto „mozek“ operace. Svým způsobem tak přijímá také tuto stránku její etiky: schopnost obětovat se pro budoucnost kolektivu, která byla nesporně ovlivněna tím, že si mohl zažít možnou budoucnost ve světě socialistické budoucnosti a udělat si jasnější obrázek o tom, za co bojuje a proč by neměl myslet ani tak na sebe jako na celou svou skupinu.

Bogdanovův hlavní hrdina v sobě spojuje rysy mart'anského kolektivistického myšlení a lidské živosti a emocionality, které ho dělají unikátním a vzorem pro nového socialistického člověka pro společnost, která se brzy vyvine v Rusku.

Závěr

Červená hvězda je dílem politického i technologického vizionáře Alexandra Bogdanova, neprávem zapomenutého ve stínu Lenina v běhu doby.

Bogdanov ve své knize vytvořil jakýsi druh beletrizovaného programového prohlášení o tom, jak by měla vypadat planeta Země v blízké budoucnosti, resp. k čemu by měla vést sociální revoluce. Cílem je uvědomělá společnost, která si váží každého druhu práce a kde práce není vynucená. Tato společnost se stará o všechny své členy, čímž eliminovala chudobu a důvody lidstva ke zločinu, což vedlo i k eliminaci zákonů. Díky uvědomění společného cíle překonala tato společnost veškeré své neshody a každý Mart'an žije tak, aby přispíval k tomuto společnému cíli. Pocit bratrství ve společnosti je navíc posilován krevními transfuzemi, jimž podléhají všichni obyvatelé Marsu.

Důležitá je u Bogdanova technologie, která pomohla Mars spojit a zajistila jeho technologický rozvoj, ale zároveň se stává jistým druhem nebezpečí pro obyvatelstvo Rudé planety. Přehnané spoléhání na technologie a exploatace přírodních zdrojů dovádí v knize Mars do ekologické krize, jejíž východisko Mart'ané jen těžko hledají. Tohle hledání, ostatně, stojí v jádře hlavního konfliktu, který vede k návštěvě Bogdanovova hrdiny na Marsu i k jeho odchodu odtud.

2.3. Inženýr Menny (*Инженер Менни, А. А. Bogdanov*)

Román byl vydán v roce 1913 a navazuje na *Rudou hvězdu*, respektive se jedná o dílo, které navazuje na vyprávění o mart'anské socialistické revoluci, rozvíjí myšlenky o mart'anské filozofii a předchází tak časově příběh v *Rudé hvězdě*. Bogdanov v něm beletrizuje svou teorii o organizaci práce a socialistickém myšlení dělníků skrze příběh o největším Mart'anském géniovi Mennym, staviteli kanálů, a jeho synovi Nettym.

Děj knihy

Příběh se odehrává asi 250 let před *Rudou hvězdou*, tedy někdy v 17. století na Zemi. Vypráví příběh o tom, jak se vláda Marsu rozhodla kolonizovat špatně dostupné a vyschlé oblasti Marsu pomocí stavby kanálů. Tyto kanály má za úkol navrhnout inženýr Menny, který je následně pověřen také dohledem nad stavbou.

Ačkoliv se Menny snaží k dělníkům pracujícím na stavbě kanálů chovat férově, nesouhlasí s formací odborů, ale respektuje ji. Jeho nesouhlasu však využijí jeho nepřátelé, kapitalističtí držitelé monopolů, v čele s Felim Rao. Ti chtěli původně dohlížet

nad stavbou a vytunelovat tak prostředky na ni uvolněné. Díky lžím a intrikám dosáhnou toho, že za pomoci Mennyho spolupracovníka Mara popudí dělníky proti Mennymu. Menny prohlédne jejich úmysly a v návalu vášně ho zabíjí, za což je odsouzen do vězení.

Zatímco je ve vězení, kontrolu nad stavbou převezmou právě členové kapitalistického syndikátu: práce se prodlužuje, peníze mizí do kapes soukromníků a dělníci žijí v mnohem horších a nebezpečnějších podmínkách než za dohledu Mennyho. Tohle rozkrývá před dělníky až mladý inženýr Netty spolu se svým adoptivním otcem a dělnickým vůdcem, Arrym.

Díky Nettymu dostává Menny znovu šanci pracovat na stavbě kanálu, spolu diskutují technické stavby, filozofii i společnost, a lidé, kteří převzali stavbu po Mennym, jsou zatýkáni a peníze jsou navraceny do projektu.

Menny si uvědomuje, že Netty je jeho syn a výsledek krátkého románu, který měl v mládí s jeho matkou, Nellou. Příliš pohlcený stavbou a svým synem, neví nic o svých nepřátelích. Jeden jeho starý nepřítel jej však navštěvuje ve vězení. Ze zavražděného Mara se stal upír a snaží se Mennyho přesvědčit o tom, aby zradil Nettyho ve jménu svého úspěchu. Když se Menny nevzdává, vyjevuje mu Maro, z něž se stal nemrtvý a upír, že už 15 let pije jeho krev a pomalu ho zabíjí, a mizí.

Menny umírá nedlouho na to v náručí své staré milenky a matky svého syna Nelly. Netty se nato musí vyrovnávat s krizí při stavbě kanálů, formuluje univerzální vědu o organizaci a věnuje se popularizaci vědy a šíření osvěty mezi dělníky. Za svého života však vidí pouze začátek přerodu marťanské společnosti, který trval dalších 50 let.

Uvědomění dělníka

Pravděpodobně nejdůležitější myšlenkou, které tato kniha rozvíjí, je cesta dělníka k uvědomění svého místa ve společnosti a své role v ní, čímž dovysvětluje myšlení marťanských dělníků, tedy navazuje na výše zmíněnou metaforu organismu a jeho buněk.

V kapitole *Две логики* Netty vysvětluje svému otci, že dělnické organizace jako jediné reprezentují dělníky. Z individuality, kterou kultivoval feudalismus, se musí stát jeden harmonický organismus. Jednotlivce zde Netty přirovnává k atomům, které se musí spojit do sloučenin. Uvědomění je podle něj možné pouze v rámci celku: žádný dělník, respektive žádný člověk, není důležitý jen sám pro sebe, protože stojí na znalostech svých předků a je závislý na práci dalších dělníků, kteří pro něj vyrábí nástroje a pracují

s ním. Dělník sám o sobě nemůže existovat a jeho život je tak spjat nejen s jeho prací, ale především s miliony ostatních dělníků.

Dělník, který si není vědom svého místa v systému práce a ve společnosti, není dělník. Takový člověk, který žije různé aspekty svého života odděleně, práce, myšlenky a jeho vztah k ostatním v něm nejsou provázány, nemůže obhajovat svou pozici v práci, stává se pouhým nástrojem svého zaměstnavatele. Jeho existence se stává mechanickou, protože nemá myšlenku a cíl, za nímž by stál, necítí se členem kolektivu, což může vést nejen k pocitu bezvýznamnosti, ale také k pocitu osamění a ke ztrátě sociálních kontaktů. Netty se snaží poukázat na to, že všechny aspekty lidského života jsou provázané s jeho prací. V kapitole *Глубже и глубже* označuje Netty tuto vyšší myšlenku za impuls. Tohle myšlení v praxi znamenalo, že Marťané se spojili za účelem stavby kanálů a později tuto myšlenku přijala za svou celá společnost jako ve všech aspektech života.

Je důležité zmínit, že dělníkem není myšlen jen tovární dělník, protože Netty mluví o všech lidech, kteří si musí uvědomit svou roli ve společnosti. Vysvětluje Mennymu, že jeho myšlenky nejsou o nic důležitější než práce, kterou dělníci na kanálech vykonali manuálně. Nejedná se tedy jen o triumf myšlenky, protože myšlenka by bez nich nikdy nemohla být uskutečněna.

Mart'anská ekonomická cesta

Ekonom Xarma předvídá ekonomickou krizi, během níž se smrští trh, spadnou ceny akcií a zaniknou mnohé podniky. Myslím, že socialistický ekonom Xarma je jasnou narážkou na Marxe, vždyť Bogdanov jen přeskládá písmenka v jeho jménu. Sama teorie o opakujících se cyklech ekonomického růstu a ekonomické krize může být sice připsána mnohým ekonomům, Marx se jí například zabýval v třetím dílu *Kapitálu*, kde vysvětloval, jak se postupem času snižuje výdělek, ačkoliv se výdělek (rozdíl mezi cenou práce a cenou výsledného produktu) a vykonaná práce nemění⁸⁰, přičemž se jedná o cyklickou vlastnost kapitalismu, kdy se střídají období vysoké zaměstnanosti s obdobími vysoké nezaměstnanosti⁸¹. Nezaměstnanost a upadající ekonomiku se snaží vláda Marsu

⁸⁰ MARX, Karl a David FERBACH. *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 3*. London: Penguin Classics, 1991. ISBN 9780130445701, s. 317-338.

⁸¹ MARX, Karl a Ben FOWKES. *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 1*. London: Penguin Classics, 1990, s. 762-782.

řešit výstavbou kanálů, které zaměstnají mnoho lidí a přinesou nazpět množství území, kde je možné dobývat přírodní zdroje a které je možné zúrodňovat.

Bogdanov nesporně musel být obeznámen s teoriemi Thomase Malthuse. V kapitole *Темные тучи* nechal marťanského premiéra vyřknout výrok o tom, že vysledoval z historie, že válka, respektive jakékoliv bezuzdné mrhání prostředky, jsou prospěšné společnosti k její obnově a obměně. Podobnou myšlenku vypravěč pronáší na začátku knihy, kdy vykládá o předrevolučním Marsu a o válce, která dovolila Republice zotavit se z ekonomické krize.

Malthusiánství předpokládá, že existují dobré časy, v nichž se zvyšují mzdy, což vede k dřívějším sňatkům a zvýšení porodnosti. To pak vede k nástupu zlých časů, kdy se populační růst musí zastavit. Tyto špatné časy mohou být války, hladomory či epidemie, kdy se populace zmenší a dojde tedy k její obnově.⁸²

Je jasné, že marťanské mrhání prostředky by v tomto případě mohlo vést k naplnění této dynamiky. Pokud kanály byly stavěny za účelem dát lidem práci a podpořit tak ekonomiku, vykradení prostředků na jejich stavbu a snížení životní úrovně dělníků by vedly k ekonomické krizi a poklesu populace. To se ostatně eventuálně stalo, protože práva dělníků nebyla respektována, nebyli spravedlivě placeni a kvůli změnám v plánech vedly kanály přes nehostinná území a špatné podmínky bezpečnosti práce vedly k tomu, že: „Велкое дело обезсилено хищниками,—его, как и кровь рабочих, они приносят в жертву своей безграничной жадности.“⁸³

Myslím, že k tématu Thomase Malthuse je zajímavé zmínit to, že v *Rudé hvězdě* dochází k tomu, že nekontrolovaný růst populace v ideálním společenském klimatu a přírodním bohatství vede k vyčerpání těchto zdrojů, především pak jídla, v horizontu 30 let. Leonid nabízí v rozhovoru s Enno jako řešení krátkodobou kontrolu populačního růstu, ale dozvídá se, že kontrola populačního růstu je pro Marťany nepřijatelná, protože by to zadrželo přirozený neustálý růst a kapitulovali by tak před přírodou, kterou si

⁸² WINCH, Donald. *Malthus: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-967041-3.

⁸³ БОГДАНОВ, Александр Александрович. *Инженер Мэнни*. Петроград: Издание Петроградского Совета рабочих и красноармейских депутатов, 1918, s. 52.

podmanili.⁸⁴ Přesto právě tohle navrhuje Netti, protože taková politika by zbrzdila nástup krize a dala Mart'anům čas vynaleznout syntetické proteiny k jídlu, nebo se zabydlet na Venuši.⁸⁵

Podobné dilema řeší Bogdanov i v povídce *Svátek nesmrtelnosti* (Праздник бессмертия), která pojednává o tom, jak oslavy tisíce let od překonání smrti na Zemi prožívá chemik Fride. Ten den se setkává se svým vnukem Margo, který se právě vrátil z Marsu, ale také se svou manželkou, která po něm chce, aby podpořil její myšlenku o zbavení společnosti posledních existujících zákonů, jedním z nichž je omezení počtu dětí, které každá žena může za život mít, což je 30. Fride zde argumentuje, že se jedná o ekonomickou nezbytnost, na což jeho manželka odpovídá, že její třicátý pátý nebo čtyřicátý syn může být génius, a tedy navrhuje, aby na Zemi zůstali pouze lidé geniální a všichni ostatní aby byli vystěhováni na kolonizované planety. Fride pak skepticky podotýká, že boj o Zemi, který by následoval, by lidstvo vyhubil.

Myslím, že můžeme tvrdit, že Bogdanov se pravděpodobně hluboce zamýšlel nad tím, co může neustálá orientace na pokrok a růst jak v kapitalismu, tak v socialismu přinést společnosti, nezmění-li svůj přístup. Jak v *Červené hvězdě*, tak ve *Svátku nesmrtelnosti* nadnáší problém přelidnění planet vyplývající z vysoké porodnosti a nízké nebo žádné úmrtnosti. Ačkoliv v jednom díle navrhovaným a v druhém implementovaným řešením je kontrola růstu populace, nedochází ve svých beletristických dílech k závěru, čím orientaci na růst nahradit. V *Svátku nesmrtelnosti* Fride dochází k názoru, že nesmrtelnost je pro člověka prokletím, protože se vše neustále opakuje a život potřebuje novost, jinak nemá cenu ho žít, a tak páchá symbolickou smrt upálením sebe sama. Bogdanov zde dochází k názoru, že tváří v tvář nesmrtelnosti, si člověk volí smrt. V *Červené hvězdě* je pak nadneseno téma eutanazie pro lidi, kteří se již necítí produktivními členy společnosti. Pokud využijeme paralely z *Inženýra Mennyho*, tito lidé jsou upíry společnosti, pouze jí sají krev, a tedy pro mnohé z nich je volba smrti logickým vývodem racionálního myšlenkového procesu. Přesto, jak se zdá, ani tento myšlenkový proces některých lidí nedokáže nastavit rovnováhu mezi rodícími se lidmi a

⁸⁴ БОГДАНОВ, Александр А. *Красная звезда*. Санкт-Петербург: Т-во Художественной Печати, 1908, s. 70-79.

⁸⁵ БОГДАНОВ, Александр А. *Красная звезда*. Санкт-Петербург: Т-во Художественной Печати, 1908, s. 123-127.

umírajícími lidmi, kvůli čemuž hrozí přelidnění planety. Bogdanov nedává jasnou odpověď, pouze možnosti nastavení harmonie, přičemž čtenář si uvědomuje, že ani jedna možnost není dokonalá a nezaručuje tuto harmonii. Zbývá tedy jediné řešení, kterým je najít alternativu k ekonomické a společenské orientaci na růst, případně najít rovnováhu mezi svobodou občanů a státním dohledem nad jejich reprodukcí, protože slovy Nettyho v knize *Inženýr Menny*: „...свобода убивает авторитета...“⁸⁶. Svoboda vůle a víra v to, že občané budou dělat informovaná a racionální rozhodnutí ku prospěch svému i své společnosti, vedla k vymizení tradičních autorit známých ze Země. V ideální bolševické společnosti jich není třeba, a tedy vykonávání autority nad občany, by šlo proti myšlence této společnosti.

Mart'an vyslaný na Zem (*Марсианин заброшенный на Землю*)

Bogdanovova díla s tematikou Marsu zakončuje poema *Mart'an vyslaný na Zem*, která byla publikována v roce 1924 jako dodatek k šestému vydání *Červené hvězdy*⁸⁷, která měla sloužit jako náčrt nikdy nenapsaného románu tvořícího pomyslnou trilogii s *Rudou hvězdou* a *Inženýrem Mennym*. Poema pojednává o Mart'anovi, který ztroskotal na Zemi, ztratil všechny své přátele v havárii a nemůže se vrátit na Mars. Trosečník zde porovnává vyspělou socialistickou a harmonickou společnost Marsu se svěží pozemskou společností plnou vášně, je mu smutno po známém světě a bojí se toho, co přinese jeho život na Zemi. Pronáší však proroctví o tom, že obě společnosti jsou si podobné a přijde čas, kdy se spřátelí a spolu budou budovat ještě zářnější budoucnost. Tento moment je jeho katarzí a trosečník vítá svůj nový život na Zemi, protože si uvědomuje, že může pomoci naplnění tohoto proroctví svou iniciativou.

Závěr

Inženýr Menny vysvětluje části *Rudé hvězdy*, které jsou pro účely vyprávění zmiňovány jen zkratkovitě. Vykresluje moment, kdy se odehrála sociální revoluce na Marsu a kdy se planeta začala ubírat ke svému utopickému rázu, který má v *Rudé hvězdě*. Tento moment je charakterizován nejen socialistickým uvědoměním společnosti a

⁸⁶ БОГДАНОВ, Александр Александрович. *Инженер Мэнни*. Петроград: Издание Петроградского Совета рабочих и красноармейских депутатов, 1918, s. 81.

⁸⁷ BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984. ISBN 978-0-253-1730-8, s. 235-239.

vzpourou dělníků proti malé skupině vlastníků monopolů, ale také pomyslným pokořením přírody. To symbolizuje nástup vlády racionálního myšlení a technologií, které mají za úkol dovést společnost do bodu, kdy je práce provozována jen z čistě přírodní potřeby pracovat. Pro Bogdanova je totiž velmi důležitá svoboda, které může dosáhnout právě implementací technologií, které dělníka osvobodí od nutnosti být pouze prodlouženou rukou stroje.

Zároveň se však zamýšlí nad tím, jaká omezení a nebezpečí neustálá orientace na růst a pokrok může přinést. To rozvíjí i v díle *Svátek smrti*. Zatímco v *Červené hvězdě* i v *Inženýru Mennym* pojednává o celospolečenských a planetárních důsledcích orientace na pokrok, ve *Svátku nesmrtelnosti* rozebírá, jaké důsledky to má na jednotlivce, respektive jeho psychiku.

Myslím, že celá Bogdanovova marťanská trilogie (*Červená hvězda*, *Inženýr Menni a Marťan vyslaný na Zem*) měla být jistým myšlenkovým pokusem. To znamená, že v *Rudé hvězdě* se snaží Bogdanov prozkoumat fungování utopické společnosti a vliv, jaký by měla na člověka, kdyby nastoupila příliš rychle. Jeho cílem se zjistit, zda jsou lidé připravení na takovýto marťanský socialismus. Nedává však ve své knize jasnou odpověď, protože ačkoliv se Leonid, zapálený bolševik a idealista, zhroutl, vrací se později zase na Mars a začleňuje se do společnosti. *Inženýr Menni* je beletrizované programové prohlášení o organizaci práce, kde Bogdanov dlouze vysvětluje vztah dělníka a jeho práce; technologie, pokroku a společnosti. V obou těchto dílech naráží na omezení, kterým je existence stropu, který musí zpravidla zastavit pokrok a vést ke krizi: ať už ekologické, finanční či společenské. Ani on pak není ve svých dílech schopen odpovědět na tato dilemata a dát jim udržitelné řešení. Poslední dílo, které již Bogdanov nenapsal, *Marťan vyslaný na Zem*, by pak obracelo syžet *Rudé hvězdy* naruby a ukazovalo snahy Marťana začlenit se do lidské společnosti a pomáhat v jejím rozvoji a k potenciálnímu přátelství mezi dvěma planetami. Dovolím si říct, že by se jednalo o myšlenkový experiment rozvíjející to, jak by měla proběhnout socialistická revoluce v podmínkách imperiálního Ruska. Tedy snaha udělat syntézu z poznatků předchozích dvou děl a zjistit, co se musí udělat na Zemi.

2.4. Kráska z Marsu (*Аэлита*, A. N. Tolstoj)

Román byl poprvé vydán mezi lety 1922-1923 v časopisu *Красная новь* jako *Аэлита (Закат Марса)*. V roce 1923 byl přepracován a vydán samostatně pod názvem *Аэлита*. Románu se dostalo pozitivního přijetí a v roce 1924 jej Jakov Protazanov zfilmoval.⁸⁸ Film je dosud považován za jeden z nejdůležitějších a nejvlivnějších sovětských sci-fi filmů meziválečné éry a zapříčinil popularizaci vesmírných letů mezi veřejností.⁸⁹ Současná verze románu pak pochází z roku 1938 a je výsledkem autorských úprav.⁹⁰

Dílo pojednává o cestě inženýra Lose a rudoarmějce Guseva na Mars, kde se octnou na začátku sociální revoluce, před níž musí utéci zpět na Zem. Román pojednává o sociálním nerovnosti na Marsu, o historii marťanského obyvatelstva a o síle lásky, která překonává vesmírné vzdálenosti. V rozboru pojednám také o vlivu teosofie a antroposofie na dané dílo a o rozdílech mezi verzí z 20. let a z 30. let 20. století.

Děj knihy

Román vypráví příběh inženýra Lose, který navrhne a postaví plavidlo pro let na Mars a přes inzerát vyvěšený na ulici si nachází spolucestujícího, rudoarmějce Guseva. Spolu se za pozornosti médií vydávají v blíže neurčeném roce 192... na meziplanetární let. Po přistání na Marsu se skrze tamní pole vydávají vyprahlou krajinou na průzkum, ale nachází pouze zpustošené a opuštěné domy. Druhý den ráno se dostavuje marťanská loď s výsádkem. Když marťani zjistí, že Los i Gusev jsou neškodní, berou je do hlavního města, *Soacéry*, kde je uvítá Nejvyšší rada inženýrů v čele s Tuskubem a odpraví je do jeho vily na venkově. Los a Gusev se setkávají s Aelitou, Tuskubovou dcerou, která je trpělivě učí marťanské řeči. Zatímco Gusev zkoumá své okolí, případně laškují se

⁸⁸ ФИЛИМОНОВ, Борис П. а Александр Б. ФИЛИМОНОВ. Роман А.Н. Толстого «Аэлита» и его экранизация как феномен научной фантастики начала 1920-ых годов. In: *Идеи К.Э. Циолковского в инновациях науки и техники*. Moskva: Эйдос, 2016, s. 64-65.

⁸⁹ SIDDIQI, Asif A. Imagining the Cosmos: Utopians, Mystics, and the Popular Culture of Spaceflight in Revolutionary Russia. BANERJEE, Anindita, ed. *Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader*. Boston: Academic Studies Press, 2018, s. 79-116. ISBN 9781618117243.

⁹⁰ ТОЛСТАЯ, Елена. Ранние версии. ТОЛСТАЯ, Елена. *Ключи Счастья: Алексей Толстой и литературный Петербург* [online]. Новое литературное обозрение, 2013, s. 82 [cit. 2022-04-15]. ISBN 978-5-4448-0007-2. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=201483&p=82#section_89

správcovou dcerou Ichou, Los se zajímá o historii Marsu. Aelita mu vypráví o historii Atlantidy a původu obyvatel Marsu.

Ve městě zatím bublá napětí mezi vrchní vrstvou, kterou měli cestovatelé šanci poznat, a dělníky pracujícími v továrnách a přebývajícími v podzemí. Gor, zástupce dělníků, bojuje proti Tuskubovi za jejich práva, což se dozvídá náhodou Gusev při sledování přenosu v obrazovce. Po bojácné reakci Ichošky mu dochází, že společnost Marsu není taková, jak se jim snaží namluvit, a chce jít pomoci dělníkům. Napětí mezi Tuskubem a Gorem eskaluje a Tuskub dochází k rozhodnutí zabít Guseva a Lose, kteří pro marťany představují idoly a zachránce, a Aelitu pověří jejich otravou.

Gusev se nebojácně staví do čela dělnické vzpoury a plánuje jejich plán postupu, využívaje přitom své poznatky z občanské války. Aelita prozradí Losovi, že je mu její otec ukládá o život, a tak Aelita, Ichoška a Los se odlétají skryt do hor, odkud se Los vrací pro Guseva, který v domě není. Dochází k bitvě mezi Gusevovými a Tuskubovými lidmi, jednoho z nichž Los donutí, aby ho loďkou vzal do centra dění.

Ani Gusevovo nadšení a jeho zkušenosti nemohou vyhrát nad přesilou, která hrubě převyšuje počty dělnické vzpoury. S pomocí Gora se jim podaří uprchnout do podzemních jeskyní, kudy se dostávají na povrch nedaleko Tuskubova letního sídla. Tam je čeká Aelitin mechanik, který je zavede do jejich úkrytu, kde jsou již Aelita a Ichoška. Jejich úkryt je vypátrán. Zatímco Aelita zmizí, raněného Lose najde Gusev s Ichoškou a mechanikem. Gusev si poté vezme osobní loďku a přes drobné problémy se dostane s Losem k raketě a odstartuje. Los se konečně probouzí a vlivem vysoké rychlosti a časového posunu se dostanou na Zem tři a půl roku po svém odletu. Zatímco Gusev se stává slavným a úspěšně se reintegruje do společnosti, Los zůstává nešťastný a zamlklý. V poslední chvíli příběhu je povolán do rádiové stanice, aby rozluštil tajemné signály pocházející z Marsu, v nichž se skýtá naděje na to, že Aelita žije.

Původní verze knihy

Elena Tolstaja ve své knize *Ключи счастья: Алексей Толстой и литературный Петербург* (2013) zmiňuje, že *Аэлита*, kterou známe, je verzí z roku 1938, která je ovlivněná autorskými úpravami. Dále ve své knize porovnává rané verze textu ze začátku 20. let 20. století se současnou verzí a nachází následující rozdíly.

Motivací inženýra Lose uprchnout ze Země je v současných verzích zklamání v lásce poté, co jeho žena zemřela. V původní verzi měl však ještě politické důvody a tím byla skepse vůči novému řádu zavládnuvšímu v Rusku a odpor vůči násilí, které pohltilo

Zemi. Na Marsu se pak Los zúčastňuje revoluce za svou lásku, nikoliv z politických důvodů.

Dalším důležitým rysem inženýra Lose byla v původní verzi silná víra v Boha, která se projevovala na několika různých místech původní verze románu. Tuto lásku k Bohu zaměnil Tolstoj v nové verzi láskou k rodné zemi.

Tolstoj v nové verzi také upustil od mystických elementů, kterými disponovali *Magacitlové*, kolonizátoři Marsu původem z pozemské Atlantidy, a popisu bídného života v RSFSR. Gusev pak ve staré verzi bere vše, co najde (drahocenné věci, zlato) a po přistání procestuje Ameriku a Evropu a doma v Rusku zakládá akcionářskou společnost. V nové verzi pak Gusev již nerabuje, jelikož je to chování nevhodné pro občana Sovětského Ruska, a poté doma organizuje pouze dobrovolnickou *Společnost pro přepravu bojového oddílu na planetu Mars za účelem záchrany zbytků tamního pracujícího obyvatelstva*.⁹¹

Původ Mart'anů (mýtus o Atlantidě)

Po svém přeletu Los a Gusev poprvé zkoumají planetu, naráží na opuštěné a rozbořené domy. Když vstoupí do jednoho z nich, nachází mozaiky s výjevy z historie Marsu a sochy zobrazující bytosti velmi podobné lidem s širokými tvářemi a orlími nosy. Artefakty, které tam nachází, Losovi připomínají masky z oblasti Nigeru.⁹²

Tuto podobu později vysvětluje Aelita ve svém vyprávění. Lidé, tzv. *Magacitlové z Talcetlu* (Země), přišli na *Tumu* (Mars) po tom, co Velká potopa zničila Atlantidu (nazývanou také Město sta zlatých bran). Na Marsu zotročili *Aoly*, jednu z tamních ras, aby kopala zavlažovací kanály pro jejich pole a stavěli velké vodojemy. Protože mezi *Magacitly* nebyly ženy, přišli po dlouhé době k *Aolím* uprchnuvším za „Posvátný prach“ ke gejízru *Soam*, aby nabídli mír a smísili se s *Aoly*, čímž vzniklo nové plemeno, současní mart'aní s namodralou kůží.⁹³

⁹¹ ТОЛСТАЯ, Елена. Ранние версии. ТОЛСТАЯ, Елена. *Ключи Счастья: Алексей Толстой и литературный Петербург* [online]. Новое литературное обозрение, 2013, s. 82-83 [cit. 2022-04-15]. ISBN 978-5-4448-0007-2. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=201483&p=82#section_89

⁹² ТОЛСТОЙ, Алексей Николаевич a Анна НОВАКОВА. *Краска з Marsu*. 2., V Melantrichu 1. vyd. Praha: Melantrich, 1985.

⁹³ ТОЛСТОЙ, pozn. 92, s. 64-68.

Podle Aelitina vyprávění se nacházelo *Město sta zlatých bran* (později známé jako Atlantida) někde na západě afrického kontinentu, na západ od tropických deštných lesů, pravděpodobně v oblasti Guinejského zálivu (do nějž se poté potopilo).

První obyvatelé a zakladatelé *Města sta zlatých bran* přichází z Tichého oceánu (snad z blízkosti dnešní Austrálie, čemuž by nasvědčovalo jejich užívání bumerangů). Ze začátku obývají tropické lesy, ale ze strachu před jedovatou mouchou *Goch* odchází. Jelikož se město nazývá *Městem sta zlatých bran*, zavádí nás popis do Théb, které Hérodotos popsal jako „město sta bran“, tedy na severovýchod Afriky. Los ale spekuluje, že střet s tělesem, který vychýlil Zemskou osu, pravděpodobně zničil pevninu, která ležela na západ od Afriky v Atlantském oceánu.⁹⁴

Ve *Městě sta zlatých bran* se vystřídají čtyři různé kmeny lidí: lidé kmene *Zemze*, „rudokožci“ pod vedením dynastie *Uru*, olivově snědí a chytří *Synové Aamovi* a *Učkurové*. Ačkoliv se jedná o různé kultury, každá z nich ve *Městě sta zlatých bran* vyrůstá do kvetoucí civilizace a zabývá se nabytím vědomostí a schopností původního lidu *Zemze* a rozvojem náboženství a filozofie.⁹⁵

Aelita u každé éry Atlantidy jmenuje stavby, které daná kultura postavila, a náboženství, které vyznávala. Zde si Alexej Tolstoj půjčuje prvky z různých, průměrně vzdělanému čtenáři známých, kultur; Atlant'ané jsou tedy staviteli súdánských pyramid („...na březích Tichého oceánu navršili pyramidy z hlíny a kamení.“)⁹⁶, sfingy a Sedmi divů světa. Jsou to také Atlant'ané, kteří vymysleli kult boha slunce, který rozšířili po celém svém impériu. Zmiňuje se kult Slunce v Egyptě („člověk s ptačí hlavou“⁹⁷, tedy *Ra*), kult aztéckého boha slunce popsaný jako opeřený had (*Quetzalcoatl*)⁹⁸. Atlantský vůdce také sjednotil árijské kmeny v Indii a založil zemi Ra. Pro popis Atlantidy si Tolstoj půjčuje asyrskou mytologii, jmenovitě *lamassu*⁹⁹, nebeskou bytost v podobě

⁹⁴ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 7-11.

⁹⁵ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 78-88.

⁹⁶ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 80.

⁹⁷ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 82.

⁹⁸ FLORESCANO, Enrique. Introduction. FLORESCANO, Enrique a Lysa HOCHROTH. *The myth of Quetzalcoatl*. Illustrated, reprint, revised. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999, s. 1-6. ISBN 0801859999.

⁹⁹ LEICK, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. New York: Routledge, 2002, s. 109-110. ISBN 1134641028.

okřídleného býka s lidskou tváří a lvími tlapami, která stála před stupňovitou pyramidou ve *Městě sta zlatých bran*.

Je jasné, že většina těchto jevů je od sebe na časové ose velmi vzdálená a Tolstoj s nimi zachází velmi ležerně. Jedním příkladem za všechny je Rhodský kolos, který měl být postaven mezi lety 450 a 350 před Potopou, pravděpodobně potopou světa. Potopa měla podle Aelitiných slov nastat před 20 000 lety, tedy zhruba 18 000 let před naším letopočtem.¹⁰⁰ To by vedlo k domnění, že Rhodský kolos byl postaven skoro 19 000 let před naším letopočtem, ale ve skutečnosti se to stalo až v roce 292 př.n.l.¹⁰¹. Atlant'ané jsou tedy, jak se zdá, prvopočátkem veškeré pozemské i mar'anské civilizace.

Zde je zajímavé srovnat Tolstojovu vizi Atlantidy s vizí Atlantidy Pierre Benoit v jeho knize *L'Atlantide* (1919, *Atlantida*, 1948). Darko Suvin poukazuje na to, že kniha byla přeložena do ruštiny a vyšla v SSSR před vydáním Aelity, a tudíž se mohla stát zdrojem inspirace pro Tolstojovu knihu.¹⁰²

Oba spisovatelé Atlantidu umístili do Afriky. Tolstoj, jak se zmiňují výše, na její západ, Pierre Benoit ji umístil do pohoří Ahaggar, které se nachází v dnešním Alžírsku.¹⁰³ Co se datování týče, potopa, která zničila nezanedbatelnou část Atlantidy, podle Pierre Benoit, přišla asi o 10 000 později než Tolstojova potopa, 9 000 př.n.l., o čemž kapitánu Morhange a poručíku de Saint-Avit vypráví Monsieur Le Mesge.¹⁰⁴ Stejně jako Tolstoj, Pierre Benoit volně interpretuje historii a proplétá je s mýty. Zde je Antinea, vladařka Atlantidy, poslední Atlant'ankou a potomkem Neptuna, římského boha moří a vodstev.¹⁰⁵ Jak dále tvrdí Monsieur Le Mesge, Atlantida uchovává poklady

¹⁰⁰ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 78-88.

¹⁰¹ SCARRE, Christopher. The Colossus of Rhodes. SCARRE, Christopher. *The Seventy Wonders of the Ancient World: The Great Monuments and How They Were Built*. London: Thames and Hudson, 1999, s. 42-433. ISBN 0-500-05096-1.

¹⁰² SUVIN, Darko. The Utopian Tradition of Russian Science Fiction. BANERJEE, Anindita, ed. *Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader*. Boston: Academic Studies Press, 2018, s. 1-29. ISBN 9781618117243.

¹⁰³ BENOIT, Pierre a Ross MARY. *Atlantis* [online]. Chapel Hill: Project Gutenberg, 2004. Dostupné také z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/14301>

¹⁰⁴ BENOIT, Pierre. *Atlantis*. BENOIT, Pierre a Ross MARY. *Atlantis*. Chapel Hill: Project Gutenberg, 2004. Dostupné také z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/14301>

¹⁰⁵ BENOIT, Pierre. *Awakening at Ahaggar*. BENOIT, Pierre a Ross MARY. *Atlantis*. Chapel Hill: Project Gutenberg, 2004. Dostupné také z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/14301>

Kartága i zbytky Alexandrijské knihovny.¹⁰⁶ To vše dělá z Atlantidy důležitého pokračovatele a ochránce starověké kultury.

Myslím, že je možné, že tato kniha inspirovala Alexeje Tolstého, přinejmenším co se týče zasazení Atlantidy do Afriky. Je však důležité podotknout, že motiv Atlantidy byl vždy oblíbeným tématem v literatuře: od Francise Bacona, přes Julese Vernea, až po Alexandra I. Šalimova¹⁰⁷, i ve filozofii.

Motiv Atlantidy a střídání jednotlivých epoch a kmenů, které tyto epochy určují, v Atlantidě (a samotná existence Atlantidy v tomto díle) odkazují na teosofickou filozofii Heleny Blavatské a později na antroposofické myšlenky Rudolfa Steinera.¹⁰⁸ Elena Tolstaja ve svém díle *Ключи счастья* popsala vztah Alexeje Tolstého k teosofii a antroposofii. Poukazuje na jeho navázání na ruské symbolisty, kteří bohatě téma Atlantidy zpracovávali (Brjusov, Ivanov aj.), ale také na to, jak moc teosofie a antroposofie ovlivňovaly ruskou společnost v Tolstojově dětství a dospívání. Oblíbeným periodikem se tou dobou stal *Вестник теософии*, který vycházel od roku 1908, a překlady děl Rudolfa Steinera se začaly šířit v 10. letech 20. století v ruských překladech.

Velký vliv na mladého Tolstého v Paříži měl Sergej Vološin, jedna z hlavních figur ruské teosofie, který kolem sebe sdružoval uměleckou mládež a dále ji vzdělával. Tolstojova vize Atlantidy v *Krásce z Marsu* a její historie pak pochází zčásti z myšlenek Heleny Blavatské a zčásti z myšlenek Williama Scott-Elliota (*The story of Atlantis*, 1894, *Příběh o Atlantidě*).¹⁰⁹ Legenda o Atlantidě v dané knize tedy může být jistým pokusem o popularizaci těchto myšlenek a rozhodně nestojí osamocená v kulturním kontextu.

Mart'anská společnost

Na příkladu mart'anské společnosti Tolstoj ve svém románu ukazuje úpadek předrevoluční ruské společnosti, respektive šlechty a buržoazie. Ačkoliv v čele

¹⁰⁶ BENOIT, Pierre. Atlantis. BENOIT, Pierre a ROSS MARY. *Atlantis*. Chapel Hill: Project Gutenberg, 2004. Dostupné také z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/14301>

¹⁰⁷ NEFF, Ondřej a JAROSLAV OLŠA. Hlavní motivické okruhy SF: Atlantida. NEFF, Ondřej a JAROSLAV OLŠA, ed. *Encyklopedie literatury science fiction*. Praha: AFSF, 1995, s. 127-128. ISBN 80-853-9033-7.

¹⁰⁸ LUBELSKY, Isaac. Mythological and Real Race Issues in Theosophy. HAMMER, Olav a MIKAEL ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 335-355. ISBN 978-90-04-23597-7.

¹⁰⁹ ТОЛСТАЯ, Елена. Толстой и антропософы. ТОЛСТАЯ, Елена. *Ключи Счастья: Алексей Толстой и литературный Петербург* [online]. Новое литературное обозрение, 2013, s. 85-86 [cit. 2022-04-15]. ISBN 978-5-4448-0007-2. Dostupné z: <https://www.litmir.me/br/?b=201483&p=85>

mart'anské společnosti nestojí vláda aristokracie, jak ji běžně známe, tedy vláda malé skupiny lidí, obyčejně z rodu s dědičným šlechtickým titulem¹¹⁰, rozhodně se nejedná o demokratickou společnost. Na Masu vládne tzv. *Nejvyšší rada inženýrů*¹¹¹ v čele s Tuskubem, Aelitiným otcem. Z názvu vyplývá, že se jedná spíše o druh meritokracie, která dává vládu nejvíce zasloužilým a vzdělaným lidem, zde inženýrům. Nelze říct, zda se jedná o inženýry zabývající se technologiemi, nebo jde spíše o titul, který se jim přiděluje, který z nich dělá tzv. sociální inženýry, kteří mají za úkol plánovat rozvoj společnosti a její další směřování. Tomu by odpovídalo Tuskubovo chování. V kapitole *Tuskub* se totiž obrací k lidem a mluví o nutnosti zničení města *Soacéra* a odchodu do rurálních částí Marsu, čímž chce zamezit úpadku společnosti a dovést ji k ušlechtilému a noblesnímu konci.¹¹² Tuskub tedy vykazuje silnou tendenci k sociálnímu inženýrství a, jak je také vidět, k totalitní vládě. Jelikož se v *Nejvyšší radě inženýrů* rozhořel spor mezi ním a jeho protivníkem Gorem, který zastupuje dělníky, přenesl Tuskub do svých rukou celou vládu a Gora vyštval z Rady. Totalitní praktiky připomínají také represe vůči politickým nepřátelům; v kapitole *Tuskub* se totiž dočítáme, že: „Ve sklepeních domu *Nejvyšší rady* jsou vězněny jakési osoby.“¹¹³ V kapitole *Náhodný objev* se Ichoška strachuje, že ji za sledování jednání *Nejvyšší rady* pošlou „do jeskyň, tam, kde je věčný sníh,“¹¹⁴ což velmi připomíná vyhnanství na Sibiři v imperiálním Rusku a později sibiřské gulagy ve stalinistickém Rusku. Vzhledem k jejímu strachu se tedy dá předpokládat, že život v této nehostinné lokalitě je velmi těžký a jedná se o jeden z nejvyšších trestů. Dalším projevem totalitní moci Tuskubovy je i jeho rétorika. *Synové Nebe* mu slouží jako konkrétní nepřátelé, kterých je potřeba se zbavit. Za nepřátele však označuje také lidi, které nazývá anarchisty. Podle Gorových slov jde o vymyšlené nepřátele, avšak Tuskub trvá na tom, že se jedná o „zločince, alkoholiky, šílence a bláznivé snílky“¹¹⁵, které musí spoutat a které přinutí pracovat pro příznivce režimu, kteří

¹¹⁰ *Longman Family Dictionary: A clear, concise and modern guide to the English language : with over 70000 Entries.* Praha: Aventinum, 1991, s. 31. ISBN 80-85277-30-1.

¹¹¹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 48-52.

¹¹² TOLSTOJ, pozn. 92, s. 91-96.

¹¹³ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 92.

¹¹⁴ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 73.

¹¹⁵ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 96.

po likvidaci *Soacéry* dostanou přidělené statky na venkově. V boji proti nim navíc používá policejní agenty, jejichž počty neustále zvyšuje.

Dále v knize však zjišťujeme, že tento systém pravděpodobně není tak egalitářský a harmonický, jak se zdá. V kapitole *Tuskub* je popsána existence dělnických čtvrtí na povrchu, ale inženýr Gor mluví také o lidech, „kteří se rodí a umírají v podzemních továrních městech,“¹¹⁶ což implikuje existenci ještě nižších vrstev lidí, kteří v podzemí tráví celý svůj život, a jejichž obydlí se nedají nazvat ani čtvrtěmi s domy, protože se nachází v jeskyních pod povrchem, skryté před očima měšťanské společnosti na povrchu. Znamená to také, že pokud se člověk do dělnické rodiny narodí, není pro něj možné stoupat dále po společenském žebříčku a je tedy odsouzen i k smrti v chudobě. Jedná se zde o exploataci dělníků popsanou těmito slovy: „Nízké zděné haly továren, matné světlo pronikající zaprášenými okny. Posmutnělé vrásčité tváře dělníků s pohaslýma, zapadlýma očima. Věčně stejný pohyb soustruhů a strojů, shrbené postavy, přesné pracovní pohyby – skličující a bezútěšný mravenčí život.“¹¹⁷ To může připomínat situaci imperiálního Ruska na konci 19. století: lidé z vesnic proudili do měst, kde pracovali v nevhodných podmínkách a nedostatečně placeni v nově zbudovaných továrnách, kde práce dětí nebyla výjimkou.¹¹⁸ Samozřejmě, že podobný vývoj známe i z jiných částí Evropy, jmenovitě například Anglie, kde situaci a její implikace zkoumal sám Marx.

Vše, co bylo Synům Nebe ukazováno, byla pouze vyšší společnost lidí, kteří létají ve zlatých loďkách, kteří žijí na povrchu, a patří k privilegované vrstvě obyvatel. Lze tedy mluvit o jistém typu aristokracie, kdy vláda není určena dědičnými tituly, ale dědičným postavením, které zaručuje dlouhodobý blahobyt a možnost dostat se do *Nejvyšší rady inženýrů*. Z hlediska sociologického se jedná o společnost, jejíž nastavení zmrazilo sociální pohyb obyvatel.

Tohle nastavení, dá se předpokládat, již dlouho vyvolávalo neklid mezi nejnižší vrstvou společnosti. I když mají v Nejvyšší radě svého tribuna lidu, zástupce, nedaří se jim vydobýt si zvýšení kvality života. Příchod *Synů Nebe* slouží prostým lidem jako naděje na oživení planety a její záchranu, protože nová krev pozemšťanů by zvrátila

¹¹⁶ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 95.

¹¹⁷ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 90.

¹¹⁸ SETON-WATSON, Hugh. Economic Development. SETON-WATSON, Hugh. *The Decline of Imperial Russia, 1855-1914*. Ninth printing. New York: Frederick A. Praeger, 1965, s. 109-130.

statistiku, o níž Tuskub mluví, kde pravděpodobně úmrtnost převyšuje porodnost. *Syny Nebe*, tento symbol naděje, rozkazuje Tuskub zabít a na lid se obrací se svým projevem o boji s anarchismem a o následcích neposlušnosti režimu (vyhnanství, nucené práce), což dává do kontrastu s poslušností režimu (přidělený statek) a vylíčením slavného konce marťanské rasy. Tuskub touží po tom, aby jeho generace byla „zlatý věk“ Marsu. Touží vymýtit veškerou nízkost (zábavu a hluk) a obrátit společnost do sebe, hledat v sobě tajemné síly kmene Zemze z legendy o Atlantidě, tedy působit svými mentálními schopnostmi na lidi a věci kolem sebe, což sám využívá proti Gorovi, aby ho umlčel.

Zlatý věk společnosti marťanské připomíná i zlatý věk Atlanstské společnosti mezi lety 450-350 před Potopou, kdy se atlantská společnost věnovala rozvíjení učení a schopností starého kmene *Zemze* a dochází k rozvoji vědy, kultury a filozofie, ke kterému už na Zemi nikdy dříve a nikdy později nedošlo. Chce být jako legendární část atlantské společnosti, kteří si říkali *Bilí*. Ti se vyvarovávali pohlavního pudu, vybrali jen ty nejlepší a odváděli je pryč z upadající země, kde lidé podléhali karnevalovému šílenství, a odešli kamsi na východ, kde v odlehlých statcích hospodařili a očekávali smrt.¹¹⁹

Ačkoliv se někteří literární vědci ke kapitole o Atlantidě vyjadřují jako o: „a lengthy, irrelevant chapter,“ (zdlouhavá a nedůležitá kapitola)¹²⁰ myslím si, že nese klíč k pochopení Tuskubových motivů a toho, co se děje s Marsem, což v jeho očích zrcadlí historický vývoj na Zemi, resp. na Atlantidě. Jak se ukazuje, Tuskub vidí historii jakožto opakující se cyklus a nezvratný osud generací, jimž nestojí za to proti němu bojovat, ale měly by se mu podřídit.

V reakci na tento Tuskubův výstup se organizuje dělnické hnutí, které vychází do ulic a jemuž na pomoc přilétá Gusev, který využívá svých zkušeností z ruské občanské války k tomu, aby jim pomáhal. Ačkoliv se revolucionářům podaří obsadit sklad zbraní a budovy v centru Soacéry, revoluce je inherentně odsouzena k záhubě, jelikož Tuskub přivolává na pomoc vojenské jednotky, které pobývaly mimo město a které mnohonásobně převyšovaly bojující síly revolucionářů.

¹¹⁹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 78-88.

¹²⁰ ESLER, Dominic. *Soviet Science Fiction of the 1920s: Explaining a Literary Genre in its Political and Social Context*. BANERJEE, Anindita, ed. *Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader*. Boston: Academic Studies Press, 2018, s. 117-146. ISBN 9781618117243.

Když Gusev a Los prchají z planety, vidí pouze zničenou naději prostých lidí a vítězství Tuskuba ženoucího Mars k ušlechtilé smrti.

Gusev a Tuskub přiletěli do utopie, která se záhy obrátila v peklo a dystopii. Zatímco mart'anská revoluce selhala a zdá se, že pro ně není naděje, Gusev a Los se vrací na Zemi a do Sovětského Ruska, kde život plyne zdánlivě velmi harmonicky. Tolstoj zde, samozřejmě, nahrává mocenskému aparátu, protože zde je utopie na Zemi, v Sovětském svazu, a jeho příběh vykresluje spíše smutnou historii toho, co by se stalo, kdyby byla revoluce v Rusku potlačena.

Myslím, že je také důležité zmínit nedostatek lásky, který se ve výsledku stává problémem celé společnosti. Společnost, která se snaží očistit od pohlavního pudu, což je dle Tuskuba kýžený výsledek, žije v celibátu, a tedy klesá porodnost a stoupá pouze úmrtnost obyvatelstva. Aelita, Tuskubova dcera, která je, dle svých slov, zasvěcena královně Mágr a má hledat moudrost a zůstat čistá, se proviní proti tomuto řádu tím, že se zamiluje do *Syna Nebes*¹²¹. Eventuálně se proti tomuto řádu bouří, odchází s Losem a zasvěcuje svůj život jemu a jejich lásce. Láska také dává Losovi naději na konci příběhu. Muž, který je na duchu mrtvý, dostává signál od Aelity, který mu dodá životní sílu. Láska, ostatně, a láska ženy, jsou stěžejním motivem Tolstojova díla a často hrají životně důležitou roli¹²². Zde se dočítáme, že společnost, která se lásky zřekne, je odsouzena k zániku.

Věda a technika

Los a Gusev ze Země odlétají ve vejčitém nýtovaném tělese, které uprostřed obepíná kovový pás, který může fungovat jako padáková brzda, která zvyšuje odpor tělesa při průletu atmosférou. Pod vejcem se pak nachází silná kovová spirála, která má posádku chránit před nárazem.¹²³

Let trvá podle Losových předpovědí 9-10 hodin podle vnímání cestujícího,¹²⁴ ale na Zemi přitom uběhne mnohem delší časový úsek. Vysvětluje to tak, že když zrychluje raketa, všechny objekty v ní a veškerý život zrychluje své tempo, a tak sice Gusev a Los

¹²¹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 141-144.

¹²² HRALA, Milan. Realistický proud. HRALA, Milan. *Ruská moderní literatura 1890-2000*. Praha: Karolinum, 2007, s. 425-474. ISBN 978-80-246-1201-0.

¹²³ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 7-11.

¹²⁴ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 7-11.

cestovali jen 19 hodin (spolu s exkurzí po Marsu), ale v Petrohradě uplynuly 3 týdny.¹²⁵ Alexej Tolstoj zde uplatňuje speciální teorii relativity. Jelikož Los a Gusev cestují rychlostí blízké rychlosti světla (předpokládá totiž, že ve vesmíru lze cestovat jakoukoliv rychlostí, jelikož ve vakuu neexistuje odpor vzduchu¹²⁶), začínají se na ně uplatňovat relativistické jevy. Losovy hodinky, ale také veškeré procesy v jeho těle, se oproti procesům probíhajícím na Zemi, opožďují. V návaznosti na to Los navrhuje model cestování časem, kdy záleží jen na tom, jak dlouho je člověk ochoten cestovat v raketě, aby dosáhl kýženého výsledku.¹²⁷ Pokud bude cestovat celou dobu rychlostí blízkou rychlosti světla, pravděpodobně zestárne pouze minimálně a bude mít možnost zbytek života prožít v budoucnosti svého výběru. Tolstoj zde využívá znalost tzv. *paradoxu dvojčat*, který byl předložen v roce 1911 fyzikem Paulem Langevinem, který stavěl na Einsteinově teorii speciální relativity a na jejím efektu na dilataci času.¹²⁸

Zatímco Los spoléhá na palivo ze záhadného *ultraliditu*, které je spalováno v klasickém raketovém motoru¹²⁹, dá se tedy předpokládat, že funguje na principu akce a reakce, „Magacitlové letěli v bronzových vejčitých strojích, poháněných silou vznikající z rozpadu hmoty,¹³⁰ což by mohl být jiný typ raketového motoru fungující na bázi jaderného pohonu. Hmota není popsána jako hmota, která je rozkládána, ale jako hmota rozpadající se, z čehož lze vyvodit, že dochází k jejímu samovolnému rozpadu, a tedy se jedná o radioaktivní látku, jejíž rozpad uvolňuje energii k pohonu atlantské rakety.

Marťanská společnost je v technologiích mnohem rozvinutější než ta pozemská, jelikož například farmáři tam obvykle používají jistý typ rogala pro přesouvání na velké vzdálenosti: nohy od pasu dolů pilotovi visí, za sedlem se nachází ocas s vidlicovitým kormidlem, u ramen pilotovi mávají křídla a vepředu se točí vrtulka.¹³¹ Bohatší Marťané využívají osobní loďky, někdy popisované jako zlaté loďky, které jsou poháněny malým motorem, jehož palivem jsou zrnka bílého kovu, který se působením elektrického proudu

¹²⁵ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 24-27.

¹²⁶ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 7-11.

¹²⁷ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 24-27.

¹²⁸ STILL, Ben. Why is The Travelling Twin Younger: Paradoxes of Special Relativity. STILL, Ben, ed. *The Physics Book*. Dorling Kindersley, 2020, s. 557-560. ISBN 9780241412725.

¹²⁹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 7-11.

¹³⁰ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 66.

¹³¹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 28-35.

rozpadá a uvolňuje energii. Elektrickou energii k zážehu získávají ze vzduchu, který je nasycen elektřinou o vysokém napětí.¹³² Lze tedy usuzovat, že se jedná o standardní spalovací motor, který pro svůj pohon využívá blíže nespécifikované tuhé palivo, přičemž energii pro zážeh získává z vysokého napětí kolem Marsu.

V průběhu letu Los pozoruje vesmír, který je obklopuje a popisuje vznik života ve vesmíru způsobený „prachem života“ nebo také „semeny života“, které funguje jako výtrusy nebo spory, dopadá na planety a hvězdy a díky tomu tak vzniká život.¹³³ Tolstoj mu vkládá do úst teorii, kterou v 19. století rozpracoval a zviditelnil chemik Svante Arrhenius a jejíž zárodky můžeme najít již ve starověkém Řecku u Anaxagorase. Je zajímavé zmínit, že v současnosti je tato teorie dále zkoumána a teprve budoucnost a pokrok v průzkumu vesmíru odpoví na otázku, zda je tato teorie platná, nebo nikoliv.¹³⁴

Co se týče jasných vědeckých omylů, které v knize můžeme najít, je to určitě skoro jakýkoliv popis Marsu, který v něm nalezneme: od ledovců na jižním pólu¹³⁵ přes geometricky přesné mart'anské kanály,¹³⁶ které vybíhají z nádrží,¹³⁷ oslnivě tmavě modrou oblohu¹³⁸ a kaktusy. Bylo by jednoduché vše ignorovat a dát Tolstojovi kreativní prostor, ale jelikož již od roku 1903 byla tato teorie podryta ukázkou toho, jak nedokonalé teleskopy mohou způsobit optické vady, které se poté pozorovateli jeví jako kanály¹³⁹ a v roce 1909 byla teorie zcela zamítnuta, bylo dokázáno, že vegetace na Marsu není a že ačkoliv se může za některých podmínek zdát jeho atmosféra modrá, je to vina barevného posunu (tedy nelze předpokládat modrou oblohu podobnou té na Zemi, nebo oceány)¹⁴⁰.

¹³² TOLSTOJ, pozn. 92, s. 89-91.

¹³³ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 12-16.

¹³⁴ KAWAGUCHI, Yuko. Panspermia Hypothesis: History of a Hypothesis and a Review of the Past, Present, and Future Planned Missions to Test This Hypothesis. YAMAGISHI, Akihiko, Takashi KAKEGAWA a Tomio USUI, ed. *Astrobiology: From the Origins of Life to the Search for Extraterrestrial Intelligence*. Singapore: Springer, 2019, s. 419-428. ISBN 978-981-13-3638-6.

¹³⁵ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 28-29.

¹³⁶ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 28-29.

¹³⁷ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 45-49.

¹³⁸ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 28-29.

¹³⁹ EVANS, J. E. a E. W. MAUNDER. Experiments as to the Actuality of the "Canals" observed on Mars. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*. 1903, **63**(8), 488-499. ISSN 0035-8711. Dostupné z: doi:10.1093/mnras/63.8.488

¹⁴⁰ DOLLFUS, Audouin. The first Pic du Midi photographs of Mars, 1909. *Journal of the British Astronomical Association*. 2010, **120**(4), 240-242. 2010JBAA..120..240D.

Tolstojův hrdina: Los a Gusev jako dva protipóly

Tolstojovi hrdinové jsou si jen velmi málo podobní. Mstislav Sergejevič Los pracuje jako inženýr podporovaný státem (když se ho americký novinář Skiles ptá, kdo financoval stavbu lodi, odpovídá Los lakonicky: „Stát přece.“¹⁴¹). Alexej Ivanovič Gusev je vysloužilý Rudoarmějec. Ačkoliv je jasné, že se jedná o zasloužilého vojáka a upřímného dobrosrdečného muže, čtenář může nabýt pocit, že v některých místech si Gusev Gusev své zásluhy velmi zveličuje a libuje si v jejich barvitěm vykreslování.

Zatímco Los představuje tichou rozvážnou moudrost, v některých chvílích až zádušnou stagnaci, Gusev představuje živelnou sílu, energii a věčnou nespokojenost se statutem quo. Spolu se však dokonale vyvažují, protože Los krotí Gusevovu živelnost (zabrání mu střílet na Mart'ana letícího v rogalu), Gusev probouzí Lose z apatie a nití ho jednat, případně ho doslova táhne (po Tuskubově útoku na jejich úkryt ho vleče k raketě, aby mohli utéct).

Gusevova rudoarmějská minulost ho předurčuje k tomu, aby měl v sobě hluboce zakořeněné ideály revoluce. Tyto ideály je připraven kdykoliv hájit. Jakmile se dozví o strádání tamních lidí a vypuknuvších nepokojích, neváhá opustit luxusní vilu, postavit se do jejich čela a organizovat jejich snažení. I po přiletu na Zem, po němž je zavalen slávou a bohatstvím, Gusev organizuje *Společnost pro přepravu bojového oddílu na planetu Mars za účelem záchrany zbytků tamního pracujícího obyvatelstva*.¹⁴² O Losových politických názorech se nikde v knize nemůžeme dočíst. V boji mezi Tuskubem a Gorem je postaven na stranu prostého lidu svou příslušností k pozemské rase, tím, že se stal jejich symbolem. Vždyť když za ním přichází Gusev s tím, co se děje ve městě, Los zůstává apatický, je mu jedno, jakou roli bude v revoluci hrát, a spoléhá na to, že Gusev vše zařídí.¹⁴³ Revoluce je pro něj již spíše běžným faktem, který probíhá na pozadí. Může se v jistém smyslu jednat o apatii a únavu způsobenou nedávnými revolucemi a občanskou válkou proběhnuvší v Rusku.

Myslím, že je zde zajímavé zmínit i odlišnost jejich pohledů na cíle mise. Zatímco Los stojí hlavně o vědecké poznání a výměnu znalostí s Marsem, Gusev

¹⁴¹ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 11.

¹⁴² TOLSTOJ, pozn. 92, s. 140.

¹⁴³ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 97-101.

představuje myšlenkový proud zaměřený na ovládnutí prostoru a kolonizaci území. Chce vyžadovat od marťanů potvrzení, že Mars je sovětský a připojují se k RSFR.¹⁴⁴ Tento pohled sdílí s dalšími prostými lidmi na Zemi, kteří sdílí jeho sentiment: doletět na Mars by pro Sověty znamenalo velkou pýchu a prvenství.¹⁴⁵

Pokud spojíme Losa a Guseva v jednoho, dostaneme sovětského hrdinu: inteligentního, odhodlaného a připraveného zemřít za své ideály, ve stejnou chvíli však rozvážného a skromného.

Závěr

Kráska z Marsu Alexeje Tolstého není ani tak zajímavá svými technologiemi a cestou, kterou se dostanou hrdinové na Mars. Ačkoliv vidíme, že Tolstoj měl přehled o vědeckých objevech svého času, ukazuje se především jeho zájem o filozofické a společenské otázky. Jeho kniha nebyla pouze zábavnou spekulativní fikcí, ale snažila se popularizovat teosofické a antroposofické mýty o Atlantidě, a, jak zmiňuje Tolstaja, kritizovat porevoluční směřování Ruska.

Ve svém díle Tolstoj, myslím si, varuje, ať už vědomě nebo podvědomě, před nástrahami historicismu (tedy snahy hledat zákonitosti v historickém vývoji a ty aplikovat na soudobé dění): Tuskub, konec konců, nevěří, že Mars má budoucnost, touží po tom, aby se historie přestala opakovat. V Marsu vidí pomyslnou Atlantidu, která má zaniknout na svém vrcholu, ve svém „zlatém věku“. V tom bychom mohli vidět i varování před snahou aplikovat filozofii o 7 kořenových rasách na vývoj Země: lidé, konec konců, jsou nepředvídatelní, společnost se neustále rozvíjí, a tedy nelze upadat do beznaděje a kapitulovat před životem, zabít společnost v nejlepším, nebo si myslet, že vše dobré již přešlo.

Současná verze *Krásky z Marsu* nabízí naději, že socialismus v RSFSR zvítězí a naplní své ideje, což povede k rozvoji vědy a technologie a následně k pomyslné záchraně dalších národů na Zemi i ve vesmíru.

¹⁴⁴ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 55-60.

¹⁴⁵ TOLSTOJ, pozn. 92, s. 12-16.

3. Přehled děl zabývajících se tematikou Marsu

V této části vytvořím přehled dalších děl, která se zabývají tematikou letů na Mars. Ačkoliv by si mnohá z nich zasloužila delší analýzu, věřím, že pro potřeby této práce bude dostatečný krátký souhrn děje, zmínění jejich nejzajímavějších motivů, případně popis detailů, které jsou důležité pro celkovou analýzu materiálu. V případě potřeby delšího kontextu může čtenář nahlédnout do přílohy, kde se nachází detailnější shrnutí děje jednotlivých děl.

3.1. Příběhy přelomu 19. a 20. století

3.1.1. V oceánu hvězd, neboli Astronomická odysea (*В океане звезд, Астрономическая одиссея*)

Román byl poprvé vydán v Petrohradu v roce 1892 po souhlasu cenzury v roce 1891.¹ Vypráví příběh petrohradského vědce, který si postaví vesmírné plavidlo, na kterém se následně vydává navštívit jednotlivé planety Sluneční soustavy a jejich družice. Po návštěvě Marsu pokračuje v návštěvě cizích světů s novými souputníky.

Román představuje utopickou mart'anskou společnost žijící v rovnosti, svobodě a harmonii. Ljakide byl mimo jiné nazván ruským Julesem Vernem pro některé své fantastické vynálezy nacházející se v knize a pro dobrodružství, s nimiž se cestovatel setkává.

Mart'anská společnost

Ljakide ve svém románu vytvořil na Marsu společnost, kterou považoval za ideální. Tento svět na Marsu je starší než ten lidský, a tedy je i vyvinutější. Když vládlo na Zemi 16. století, na Marsu existovaly poměry podobné pozemskému 19. století: jednotlivé státy se mezi sebou spořily, což vedlo k válkám. Tyto války měly na svědomí jednotlivé vlády těchto států, které ovládaly politickou a vojenskou moc ve své zemi. Jelikož tyto války nedávaly jednotlivým národům na Marsu žádné výhody, rozhodli se spojit své síly a budovat nový svět.

¹ ПЕРВУШИН, Антон. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3, s. 85

V novém světě na Marsu nejsou politické strany ani soupeřící státy, žádný vůdce nemá možnost svou moc použít k rozpoutání konfliktu nebo ji zneužít. Jednotlivé státy jsou republikami, všichni lidé mají všechna důležitá neodmyslitelná práva a zákonům se nikdo ani nesnaží protivit, jelikož by takové chování bylo proti zájmům společnosti i veškeré logice.²

Na ulicích je vše čisté, pravidelné a civilizované po pozemském západním způsobu, stejně jako i život obyvatel Marsu. Ulice mají přesné úhly a protínají je kanály, které do měst přináší potřebnou vláhu, kolem kanálů se rozprostírá nemalé množství zeleně a městské parky jsou přístupny všem lidem.³

Mart'anská společnost je velice egalitářská a spravedlivá: každý člověk pracuje podle svých sil a nejlepšího uvážení, svou kariéru přitom vybírá na základě svých předpokladů i poptávky. Z toho vyplývá, že továrny na Marsu se nenachází v rukou soukromníků, nýbrž v rukou státu.

Mart'ané pracují pro dobro společnosti, kterého si jsou všichni vědomi. Na Marsu totiž neexistují peníze a každý člověk dostává určitý kredit, za nějž si může „kupovat“ věci ze skladů a obchodů. Tento kredit by se dal přirovnat k základnímu nepodmíněnému příjmu, jelikož se dostává každému člověku bez rozdílu toho, kolik pracuje a zda pracuje (o lidi neschopné práce se tak stará společnost). Každý člověk vedle nepodmíněného příjmu dostane také od státu byt, jeho výbavu a několikrát denně je mu v dispozici jídlo. Část jejich života je tak přesunuta ze soukromého prostoru do prostoru veřejného, protože právě jídlo je u nich dodáváno z vegetariánských velkovývařoven. Nejen tyto veřejné kuchyně ulehčují lidem práci: většina služeb, které jsou lidmi na Zemi považovány za podřadné, již na Marsu byla nahrazena prací robotů. To dává Mart'anům možnost ve svém volném čase opravdu odpočívat.

Je otázkou, co Mart'ané dělají ve svém volném čase, o tom, bohužel, autor nemluví. Víme o existenci knihoven, ale například divadlo mart'anská společnost dávno

² ЛЯКИДЭ, Ананий Гаврилович. *В океане звезд: Астрономическая оддисея* [online]. Санкт-Петербург: Тип. Стасюлевича, 1892, s. 53-55 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004424394/

³ ЛЯКИДЭ, pozn. 2., s. 47

odvrhla, protože je považováno za nízkou formu umění, která lidi klame a nikomu ničím neprospívá.⁴

Jak jsem již výše zmínila, marťanská společnost je po své morální a etické stránce dokonalá po západním evropském způsobu: všichni lidé jsou velmi slušivě oděti v padnoucí oblečení, muži nosí klobouky. Jak vypravěč často zdůrazňuje, všichni se chovají gentlemany, používá tedy termín spojený právě s tradičními západoevropskými hodnotami a vzory chování.⁵

Technologie v příběhu

Kosmický koráb, díky němuž neznámý vědec cestuje po vesmíru, se nazývá „pták“, protože funguje prakticky na stejném principu. Když původnímu vypravěči vědec ukazuje svůj koráb, popisuje ho vypravěč jako skleněnou budku, v níž se nachází křeslo a po jejíchž stranách se nachází křídla podobná těm ptačím. Budka funguje na podobném principu jako let ptáka. Když zatáhne tajemný vědec za páku, křídla začnou ševelit a brzy se vznese vzhůru.

Po zemi jde budka přesouvat pouze pomocí lidské síly, protože ve svém podvozku má kolečka.

Pro případ extrémních podmínek na některých planetách má vědec připravené obleky z kaučuku, které popisuje jako obleky podobné těm, které měl kapitán Nemo v knize *20 000 mil pod mořem*, s tím rozdílem, že jeho obleky jsou přizpůsobené extrémnímu žáru, chladu a nedostatku vzduchu, nikoliv pohybu pod vodou.⁶

Na Marsu je pak zajímavé to, že kromě různých robotů, kteří ulehčují místním obyvatelům každodenní život, vypravěč také poznamenává, že jsou schopni sbírat teplo ze slunce a dále jej využívat k vytápění budov.

Vědecká stránka knihy, vliv Flammariona

Ljakide ve své knize dodává u každé planety a každého měsíce astronomická fakta o daném tělese, z kterých vyvozuje závěry (například o korelaci délky dne a délky oběhu planety kolem Slunce a věku tamních obyvatel). Tato astronomická fakta mohou

⁴ ЛЯКИДЭ, pozn. 2., s. 53-55

⁵ ЛЯКИДЭ, pozn. 2., s. 48

⁶ ЛЯКИДЭ, pozn. 2., s. 1-9

v tomto dobrodružném románu sloužit at' už k oživení a zdůvěryhodnění textu, nebo k tomu, aby čitatele vzdělaly o tělesech, která se nacházejí ve Sluneční soustavě.

Jak zdůrazňuje Pervušin ve své knize *Космонавты Сталина* (Stalinovi kosmonauti), Ljakide byl velmi ovlivněn prací Flammariona.⁷ Camille Flammarion, francouzský astronom, který v 70. letech 19. století vypracoval mapy Marsu, které později Lowell řadil mezi historické mapy Marsu, resp. měly pro něj podobnou hodnotu jako práce Schiaparelliho. Flammarion zastával názor, že Mars je obyvatelnou planetou.⁸ Věřil také, že obyvateli Marsu je pacifistická rasa s vysoce rozvinutými inženýrskými schopnostmi.⁹

Ljakide posunul Flammarionovu teorii trochu dále a nechal obydlet různými bytostmi skoro všechna větší tělesa nacházející se ve Sluneční soustavě.

Závěr

Jak tvrdí Pervušin, Ljakide je ruským Julesem Vernem. Jeho světy jsou zcela fungující a uvěřitelné a maže tak jistou hranici mezi realitou a fantazií, přičemž díky nahromadění faktů o jednotlivých planetách můžeme i říci, že čitatele vzdělává. Marťanská společnost, kterou Ljakide vykreslil, aniž by se podčinil nějaké politické ideologii, může připomínat budoucí snahy vsadit na Mars takovou společnost, která bude připomínat cestu, kterou by se Země měla podle jednotlivých autorů vydat.

3.1.2. Na jiné planetě, Povídka z života obyvatel Marsu (*На другой планете, Повесть из жизни обитателей Марса, Р. Р. Инфантьев*)

Povídka byla podána před cenzuru poprvé v roce 1896 a vydána poprvé v roce 1901 v Petrohradu. Jedná se zde o jedno z prvních vyobrazení Marťana v ruské literatuře, ale také o jeden z prvních pokusů popsat ideální socialistický stát.¹⁰ Povídka vypráví o mladém muži, který si vymění tělo s mladým Marťanem a dále pak zkoumá tamní utopickou společnost a technologie.

⁷ ПЕРВУШИН, Антон. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3, s. 85

⁸ MACPHERSON, Hector. Camille Flammarion. *Popular Astronomy*, 1925, 33: 654.

⁹ CROSSLEY, Robert. Flammarion on Mars in English. *Journal for the History of Astronomy* [online]. 2015, August 17, 2015, 46(3), 373-375 [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/0021828615579367>

¹⁰ БЛЮМ, А. В. ИНФАНТЬЕВ Порфирий Павлович. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 2, Г-К*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 419. ISBN 5—85270—064—9.

Na této knize je, dle mého názoru, zajímavá inspirace klasickou kulturou, respektive starověkým Římem, v latinských jménech obyvatel Marsu, ale také v marťanské architektuře, která je převážně čistá a je okrášlena sloupy, které považujeme pro římskou kulturu za typické.

Autor v knize ústy Marťanů kritizuje mnohé pozemské nedostatky. Naráží zde na sebestřednost Pozemšťanů, kteří považují sami sebe za jediné obyvatele vesmíru, ale také mluví o subjektivitě ideálů krásy a naráží na lidskou povrchnost. Kritizuje také pozemské systémy vzdělávání, když popisuje, že děti z Marsu se nikdy nemusí nic učit násilně a jejich výuka probíhá často na čerstvém vzduchu a obsahuje spoustu pohybu. Marťanská psychika a morální citění jsou pak mnohem vyvinutější než ty lidské, jelikož jejich čest a uvědomění brání Marťanům ve zločinu: v krádeži, ale i v zabití. Lidské pocity jako závist byly prakticky vymýceny.¹¹

Na Marsu neexistují peníze, každý Marťan má žeton, jistý druh platební karty, na němž má dostatek prostředků pro pohodlný život. Touha po nadbytku pravděpodobně neexistuje díky tomu, že všichni Marťané žijí relativně mírný a spokojený život v dostatku. Zajímavé srovnání se Sovětským svazem se naskýtá ve chvíli, když Libérie popisuje vypravěči místní poezii, respektive tu nejlepší místní poezii. Básník, jehož Libérie v knížce obdivuje, popisuje budoucnost obyvatel Marsu, v které ovládnou všechny síly přírody, odhalí veškeré zákony vesmíru a budoucnost, v níž planeta Mars funguje jako vesmírný koráb, který může Mars nést skrze vesmír.

Jistá část Marťanského života je také přesunuta do veřejného prostoru, je sdílená, tou je stravování: jídlo je připravováno pro Marťany ve společné vývařovně a Marťané ho mohou objednávat domů. Další sdílenou oblastí je pro Marťany vzdělávání dětí, za které zcela zodpovídá stát.

Co se týče vyspělých technologií, Marťané létají po Marsu v osobních vznášedlech a místo divadla a reálných herců lidé vidí na pódiu jejich hologramy. Knihy Marťané nečtou, ale poslouchají často audioknihy, které jsou praktičtější. Jsou také pokročilí v kryogenice, protože mohou tělo zmrazit a kdykoliv ho probudit. Věci se přepravují na

¹¹ ИНФАНТЬЕВ, Порфирий Павлович. *На другой планете: Повесть из жизни обитателей Марса* [online]. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: http://az.lib.ru/i/infantxew_p_p/text_1901_na_drygoy_planete.shtml

Marsu pomocí potrubní pošty hnané stlačeným vzduchem. Stlačený vzduch používají i pro speciální druh železniční dopravy. Obyvatelé Marsu jsou vegetariáni, protože si nemohou představit jíst maso zvířat, a proto mají maso vytvořené uměle, jistý druh chemické náhražky masa.¹²

Infantěv ve své povídce rozvíjí ideu toho, jak by mohla vypadat společnost, v níž se všem lidem dostává všeho, co potřebují. Společnost, kde životní podmínky občanů již nejsou překážkou v pěstování jejich talentů. Na Marsu, kde má každý dostatek, se mohou rozvíjet myšlenky, umění, věda a technologie. Tomu také odpovídá i stav Marsu, který je podle vypravěče mnohem dále než Země. Dovolím si říci, že Infantěvovy myšlenky nejsou radikální jen z pohledu čtenáře v roce 1901, ale stále mají čím překvapit. Zatímco platební žetony se zhmotnily v platební karty, hologramy se lidstvo stále snaží teprve vytvořit a garantovaný základní příjem, který lidé měli pravděpodobně na Marsu, je na Zemi stále radikální a utopickou myšlenkou.

Opačnou cestou jde autor následujícího díla, kde popisuje společnost, která je zcela svobodná od technologií, což ve výsledku osvobozuje i jejího ducha a narovná vztahy ve společnosti.

3.1.3. Cesta na Mars (*Путешествие на Марс*, A. N. Afanasjev)

Povídka poprvé vyšla v roce 1901 jako příloha k časopisu *Нуга*. Vypráví o cestě několika pozemšťanů na Mars a jejich zkušenosti s jednotlivými částmi tamní společnosti. Zatímco někteří účastníci mise mají štěstí a je jim dopřáno poznávat planetu, druzí bojují o svůj život nebo se proti své vůli stávají vůdci hnutí. Povídka také naráží na důležitou etickou otázku toho, zda je vhodné se vměšovat do technologického vývoje cizí společnosti, a jaké následky má industriální revoluce na společnost.

Mart'anská společnost

Pravděpodobně nejvíce se o tom, jak funguje společnost na Marsu, dozvídáme z rozhovorů mezi Krasnovem a velmožem, u nějž pobývá. Jak se ukazuje, společnost na Marsu je hluboce rovnostářská a díky jejich jednoduchému způsobu života spjatému s přírodou neexistují problémy, které jsou začátkem 20. století, kdy byla povídka napsána,

¹² ИИФАНТЬЕВ, pozn. 11.

palčivé na Zemi: sociální nerovnosti, ženské emancipační hnutí či psychické a zdravotní problémy.

Jedna z jejich prvních diskuzí je o tom, že všichni Mart'ané jsou vegetariáni. Velmož dokazuje Krasnovovi, že lidé se stále chovají jako zvěř a jediný rozdíl mezi nimi a zvěří je v tom, že oni zvěř zabíjí ve velkém. Navíc, jak dodává, Mart'ané, kteří jsou vegetariáni, jsou také zdravější než lidé.

Dalším tématem je pro ně láska a manželství. Velmož vysvětluje, jak na Zemi není v lásce svoboda a mnozí mladí lidé se nemohou vzít, což vede k nelegálním svazkům mezi nimi, ale také k neštěstí a šílenství u žen, které nemohou odejít z nešťastného manželství za svou láskou. Jako největší zvěrstvo poté vidí Mart'ané věno nevěst, které slouží prakticky k tomu, že vdavekchtivá slečna si „koupí“ svého ženicha.¹³

Krasnov se mu snaží namítat, že rodinné štěstí na Marsu je možná lepší, zato lidé na Zemi mnohem lépe rozvinuli umění a technologie, což je dělá, přinejmenším v tomto ohledu, nadřazenými obyvatelům Marsu. Velmož se ho ale jednoduše ptá, jestli jsou tyto technologie dostupné všem lidem na Zemi a Krasnov nevolky přiznává, že to tak není. Velmož mu pak vysvětluje, že obyvatelé Marsu jsou sice technologicky méně vyspělí, zato štěstí jednoho nezávisí na bídě druhého. Všichni obyvatelé Marsu žijí podobně, jsou si navzájem blízcí, pomáhají si a nemají snahu jeden druhého vykořisťovat nebo si navzájem škodit.

To je však v rozporu s tím, že si Krasnov všiml, že všechny děti, které se na Marsu narodí s bílými vlasy, dostanou nejlepšího vychování a výuky, a tedy i společenského postavení a prestiže. Zde, jak mu velmož vysvětluje, se jedná o něco, co mají Země a Mars společné, ale zatímco na Zemi jde o to, v jaké rodině se dítě narodí, zda šlechtické, nebo rolnické, na Marsu se dítě s bílými vlasy může narodit v jakékoliv rodině a jde čistě o náhodu.

Téma společenského postavení a výběru profese ale rozvíjí i Lessing se svým velmožem, který mu vysvětluje, že na každou práci je vybrán a hlásí se vždy jen ten nejlepší, který k ní má vlohy a nadání. Protekce na Marsu neexistuje, dokonce ani neví, co to je. Jejich schopnosti se navíc rozvíjí v praktických školách, což velice udivuje

¹³ АФАНАСЬЕВ, Леонид, *Путешествие на Марс* [online]. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://libking.ru/books/sf-/sf/126922-1-afanasev-puteshestvie-na-mars.html>

Krasnova, který podotýká, že na Zemi často výběr profese nebývá svázán s tím, jakou školu člověk vystuduje, ale s tím, koho zná.¹⁴

Ženské hnutí na Marsu

Marťanky jsou v této povídce naprostým antipodem pozemských sufražetek a ženského emancipačního hnutí, které koncem 19. století začíná nabývat na popularitě v Evropě. Ženy v Evropě bojují za svobodu volit, možnost pracovat a vlastnit jmění nezávisle na manželovi, možnost studovat stejně jako muži, svobodně si vybrat partnera a být chápány jako mužům rovná, myslící a samostatná individua. Ženy na Marsu, které všechny tyto věci mají, jsou naopak nespokojené, že musí pracovat, učit se a jsou ceněny spíše pro své úspěchy než pro svůj vzhled.

Mary se baví s několika členkami ženského hnutí a jedna si stěžuje na to, že ji rodiče nutili studovat filosofii a podobné nudné předměty, o něž nestála. Tato slečna si myslí, že žena by měla být pouze zbožňována a milována, jejich cílem je ustanovit kult lásky. Žena, jak říká, je něžný kvítek, o nějž se muž musí starat.

Další žena je nespokojená, protože vyvolávala duchy, což jí její opatrovníci zakázali a nazvali to hloupostí, která uráží bohy. Podobnou zkušenost měla další účastnice, spisovatelka, jejíž knihu nazvali muži hloupostí, a tedy se jim chtěla pomstít.¹⁵

Jak se ukazuje, Mary jednoduše nechápe tyto ženy, jejichž vůdkyní se proti své vůli stala, možná právě proto, že doma na Zemi v Anglii sama viděla boj ženského hnutí za emancipaci.

Bylo by těžké si nevšimnout podobnosti mezi tím, co Marťanky chtějí a jejich důvody a tím, co odpůrci pozemského ženského emancipačního hnutí považovali za důvody účasti žen v daném hnutí. Vždyť rétorika o tom, že tyto ženy se pouze potřebují mstít mužům, nejsou fyzicky dost přitažlivé, jsou hysterické a nekompetentní¹⁶, jako by popisovala Marťanky zapojené v jejich ženském hnutí: neznají své cíle, mstí se mužům, nedokáží se zorganizovat, a tak čekají na královnu z proroctví...

¹⁴ АФАНАСЬЕВ, pozn. 13.

¹⁵ АФАНАСЬЕВ, pozn. 13.

¹⁶ WATSON, N. J. Text and imagery in suffrage propaganda. *Proceeds of Debating the Difference conference*. 2007. s. 5-6.

Pro pochopení situace, v které se nacházel Afanasjev v Rusku, si dovolím krátký náhled do historie ženského hnutí v Ruském impériu. Tam se na přelomu století lidé k feminizmu a ženskému hnutí vyjadřovali podobně jako v Británii. Pravice tvrdila jednoduše to, že žena je závislá na svém otci, bratrech a na svém manželovi a její místo je v kostele, doma a u dětí. Dokonalými ženami podle nich byly ženy jako Taťana z *Evžena Oněgina*, Olga z románu *Oblomov*, Nataša Rostovová nebo Marie Bolkonská z *Vojny a míru*. Změna role ženy a narušení typického pořádku by, podle nich, vyústilo v totální rozklad společnosti.¹⁷

Ačkoliv v Rusku existovalo na začátku 20. století velké množství skupin bojujících za ženská práva, jejich snahy o sjednocení jsou zaznamenávány až od roku 1902. Tyto skupiny často hledaly podporu u ruských liberálů, kteří začali oficiálně řešit ženskou otázku teprve někdy v roce 1905. Snahy spojit se s politickými hnutími také narážely na výtky ze sociálně-politického hlediska, kdy sociální intelektuálové odmítali uznávat sjednocení a spojení žen buržoazních i proletářek a tvrdili, že k osvobození ženy může dojít pouze v socialismu.¹⁸

Znamená to tedy, že na jednu stranu Afanasjev pozemské ženské hnutí karikuje tím, že ukazuje jeho pravý opak se stejným cílem (podle jejich odpůrců): ovládnout muže, na druhou stranu je jasné, že společnost, která byla na Marsu dříve, kterou z velké části považuje za ideální, staví ženy na stejnou úroveň jako muže a podobně je i vychovává. Na Marsu je rovnost pohlaví přirozená. Ačkoliv tedy v době napsání knihy ženského hnutí v Rusku zatím nemělo zastoupení v politické sféře a neslavilo velké úspěchy v důsledku svého rozdrobení, Afanasjev ukazuje, že harmonická společnost je ta, která je egalitářská ve všech ohledech: sociálních i genderových.

Technologie jako společenská hrozba

Jak říká Krasnov, když se vrací skupina na Zem: „Чем человек больше знает, тем он несчастнее. Ребенок счастливее взрослого человека, мужик счастливее

¹⁷ ИВАНОВ, Андрей Александрович. Женский вопрос в мировоззрении русских правых в позднимперский период. *Вестник Санкт-Петербургского университета. История*, 2021, 3: 742-754.

¹⁸ ПАТРИКЕЕВА, Ольга Алексеевна. Женские организации России начала XX в.: борьба за политическое равноправие. *Вестник Ленинградского государственного университета им. АС Пушкина*, 2013, 4.3: 18-28.

интеллигента...“¹⁹ Krasnov zde naráží na to, co jejich mise udělala lidem na Marsu. Z výše popsané rovnostářské společnosti, která v mnohých aspektech fungovala podle principů tolstojovství, se stala společnost podobná té lidské. Zájem konkurovat svým druhům a žít v pozemském komfortu s vynálezy, které viděli u Lessinga, rozněcuje spory mezi lidmi a přináší jim pouze neštěstí a nespokojenost v porovnání s minulostí. Afanasjev tak zde vznáší etickou otázku toho, zda bylo morální od našich hrdinů zasahovat do technologického rozvoje marťanské společnosti, jejímž členům tento čin ve výsledku přinesl hlavně shon a neštěstí, které dříve neznali.

Závěr

V povídce *Cesta na Mars* Afanasjev vykresluje cestu ruských intelektuálů (a britské baronky) na Mars, kde svým příchodem narušují posvátný klid rurální společnosti. Hlavy této společnosti jsou si vědomy toho, že existují technologie, které dělají život komfortnější, ale nechtějí je využívat, protože následky toho vidí na Zemi. Hrdinové se také setkávají s ženským hnutím, které je antipodem ženského emancipačního hnutí na Zemi a snaží se ovládnout muže a postavit ženy do pozice obdivovaných a krásných model, které nemusí pracovat. Lessing dává marťanské společnosti technologie, které do té doby prostí lidé neznali, čímž nevědomky nastartuje industriální revoluci a s ní spojenou společenskou změnu. Zároveň ústy marťanského velmože kritizuje společenskou strukturu Země a pokládá klíčovou otázku toho, zda technologie opravdu dělají společnost šťastnější, přinášejí-li do jejího života nerovnosti, bídu a závist. Najít odpověď je na čtenáři.

Afanasjev v povídce přitom karikuje mnohé aspekty pozemské společnosti: od víry v posmrtný život na jiných světech (mezi posádkou se šíří teorie, že na Marsu žijí mrtví) a Katkova, přes ženské emancipační hnutí, až po ruskou otázku (když Krasnov od rolníka zjistí, že je na břehu Amuru, prohlásí, že i když jsou v Rusku, do Evropy mají ještě daleko). Mars a cesta na Mars jsou tedy především nástrojem, díky němuž lze kritizovat pozemské poměry, aniž by je Afanasjev konkrétně kritizoval.

¹⁹ АФАНАСЬЕВ, pozn. 13.

3.2. 20. léta 20. století

Mezi předcházejícími díly a díly vydanými v 20. letech 20. století je desetiletá mezera. Myslím si, že propad v psaní a publikování daných děl je způsoben nejprve nástupem První světové války, později pak Velkou říjnovou revolucí a občanskou válkou, která v Rusku probíhala. Díla, která rozebírám dále, jsou odlišná od těch předchozích především svým využitím technologií a jejich popisem. Ačkoliv nemůžeme lidem jako Bogdanov upřít vysokou míru erudice v otázkách fyziky a astronomie, je vidět, že mezi těmito dvěma obdobími došlo například k popularizaci radioaktivity. V množství vědeckého náhledu jsou tedy, některé z následujících děl, snadno odlišitelné od svých předchůdců, kteří museli více spoléhat na svou fantazii, či se hluboce zajímat o nejnovější pokroky ve vědě.

3.2.1. Cesta na Mars (*Путешествие на Марс*, Ivan Lukaš)

Daná povídka byla poprvé uveřejněna v roce 1923 v emigrantském časopise *Сегодня* vydávaném v Rize.²⁰ Její vypravěč odlétá na Mars a zjišťuje, že Mars je dvojník Země. Syžetově málo zajímavá povídka vznáší otázku, jestli to, co se děje v Rusku mezi lety 1917-1921 je vůbec možné na Zemi. Její vypravěč, jak se čtenář dozvídá, ztratil rozum, protože nemůže věřit v existenci bolševického Ruska na Zemi, což vyjadřuje větou: “Россия, Россия – где ты? Боже, какой раскаленный обруч давит на голову. Не хочу, не хочу я быть больше на Марсе. Где ты, моя родная земля?”²¹

Myslím si, že daná věta je jádrem celého vyprávění a vztahuje se právě k tehdejší politické situaci v Rusku a ke zkušenosti ruských exulantů, kteří nemohou najít nový domov. Bolševici, kteří Rusko v té době ovládají, na něj tlačí a spoutávají jej jako pomyslné rozžhavené kolo. Vypravěč nechce být na Marsu, protože to, co se děje v marťanském Rusku, tedy vláda bolševiků, je tak absurdní, že je to možné jen na jiné planetě.

²⁰ ЛУКАШ, Иван С. Путешествие на Марс. In: *Железная земля: Фантастика русской эмиграции #1* [online]. Polaris, 2016 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://traumlibrary.ru/book/polaris-fre01/polaris-fre01.html#s012001>

²¹ ЛУКАШ, pozn. 20.

Lukašova povídka se nesnaží odpovědět na otázku: „Co se nachází na Marsu?“ Hlavní tezí daného textu je: „To, co se děje v Rusku po bolševické revoluci je tak neuvěřitelné a absurdní, že se to nemůže ani odehrávat na Zemi.“ Motiv dvojníka nebo dvojčete Země dovoluje poukázat na to, co je na Zemi podle autora špatně, přitom je ale čtenář držen ve skepsi o tom, zda vypravěč opravdu letěl na Mars. Jeho šílenství potvrzuje čtenáři, že vypravěč zůstal na Zemi a nedokázal unést tíhu bolševického vítězství v občanské válce v roce 1921. Vypravěč ztratil rozum a touží se vrátit do Ruska, které již neexistuje.

3.2.2. Hořící propasti (*Пылающие бездны*, N.I. Muchanov)

Román vycházel na pokračování v magazínu *Мир приключений* v roce 1924.²² Jedná se o tzv. *space opera* žánr. Příběh zasazený do roku 2923 vypráví o válce mezi Zemí a Marsem. Spor se vede o jejich politickou a kulturní dominanci nad Sluneční soustavou. Zbraně hromadného ničení hrozí zničením obou planet a na pozadí bojů se odehrávají špionážní intriky. Na Marsu pak nespokojenost s vládou vedoucí války vede k revoluci a nastolení pacifistické vlády. Na románu je zajímavé, že osud planet závisí na hrstce lidí a jejich špionážních aktivitách a tvorbě nových zbraní.²³

3.2.3. Povídky o Marsu (*Повести о Марсе*, Graal Arelskij)

Knihy *Повести о Марсе* vyšla v roce 1925²⁴ a je souborem 3 povídek o Marsu, které na sebe navazují. *Обсерватор профессора Дагина* popisuje tragédii, která se odehrává na Marsu skrze čočku dvou astronomů, *Два светы* a *К новому солнцу* jsou pak povídky, které se vzhledem k té první odehrávají v budoucnosti a vyprávějí o vlivu kataklyzmatické události na společnost Marsu. Jeho obyvatelé se stěhují do nové sluneční soustavy, přičemž v jeho útrobách bublá sociální revoluce. Celý soubor tak podává ucelený obrázek o důvodech a vzniku sociální revoluce na Marsu.

²² ПЕРВУШИИ, АНТОН. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3, s. 264-268.

²³ МУХАНОВ, Н. И. *Пылающие бездны* [epub]. 1924 [cit. 2022-04-22]. Dostupné z: https://royallib.com/book/muhanov_nikolay/pilayushchie_bezdni.html

²⁴ НИКОЛЬСКАЯ, Т.Л. Грааль-Арельский. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 2, Г-К*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 6-7. ISBN 5—85270—064—9.

Etika vměšování se do vývoje cizích společností

V povídce Arelského způsobil dopad Fobosu změnu klimatu na celé severní polokouli Marsu, což vede k tomu, že vědci tam mají unikátní možnost zkoumat probuzení planety a vznik života a jeho vývoj. To nás vede k otázce etiky takového výzkumu, která sice není diskutována, ale může vyvstat čtenáři při čtení o tom, jak Ni-Sol odvádí vodu z pramene místního kmene do své jeskyně, čímž místní kmen uvrhá do neštěstí. Když jim pak vodu vrací, považují ji za boha. Sama myšlenka toho, že Ni-Sol, jakožto technicky vyspělejší člověk, může být zaměněna za boha nebo uctívána, je kontroverzní, protože je jen člověk. Především ale, což není v knize popsáno, je zde nebezpečí zanesení nemocí danému kmeni, či možnost jeho zotročení, což se stává realitou v povídce *Dva světy*. Je zde zajímavé podotknout, že právě zotročení či vyhlazení se bojí i v současnosti izolované kmeny v Jižní Americe, které z velké části zatím od návštěv z vnějšího světa pouze strádaly (především ze zanesených nemocí)²⁵.

Motiv sociální revoluce

V povídce *Knovému slunci* se již setkáváme se společností, která začlenila obyvatele severní polokoule Marsu. Sociální nerovnosti zde vyplývá z rozvrstvení společnosti podle stupně vývoje dané části společnosti. Zotročení dělníci jsou lidé z povídky *Dva světy*, tedy potomci civilizace, která se začala rozvíjet na severní polokouli Marsu po nárazu Fobosu. Jelikož jsou to lidé na nižším stupni vývoje, bylo jim násilně zasáhnuo do života a pravděpodobně byli „kolonizováni“ lidmi z jihu, respektive původními obyvateli Marsu, jejichž předkové utekli ze severní polokoule, nebo žili na jižní polokouli již před dopadem družice Marsu.

Zase se zde naskytá etická otázka, nyní otázka kolonizace lidí na nižším technologickém stupni vývoje. Nejen, že jižní společnost zasáhla do životů obyvatel severu, ale díky tomu, že ovládají technologie a zdroje surovin, mohou ovládat násilně i tyto lidi. Vždyť pouhým vypnutím nebo strategickým poškozením stroje na výrobu kyslíku v podzemí, mohou potlačit celou revoluci.

²⁵ WALKER, Robert S. a Kim R. HILL. Protecting isolated tribes. *Science*. 2015, **348**(6239), 1061-1061. ISSN 0036-8075. Dostupné z: doi:10.1126/science.aac6540

Závěr

Arelskij popisuje ve své sérii povídek vliv kataklyzmatické události na život na planetě Marsu. Pád Fobosu zapříčinil lidskou tragédií, která však vedla k rozvoji nového života na planetě, jehož rozvoj byl později narušen technologicky vyspělou civilizací, která si nový život zotročila. Ukazuje, že nejen vlastnictví výrobních prostředků může ovlivnit lidské místo ve společnosti, ale že také jeho rasa nebo úroveň technologické vyspělosti může z člověka udělat dělníka, přičemž nezáleží na jeho schopnostech, ale pouze na tom, kde a v jakém prostředí se narodil.

3.2.4. Člověk, který pobýval na Marsu (*Человек побывавший на Марсе, Грааль Arelskij*)

Tato povídka již nevyšla v knize *Повести о Марсе*, ale vyšla separátně v časopisu *Мир приключений*. Vypráví o tom, jak skupina lidí pozoruje pomocí dalekohledu život na Marsu a varuje před nebezpečím technologického nerovnosti mezi lidmi.

Autor zde ústy Nikolaje Alexandroviče pronáší myšlenku, že to není člověk, kdo tvoří stroje, ale stroje, které vytváří a formují člověka.²⁶ Myslím, že tato myšlenka je důležitá především ve spojení s předchozími povídkami, kde nám jasně ukazuje, že společnosti, které jsou rozdílné svým technologickým pokrokem, jsou podobně rozdílné jako sociální třídy. Technokratická společnost jižní polokoule Marsu si mohla pomocí své technologické nadvlády zotročit obyvatele severní polokoule, kteří se od nich sice neliší fyzicky nebo svými kognitivními schopnostmi, ale neovládají veškeré znalosti obyvatel polokoule jižní, a tedy jsou jejich vězni. To, zda člověk stroj postavil, nebo ho pouze ovládá, je jediný rozdíl. Stroj takovým způsobem utváří hranici mezi danými dvěma vrstvami obyvatel.

²⁶ АРЕЛЬСКИЙ, Грааль. Человек, побывавший на Марсе. *Мир приключений* [online]. Ленинград: Издательство П. П. Сойкина, 1927, (7), s. 64-69 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: http://az.lib.ru/g/graalxarelskij/text_1927_chelovek_pobyvavshiy_na_marse.shtml

3.2.5. Meziplanetární kolumbové (*Междупланетные колумбы, I. Окстон*)

Povídka Meziplanetární Kolumbové byla vydána poprvé v roce 1926 v zářijovém čísle sovětského časopisu *Всемирный следопыт*.²⁷ Povídka popisuje cestu doktora Aloese na Mars, při níž dochází k projevu psychózy postihující cestovatele na ars, kterou se doktor rozhodl zkoumat.

Na Mars cestuje Aloes v tzv. *efiromobilu*, což je vesmírná loď s jaderným pohonem. Efiromobil Uranolit prolétá polem meteoritů a jeho kapitán vzpomíná na všechny své předchůdce, jimž se dané pole stalo záhubou. Tento pohled vydráždí matematik Gaspara a vede ho k tomu, že chce dohnat kometu Galej místo toho, aby doletěli na Mars. V tom mu kapitán a teleskopista brání, a tak Gaspar oba zabije a sám upadne do mdlob.

Nachází je cestující, inženýr Gorn, který se chápá navigace lodí a úspěšně ji dovádí na Mars. Doktor Aloes pak seznává, že matematik Gaspar je jeho prvním exemplářem dané nemoci postihující cestující na Mars.²⁸

Povídkou prochází teze o tom, jak lidstvo společně dobývá vesmír. Vypravěč se vyjadřuje ve vyšších jednotkách, než jsou národnosti, mluví o lidech jako o obyvatelích Země, případně o lidech, kteří se přestěhovali na Mars a na Venuši, což by byli již pozemští kolonizátoři Marsu a Venuše. Okston píše o budoucnosti lidstva, která je možná pouze pro planetu jako celek, nikoliv pro jednotlivé státy. Umělé prodloužení života a kolonizace okolních planet jsou dílem Země, nikoliv Sovětů, nebo Američanů.

3.2.6. Cesta na Měsíc a na Mars (*Путешествие на Луну и на Марс, V. I. Jazvickij*)

Povídka byla poprvé vydána v roce 1928 v Moskvě. Vypráví o letu dvou sovětských občanů na Měsíc a na Mars, kde se setkají s místními obyvateli a vezmou jednoho zpět na Zem, načež se vyjasní, že to byl celé jen sen hlavního hrdiny. Povídka je

²⁷ ВЕЛЬЧИНСКИЙ, В. Окстон И.Д. In: *Советская фантастика* [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <https://bit.ly/3Dw5TgJ>

²⁸ ОКСТОН, И. *Междупланетные Колумбы* [online]. Москва, 1926 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=101480&p=1#section_1

doplněna o část vysvětlující Ciolkovského teorie o letu do vesmíru, včetně nákresu rakety, a dalších fyzikálních jevů, které hrdiny mohou cestou do vesmíru potkat.²⁹

Gura a Jeršov

Na Měsíc neletí vědec, který navrhl danou raketu, v této knize by to byl Ciolkovskij, ale zcela obyčejný občan Sovětského svazu. Gura si s sebou na cestu bere Jeršova, protože respektuje jeho znalosti astronomie. Jeršov je, dalo by se říci, formálně vzdělanější. Gura však oplývá něčím, co bychom nazvali „selským rozumem“: nenechá si nic líbit a má-li dojem, že je klamán, nebo se mu někdo vysmívá, hned se proti tomu ohradí.

Oba hrdinové však mají hluboký smysl pro národní hrdost: přece jen se velmi těší z toho, že prvními lidmi, kteří uvidí Mars, budou právě sovětští občané v sovětské raketě. Ačkoliv raketu ve skutečnosti postavili Američané, i profesor Airs zdůrazňuje, že ji postavili především proto, že Američané si mohou dovolit za tuto raketu zaplatit.

Vzdělávací funkce textu

Myslím si, že primárním cílem textu je vzdělat nenásilnou formou čtenáře a informovat jej o vynálezech, které dopomohou lidstvu dostat se do vesmíru. To se projevuje v popisech jevů jako je stav beztlíže, v němž se po jistou dobu letu Gura a Jeršov nacházejí, v popisu motoru, který je poháněn energií získanou smísením kyslíku a vodíku, či v popisu vzletu rakety ze Země.³⁰ Ve své povídce mísí Jazvickij jak jevy fantastické jako jsou právě obyvatelé Marsu, jejichž vzhled není nijak vysvětlen podmínkami planety, s těmi reálnými jako je Ciolkovského model konstrukce rakety. Ciolkovského vizionářské texty kolovaly mezi ruskými intelektuály a astronomickými nadšenci mezi 10. a 30. léty 20. století. Později, alespoň podle oficiálního narativu, sloužily Koroljovovi inspirací v sovětském raketovém programu.³¹ Jazvickij se věnoval

²⁹ ЯЗВИЦКИЙ, Валерий. *Путешествие на Луну и на Марс* [online]. Ленинград: Государственное издательство Москва, 1928 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <http://epizodsspace.airbase.ru/bibl/fant/yazvitskiy/lyna-mars/01.html>

³⁰ ЯЗВИЦКИЙ, pozn. 29.

³¹ GEROVITCH, Slava. *Soviet space mythologies: public images, private memories, and the making of a cultural identity*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. ISBN 978-082-2963-639, s. 9.

tomuto druhu popularizace vědy i v dalších svých dílech jako například *ттарат Джона Инглеса* (1929) nebo *Загадка Мауэрского озера* (1929).³²

3.2.7. Po planetách (*По планетам*, D. Pankov)

Povídka poprvé vyšla v roce 1928 v pátém čísle časopisu *Мир приключений*. Vypráví o sovětském občanovi, který cestuje po vesmíru na čerta a poznává tak jednotlivé planety.³³

Spisovatel zde navazuje na gogolovskou tradici nadpřirozena vstupujícího do každodenního života malého člověka. Zde si vypravěč, tento malý člověk, obyčejný občan toužící po dobrodružství, usmyslí osedlat čerta podobně jako to udělal Vakula v Gogolově povídce *Святá noc*³⁴: křížuje čerta, aby si ho podmanil. Jak se ale ukazuje, tento trik nefunguje, protože vypravěč nevěří v Boha.

V povídce se setkává prostředí Sovětského svazu a s ním spojené kultury racionality a pokroku, a prostředí nadpřirozených sil vyskytujících se v tomto světě a odporující mu svou existencí. Vypravěč navíc naráží na čistky, které v Rusku probíhaly od nástupu bolševiků k moci, když tvrdí, že všichni čerti byli uvězněni spolu s cary a kněžími.

Nejedná se ani tak o vědecko-fantastickou povídku jako o humoresku, která překonává vědecké poznatky o planetách a vesmíru a nahrazuje je nadpřirozenem a absurditou. Autor nechává tyto vědecké poznatky své doby ustoupit do pozadí a přivádí na scénu do sovětského svazu čerta, který pomáhá hlavnímu hrdinovi vidět všechny fantastické obyvatele planet, které se nachází ve Sluneční soustavě.

3.3. 30. – 40. léta 20. století

V tuto chvíli se příběhy o Marsu znovu umlčují. To je, pravděpodobně, zaviněno posilujícím se stalinismem a nástupem tzv. socialistického realismu, který měl

³² ГАКОВ, В. ЯЗВИЦКИЙ, Валерий Иоильевич. In: *Энциклопедия Фантастики* [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <http://scifi.spb.ru/authors/ya/yazvizky.v/yazvizky.htm>

³³ ПАНКОВ, Д. По планетам. *Мир приключений* [online]. Ленинград: П. П. Со́йкин, 1928, (5), 49-56 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://royallib.com/read/semenov_s/mir_priklyucheniya_1928__05.html#184320

³⁴ GOGOL, Nikolaj Vasiljevič. *Večery na samotě u Dikaňky*. 2. Praha: Mladá fronta, 1972. ISBN 23-011-72, s: 99-136

především za úkol sloužit budování společnosti. V tomto prostředí povídky o průzkumu vesmíru nemají místo a jsou nahrazeny příběhy z života, popisem kolchozní práce a výroby.³⁵

3.3.1. Vesmírní námořníci (*Моряки вселенной*, Boris Anibal)

Poprvé byla povídka publikována na pokračování v časopisu „*Знание – сила*“ v roce 1940 na pokračování v číslech 1-5. Vyvolala různorodé ohlasy a A.I. Pervušin zabývající se žánrem ruského sci-fi o ní prohlásil, že autor v povídce slepil dohromady všechna klišé románů odehrávajících se na Marsu.³⁶ Jedná se tak o poslední utopii odehrávající se na Marsu v sovětské sci-fi literatuře.³⁷

Dílo pojednává o cestě sovětských kosmonautů na Mars, kde se nachází pozůstatky dávno zaniklé civilizace a svědectví o jejím zániku z pera obyvatele starověké Atlantidy, jejíž zkázu sledoval. Marťané v dané povídce jsou malí lidé s velkými hlavami a jejich vyspělá civilizace zaniká tisíce let před lidským výsadem na Marsu. Mezi kosmonauty se také nachází pilot, jehož osoba nám upomíná kult pilotů existující v Sovětském svazu v té době.

Kult pilotů

Na Mars neletí jen inženýr Lukin, který sestrojil RS-7, ale také Kedrov, profesionální pilot, který vytvořil rekord a vykonal cestu z Moskvy do Moskvy skrze oba póly. Autor dochází k logickému závěru, že na Mars má letět jak inženýr, který se nejlépe vyzná ve stroji, tak pilot, který může pomoci svými schopnostmi a zkušenostmi z pozemského letu při případných problémech s řízením kosmického korábu.

To ovšem nebylo později v sovětském kosmickém programu vždy pravidlem. Podle Gagarinových slov, které napsal Alexandru Novikovovi, vrchnímu veliteli sovětských vzdušných sil, jedinými možnými kosmonauty byli právě piloti, protože pozemské letectví je prvním krokem k letům do vesmíru. V roce 1962 Sergej Koroljov, raketový inženýr a vůdce sovětského raketového programu, vyslovil myšlenku, že

³⁵ ГЮНТЕР, Ханс. Художественный авангард и социалистический реализм. *Социалистический канон*. СПб, 2000, 101-108.

³⁶ ОКУЛОВ, Валерий. *АНИБАЛ Борис Алексеевич* [online]. In: . [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20160304075330/http://bibliography.ufacom.ru/bio/biography.php?id=2208>

³⁷ СИМОНОВА, Александра Валерьевна. Формирование космической мифологии как фактора развития научных исследований космоса в СССР и России. *Социология власти*, 2014, 4: 156-173.

inženýři by měli být součástí posádek raket.³⁸ Rozhořel se tak spor mezi piloty a inženýry o tom, kdo může sovětským skoro plně automatizovaným raketám přinést nejvíce užitku.

Myslím si, že v postavě Kedrova, hrdiny, který přeletěl oba zemské póly a obletěl tak Zemi, se zrcadlí také kult pilotů a jejich glorifikace v 30. letech 20. století. Ve stalinistickém Rusku byli piloti ideálem nového sovětského člověka: lidé vysoce inteligentní a fyzicky zdatní, ale skromní a věrní Komunistické straně. V životě každého pak existoval vrchol, životní zkouška, která budovala jejich morálku a osobnost, význačný výkon, který vedl k jejich uvědomění a byl předmětem pýchy Sovětského svazu a jeho lidu. V Sovětském svazu se tyto charakteristiky pojily v osobě generálporučíka Nikolaje Kamanina, který vedl misi na záchranu posádky lodi Čeljuškin, uváznuvší v arktických ledech.³⁹

Anibalovi Mart'ané

Tito obyvatelé Marsu jsou malí svou výškou, mají velikou hlavu bez vlasů, tenké nohy, které jen těžko podporují tělo s velikou hlavou v gravitaci Země, a na nohou jen po čtyřech prstech. Tito Mart'ané jsou žlutí a mají také tenoučké hlásky, kterým není rozumět, přičemž ale ovládli i komunikaci beze slov, pouze mentální. Je také zajímavé, že Mart'ané nejsou pohlavně rozlišení, ale každý Mart'an v sobě spojuje mužský i ženský element, což ovšem není dále vysvětleno ani rozvíjeno.⁴⁰

Simej popisuje jejich civilizaci jako vysoce vyspělou: slyší se navzájem skrze stěny, veškerou práci za ně dělají mechanické stroje. Znepokojuje jej však, že Mart'ané ve svém vývoji došli tak daleko, že nemají emoce. Mart'ané blízcí Simejovi nechápali jeho pláč nad mrtvými druhy, neuměli se ani smát. Simej chápe panemii na Marsu jako trest od boha času za bezvěrectví těchto obyvatel, jehož sochu cestovatelé potkali cestou.⁴¹ Jedná se tak o pocity člena nižší civilizace, který tváří v tvář nevysvětlitelnému jevu využívá vlastní víru v existenci nadpřirozených sil, aby si tento jev vysvětlil.

³⁸ GEROVITCH, Slava. *Soviet space mythologies: public images, private memories, and the making of a cultural identity*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. ISBN 978-082-2963-639, s. 122.

³⁹ GEROVITCH, pozn. 38, s. 13

⁴⁰ АНИБАЛ, Борис. *Моряки Вселенной* [online]. 1940 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://modernlib.net/books/anibal_boris/moryaki_vselennoy/read/

⁴¹ АНИБАЛ, pozn. 40.

Závěr

Povídka Borise Anibala zakončuje, jak jsem již zmínila, pomyslnou linii utopií odehrávajících se na Marsu. V roce 1940 již všeobecná znalost vesmíru byla tak pokročilá, že věřit v existenci života na Marsu bylo prakticky nemožné.⁴² Jedná se tedy svým způsobem o pohádku: nelze mluvit o tom, že by se tato kniha snažila dát možnosti či předpovědět, co se na sousední planetě odehrává, zároveň vykresluje aspirativní hrdiny, jejichž jediná chyba je, že si mohou splést pozemskou myš s obyvatelem Marsu.

Je to optimistický příběh, který předpovídá lidstvu i sovětskému svazu velkou budoucnost. SSSR je tam vyličen jako dokonalá země zabývající se především vědou a technologickým pokrokem, který ji také pomyslně katapultoval až do vesmíru. V Moskvě posádku vítá obrovský Lenin na vrcholu dokončeného Paláce sovětů místo stavební jámy, která tam v domě napsání knihy zela. Troufám si tvrdit, že je to symbol dokončené přestavby impéria. Palác sovětů, dílo symbolizující v současnosti nenaplněné naděje sovětského vedení a plánů na přestavbu říše i společnosti, v této knize stojí a stejně jako probuzený socialistický národ vítá své hrdiny, přičemž ze zbytku světa jdou pouze pozitivní zprávy a ohlasy. Na konci 20. století mezi Sovětským svazem a zbytkem světa neexistuje železná opona, naopak existuje naděje, že v budoucnu již nebudou lidé hovořit o jednotlivých státech, ale o Zemi jako takové, jako tomu bylo i na Marsu.

.....

Ačkoliv se jedná pouze o kratší přehled, můžeme i v těchto povídkách a románech vidět snahu reflektovat okolní prostředí autora a přemýšlet o tom, jak by se jednotlivé události vyvíjely, kdyby byly podmínky na Zemi odlišné. Pomocí těchto děl autoři kritizují pozemské mravy (Afanasjev, Arelskij, Lukaš), ale také dávají čtenářům naději na to, co je čeká v budoucnosti a k čemu by nové technologie mohly dovést.

⁴² СИМОНОВА, Александра Валерьевна. Формирование космической мифологии как фактора развития научных исследований космоса в СССР и России. *Социология власти*, 2014, 4: 156-173.

4. Výsledky bádání

V této kapitole shrnu výsledky svého výzkumu na zpracovaném materiálu: pokusím se zde ukázat hlavní trendy v otázkách společnosti, technologií, obrázku Marsu a jeho obyvatel, Ruska a revoluce.

4.1. Planeta Mars jako dokonalá budoucnost pro Zemi

Pravděpodobně nejstarší mart'anskou utopii je *В океане звезд* (1892) Ananije Ljakideho. Jeho Mart'ané prošli duchovním přerodem, díky němuž v době, kdy se odehrává návštěva vypravěče na Marsu, žijí všichni obyvatelé v dostatku. Tento dostatek podporuje rozvoj vědy a technologií a zlepšuje morálku občanů Marsu.

Ljakide se ve své knize dotýká tématu politického uspořádání, které definuje jako republiku (respektive větší množství nezávislých republik). Žádný politický představitel státu nemůže pomocí své moci škodit svým občanům, ani druhým státům. Zákony v těchto republikách existují, ale díky vysoké úrovni uvědomění jejich občanů není jejich vymáhání prakticky potřeba. To mě vede k víře, že Ljakide byl přesvědčen, že zločin je důsledkem trýznivých sociálních podmínek, v nichž se člověk nachází, a jsou-li veškeré jeho potřeby naplněny, nemá důvod páchat zločin. To samé by se dalo říci i o válkách, které nejsou výhodné pro obyvatele Marsu, a tedy nejsou vedeny. Místo toho pracují Mart'ané s vidinou společného cíle a prospěchu.

U Ljakideho nelze spolehlivě dohledat, co ovlivnilo jeho myšlení, je však patrné, že jeho stát je státem sociálním, který se stará o své občany a který na sebe přebírá kontrolu výrobních zdrojů s cílem efektivně přerozdělovat práci i její plody.

Sociální stát vidíme i u Infantěva v povídce *Ha дрыгой планеце* (1896), kde stát přebírá nejen dohled nad prací a jejím přerozdělením, ale také například nad vzděláváním dětí. Ani v jednom díle neexistují již peníze a lidé platí svým kreditem nebo žetonem nabitým kreditem, přičemž tento kredit je dostatečný k tomu, aby obyvatel mohl vést spokojený život. Jedná se tak o formu garantovaného minimálního příjmu, který je vyplácen i lidem, kteří pracovat nemohou. Společnost, respektive stát, tak přebírá zodpovědnost za občany, kteří z nějakého důvodu nejsou schopni podílet se na pracovním nasazení společnosti.

Práce v těchto dílech není viděna jako rozdíl mezi životem a smrtí, slušným životem a bídou, ale jako morální povinnost každého práceschopného člověka vůči

společnosti, v níž žije. To lidem dodává důležitou motivaci k práci. Tato motivace přitom nepochází z vnějšku, respektive není vynucena, ale zevnitř, protože lidé si uvědomují, co dělají, a přitom si uvědomují i společný cíl, kvůli kterému pracují a za kterým jako společnost stojí.

Tento sentiment můžeme pozorovat i u Bogdanova, který již psal pod vlivem socialistické ideologie. V knize *Красная звезда* (1908) je také nahlíženo na práci jako na neoddělitelnou součást života a podíl, jímž občan přispívá společnosti. Ani v jedné knize není práce vynucována, jelikož došlo ke společenskému uvědomění. Lidé pracují pro společný cíl a proto, že práce je přirozená lidská potřeba, jak vysvětluje Bogdanov. Každý člověk přitom pracuje podle svých schopností, podle svého talentu a svých zájmů, a přitom si je vědom toho, co od něj společnost právě potřebuje, což vede k naplnění osobního potenciálu i k osobnímu naplnění, které člověk cítí. Každá z těchto společností navíc přikládá velkou důležitost osobnímu životu a zájmům. Dovolím si tvrdit, že právě osobní život a zájmy jsou pro lidi ve výše zmíněných společnostech důležitější než práce. Ačkoliv někteří vědci jako Sterny nebo Menny jsou definováni svou prací a věnují jí značné množství času, dozvídáme se z těchto knih i to, že většina obyvatel může věnovat práci jen chvíli, a pak se dále věnovat tomu, čemu chtějí a co uznají za hodné své pozornosti.

Tyto společnosti kladou velký důraz na rovnost lidí v majetkových poměrech: u Ljakideho všichni lidé bydlí v komfortně vybavených bytech v prostorných domcích; i v genderových vztazích: ženy a muži jsou si rovni a u Bogdanova se rozdíl mezi nimi vytrácí i ve fyzické rovině; a v práci: jedna práce není důležitější a váženější než jiná, lidé si vybírají podle svých schopností a zájmů a nejsou nuceni pracovat více, než je pro ně osobně možné.

V těchto dílech se jedná většinou o společnosti dalece technologicky pokročilé, společným zájmem jejichž občanů je technologický a vědecký pokrok.

Protipólem těchto společností jsou obyvatelé Marsu v Afanasjevově povídce *Путешествие на Марс* (1901), kde se dočítáme, že lidé jsou si rovni a všichni žijí v podobných podmínkách: jsou to převážně rurální zemědělci. Při rozhovorech mezi Krasnovem a místním velmožem a mudrcem se dozvídáme, že vrchní vrstvy společnosti, převážně lidé jako je tento učenec, si uvědomují možnosti, které nabízí pokrok obyvatelstvu, ale uvědomují si také nebezpečí, která by s sebou industriální revoluce přinesla. Největším takovým nebezpečím je to, že by se mezi lidmi objevily pocity jako závist, soutěživost, konkurence... Tyto pocity by pak vedly k narušení mírného soužití

mezi obyvateli a k vytvoření nezdravého podnebí, které by dalo možnost k rozevření sociálních nůžek mezi obyvateli. Mudrc zde zdůrazňuje, že lidé žijí jednoduše, a proto jsou šťastní.

Afanasjevovy myšlenky se zdají být nasycené tolstojovstvím: snahou vrátit se k jednoduššímu způsobu života svázanému s půdou a přírodou. Touha po míru a harmonii v malých společenských jednotkách, odmítnutí civilizačního shonu a stresu.

Ještě při pobytu hrdinů této povídky na Marsu se dočítáme o tom, jak technologický zásah do místní společnosti poškodil výše uvedené harmonické vztahy v komunitách: železnice vyvolala v místních lidech horečnatý shon a honbu za ziskem, poznatky o pozemských nástrojích pro zábavu vyvolaly v lidech touhu zařídit takovýto komfortní život i pro sebe na Marsu. Hrdinové tak nevědomky uvrhli tyto lidi do vichřice industriální revoluce, která je, soudě podle mudrce, škodlivá a v dlouhodobém měřítku přinese zhoršení životní úrovně a neštěstí.

V povídce je silně zdůrazněno, že ačkoliv tato společnost není technologicky natolik pokročilá jako ta lidská, neznamená to, že je méně civilizovaná, nebo si pokroku není vědoma. Afanasjev staví pod drobnohled základní hodnoty, které čtenáři chápou jako kladné, a ptá se, zda je pokrok jedinou cestou ke štěstí. Jeho odpověď, přinejmenším v dané povídce, je jasná: pokrok není blaho, nýbrž shon a neštěstí. Tato povídka odsuzuje industriální revoluci a hlásá návrat k půdě a ke kořenům.

Myslím si, že zde je zajímavé porovnat zřízení států. Ve společnosti, kde je důležitý pokrok (Ljakide, Bogdanov, Infantěv), bývá i tlak na to, aby byla společnost vzdělaná. Všichni tito autoři popisují společnost, která se hluboce stará o to, jakým způsobem vychovává své občany. Je zde důraz na to, aby tyto lidé znali dobře svět a praktické činnosti, aby se mohli svobodně rozvíjet a nebyl na ně vyvíjen tlak (většinou ve srovnání s pozemským systémem vzdělávání). Zapojení do života společnosti zde probíhá od útlého věku, kdy se děti musí socializovat mezi sebou ve školách, respektive v přípravných třídách. To vede k tomu, že tyto děti rostou v aktivní členy společnosti. U Bogdanova to můžeme vidět, když se pořádají konference, na nichž lidé mohou veřejně diskutovat o společenských problémech. Je kladen důraz na to, aby občané v těchto společnostech byli jejími aktivními členy a aby se podíleli na rozhodnutích, které mají vliv na budoucnost jejich planety. Společnost je zde pevně propojená. Jedná se tak o jisté druhy republik se sociálním zřízením a s prvky demokracie.

Opakem je pak Afanasjevova společnost, která je tvořena malými komunitami statkářů, kteří se nepodílí na vládě. V jejich čele stojí král a velmoži, kteří rozhodují

v jejich prospěch. Vzdělávání je u něj otázkou soukromou, protože když jedna z žen v ženském hnutí mluví o tom, proč se tam přidala, zmiňuje, že její příbuzní ji chtěli příliš vzdělávat a nutili ji číst nudné knihy. Nejedná se tedy o záležitost, kterou by zajišťoval stát. Konec konců, v této knize je vzdělání spíše překážkou štěstí, jak se dozvídáme. Lidé jsou nešťastnější, když žijí jednoduché životy sepnuté s půdou. Společnost je zde rozkouskována na malé jednotky ve městech a usedlostech a není kladen důraz na aktivní zapojení v politických záležitostech. Jejich panovníkem je osvícený král, který na sebe přebírá tíhu těchto starostí a obklopuje se moudrými velmoži, kteří mu mohou pomáhat.

Zajímavým rysem těchto společností je jejich víra v dobrotu lidí, která je vysvětlována ve společnostech, které kladou důraz na vzdělání, tím, že lidé jsou uvědoměli, a v království tak, že král a jeho velmoži jsou vzdělání a osvícení lidé, protože chtějí to nejlepší pro obyvatele a chrání je před nebezpečím industriální revoluce.

Kryžanovskaja se ve své knize nevěnuje ani tak konceptům vlády a tomu, jak moc se občané podílí na vládě. Většina pestrých národů, které zasadila na Mars, fungují jako monarchie pevně spjaté s místními církvemi.

Zajímavým rysem těchto utopií je pak fakt, že mnohé z nich (Ljakide, Infantěv, Afanasjev) poukazují na to, že civilizace na Marsu nejí maso, jelikož si nemohou představit zabíjet živou bytost pro svou potravu. Myslím si, že to souvisí s jejich názory na rovnost lidí a škodlivost války, protože od odporu k utlačování lidí, respektive dělníků, již není daleko k odporu k utlačování zvířat, zvláště ve společnostech, které si dokážou obstarat technologicky dokonalé náhražky masa.

Pomyslnou marťanskou utopickou linku zakončuje v ruské sci-fi literatuře Boris Anibal ve své povídce *Моряки вселенной* (1940), kde spojuje veškerá klišé o Marsu do jednoho díla (existence Atlantidy na Zemi, technologicky vyspělá civilizace na Marsu a její zánik, Mars jako stará a umírající planeta aj.).

Z narativu o utopii na Marsu vybočuje Tolstoj ve své knize *Аэлита* (1923), protože jako dokonalou společnost popisuje tu, která se nachází v Rusku, respektive v Sovětském svazu. Tam již panuje socialismus: lidé jsou si rovni, nejsou utlačováni a společně pracují pro dobro společnosti, což dává do opozice k Marsu, kde vládne malá skupina sociálních inženýrů, kteří se chovají jako aristokracie. Aelita žije v přepychové vile na venkově, zatímco velká skupina marťanského proletariátu žije a pracuje v podzemních továrnách v nelidských podmínkách. U Tolstého jsou sociální nůžky široce rozevřené, což vede k pokusu o společenský převrat: na Marsu se rozpoutá revoluce, která je však v době odletu hrdinů z Marsu krvavě potlačena.

Zatímco u Tolstého rozděluje lidi jejich sociální postavení, u Kryžanovské je to jejich rasa. Podle teosofických idejí Heleny Blavatské existuje 7 kořenových ras, které vládou jednotlivým éram v historii svých planet, přičemž zplodí dalších 7 ras, z nichž se vyvine další kořenová rasa. Každá rasa je pak charakterizována v knize *Ha cocednej planetě* (1903) úhrnem svých fyzických znaků, které často determinují charakter a budoucí práci (malí, silní a kulatí Assurové s červenou kůží jsou polodivocí a předeterminováni k těžké práci, zatímco vysocí a bledí Selenité, kteří vypadají jako elfové, se zabývají především uměním a vzácnými řemesly). V průběhu knihy nevidíme výjimky, které by ukazovaly, že lidé jednotlivých ras se mohou věnovat pracem, jimž se věnují lidé ras jiných. Jejich původ je tak zcela předurčuje k danému stylu života, z něž není možné vybočit. Na rozdíl od Tolstého však tohle rozčlenění společnosti není vnímáno jako závadné a škodlivé, ale má představovat dokonalé rozdělení práce mezi jednotlivými rasami. Podobný model vidíme i u Graale Arelského, v jehož povídce *K novému slunci* (1925) je společnost rozdělena podle stupně vývoje, na němž se nachází, respektive podle toho, která rasa jsou. Na Marsu, jak zmiňují v části věnující se povídkám Graale Arelského, se po kataklyzmatické události, která dopadla na severní polokouli, zopakoval evoluční proces, a tak vznikla rasa Mart'anů, kteří byli na nižším stupni technologického vývoje, a tak byli zotročeni původními obyvateli planety.

Utopie na Marsu je tedy nejčastěji charakterizována svým pacifismem, k němuž obyčejně společnost dochází po epoše krveprolití; a svým egalitářstvím, které je aplikováno nejen na všechny společenské třídy, ale i na ženy. Nejvíce prosazovanou tezí je ta, že technologie dokážou lidem přinést svobodu a rovnost (Ljakide, Infantěv, Bogdanov), ale například Afanasjev tomuto odporuje svou společností, která našla rovnost a harmonii v sepětí s přírodou a s půdou, kterou obdělávají. Sociální problémy na Zemi v době napsání knihy bývají startovním bodem pro začátek cesty těchto společností k jistému typu socialismu, čímž autoři demonstrují to, že lidstvo na Zemi je připravené započít svou evoluci k svobodnějším a rovnostářštějším typu smýšlení. To, myslím si, koresponduje se zrychlením tempa modernizace a industrializace, které nastalo na začátku století, a dávalo těmto spisovatelům naději na to, že stejně jako technologie se začne vyvíjet i společenské zřízení. Mars se pro tyto spisovatele tedy stal vitrínou sociální změny, po níž spisovatelé toužili.

Opačný přístup si vybral Alexej Tolstoj v knize *Аэлита* (1923), kde se rozhodl hanit předrevoluční pořádky na Zemi tím, že je zasadil na Mars, zatímco Zemi, resp. Sovětský svaz, ukázal jako společnost, která se sice může dále rozvíjet,

ale rozhodně vykročila na cestu osvobození od třídního útlaku k rovnosti a šťastnější budoucnosti.

4.2. Obraz revoluce

Jak zmiňuji výše, v ruské literatuře jsou první obrazy Marsu spojené s utopickými představami o socialistické společnosti. Tyto obrazy mají fungovat jako inspirace pro Zemi a obrázek toho, kam by se díky technologickému i společenskému pokroku mohla dostat. Zatímco u Ljakideho přerod v socialistickou společnost probíhá přirozeně, v dílech Bogdanova, Tolstého, či Arelského je detailně popsán průběh sociální revoluce i její příčiny.

Bogdanovova společnost v knize *Инженер Менни* (1913) dochází k socialismu jednodušeji než jiné společnosti, protože její kapitalistická éra rychle vyústila ve vznik velkých monopolů, které v rukou drží jen hrstka lidí. Stavba velkých kanálů na povrchu Marsu pak vnáší světlo na to, jakým způsobem zacházejí tyto monopoly s dělníky a jaká korupce panuje ve vedení této stavby. Netty odhaluje nečestné praktiky a vede dělnické hnutí k převzetí kontroly nad stavbou, přičemž hlavní utiskovatelé se dostávají do vězení a peníze, které ze stavby ukradli, se dostávají zpět k lidem a na stavbu těchto kanálů. Odtud se Mars pomalým procesem dostane až do času, kdy se odehrává *Красная звезда* (1908), kde se již dočítáme o dokonalé bolševické mart'anské společnosti.

Poněkud krvavější revoluce bez jasných výsledků popisují Tolstoj v knize *Аэлита* (1923) a Arelskij v povídce *К новому солнцу* (1925). Tolstoj popisuje společnost Marsu, které vládne hrstka sociálních inženýrů, resp. aristokratů, kteří věří v to, že Mars zažívá svůj zlatý věk a jeho civilizace by měla vymřít s grácií. Proti této tezi stojí místní proletariát tvořený lidmi pracujícími v podzemních továrnách pro výše zmíněnou aristokracii. Tyto lidi drží aristokracie spoutané, jelikož jim poskytuje záhadnou drogu, na které se tyto lidé opíjejí. Ve chvíli, kdy se příběh odehrává, však dochází ke vzpouře proletariátu, do jejíhož čela se postaví rudoarmějec Gusev, který na Mars přilétá s inženýrem Losem. Příchod cizinců působí jako katalyzátor sociální změny. O jeho úspěchu či neúspěchu však již nejsme informováni, protože hrdinové musí uprchnout zpět na Zem a čtenáři zůstává pouze naděje na úspěch v podobě hlasu Aelity, která volá svého milence pomocí rádiových vln.

K podobnému vyústění dochází i u Arelského, kde technologicky vyspělejší část populace zotročí méně vyspělé obyvatele severní polokoule Marsu. Když planeta Mars

přilétá do nové sluneční soustavy, kde se hodlá zabydlet, lidé mohou vyjít z jejího podzemí na povrch. Tam se však dostávají jen utiskovatelé, kteří chtějí, aby proletariát i nadále žil v podzemí a pracoval v tavných továrnách. Vyšší třída se v tomto díle nachází doslova nad proletariátem nejen v sociální hierarchii, ale i na povrchu planety. Myslím, že fakt, že mezi těmito vrstvami společnosti se nachází fyzická hranice, fyzická vrstva kamene, symbolizuje neprostupnost hranice mezi třídami. V Arelského povídky nezávisí na tom, jak dobrý a úspěšný člověk je, protože jestli byl zavřen v podzemí, nemá možnost se vypracovat a pozvednout svou životní úroveň. A i kdyby tohle udělal, v podzemí se stále budou nacházet všichni, které kdy znal a prostředí, z něž pocházel. Samotná podpora života v podzemí, a tedy i život samotný, je závislý na vůli obyvatel povrchu, kteří mají možnost s životem zacházet, jak se jim zachce.

Ve snaze potlačit revoluci utiskovatelé na svém odchodu vypínají stroje zajišťující podporu života v podzemí a zavírají východy, jimiž se dostali na povrch. Příběh končí tím, že vůdce revoluce, Magir, je oslepen prvním paprskem světla, který vidí, když se davu poprvé daří rozevřít východ. Tento paprsek může být symbolický pro paprsek naděje na úspěch této revoluce.

Myslím, že většina autorů přikládala největší podíl na startu sociální revoluce technologiím, které dovolují lidem věnovat se vyšším cílům a osvobodit se od potřeby pracovat pro přežití. U Bogdanova vidíme touhu po nenásilné sociální revoluci, a pak u Tolstého a Arelského dochází ke krvavým sociálním revolucím, které jsou již více podobné bolševické revoluci v Rusku. Tyto příběhy ukazují, že sociální změna nepřijde sama od sebe pomocí uvědomění obyvatelstva, ale musí být vybojována, protože lidé, kteří mají moc a majetek, se těchto věcí dobrovolně nevzdají a klidně budou ničit životy, aby si své bohatství a vliv uchránili.

4.3. Obraz Ruska a planety Země

Budoucnost Země není v jednotlivých národních státech, ale nachází se v lidstvu. Teprve, když lidstvo pochopí, že pouze dohromady bude silnější, může se vyzvednout na úroveň utopických marťanských společností.

Pravděpodobně nejsilněji proti myšlence rozdrobených národních států brojil Alexandr Bogdanov. Jeho Marťané překonali boje mezi jednotlivými státy a stala se z nich ucelený a jednotný národ Marsu, který mohl dosáhnout utopické bolševické společnosti. Podobný náhled na budoucnost má i Muchanov ve své knize *Пылающие*

бездны (1924), kde spolu planeta Země a planeta Mars bojují. Existence rozdrobených národů by vedla k oslabení Země ve válce a také k neustálým sporům, které by tyto lidi rozptylovaly od vyšších cílů a pokroku, kterého mohou dosáhnout.

Většina autorů však ve svých příbězích zůstává realistická, a tedy na Mars létají reprezentanti Ruska, nebo Sovětského svazu, nejčastěji jako soukromé osoby. Vlády pořádají tyto mise pouze v Anibalových *Моряках вселенной* (1940), kde se jedná o státní program.

Jak Tolstojova *Аэлита*, tak Lukašovo *Путешествие на Марс* (1923) a Arelského *Обсерватория профессора Дагина* (1925) se vyrovnávají s revolucí roku 1917. Zatímco v Tolstojově Krásce z Marsu, jak ji známe nyní, se u inženýra Lose pouze zastavuje dívka, která chce utéct ze Země, protože se jí neustálé revoluce nelíbí, Lukašův hrdina nepokrytě kritizuje bolševické Rusko, odkud emigroval do Anglie a později do Německa. Arelský podobně jako Tolstoj zmiňuje revoluci pouze jako chaotickou sílu, která narušila životy běžných lidí a vedla k tomu, že hlavnímu hrdinovi, letci, se ztratil v tomto chaosu otec.

Velmi pozitivní pohled na bolševické Rusko nabízí jak Tolstoj (kromě výše zmíněné dívky si nikdo na revoluce nestěžuje a revoluce je viděna jako pozitivní událost, která vedla k nastolení rovnosti a harmonie), tak Boris Anibal, který v příběhu *Моряки вселенной* (1940) dává nástin Země na konci 20. století. Hrdinové v tomto příběhu přilétají do Moskvy, kde je vítá Palác sovětů, respektive monumentální Lenin na jeho vrchu, a skrze příběh se táhne diskuze o tom, čeho všeho je lidstvo schopné dosáhnout, než jeho vlastní planeta odumře. Palác sovětů zde symbolizuje triumf socialismu a technologický pokrok, kterého díky němu bylo dosaženo.

Myslím si, že v těchto příbězích je jasná výzva ke globalizaci, k propojení a spojení jednotlivých národů, aby mohly dosáhnout toho, čeho dosahují obyvatelé Marsu. Tváří v tvář obyvatelům dalších planet musí Země překonat své neshody a zaměřit se na vyšší cíle, než jsou spory, které se na této planetě odehrávají. Tyto spory se, konec konců, ve srovnání s vesmírnými měřítky, zdají zcela malicherné.

Přesto můžeme v několika dílech najít i jistý patriotismus a hrdost na to, že prvními lidmi na Marsu budou Rusové (Afanasjev), případně Sověti (Jazvickij).

4.4. Obyvatelé Marsu

Ačkoliv jsem předpokládala, že v literatuře by mohl existovat trend „vývoje“ pohledu na to, jak obyvatelé Marsu vypadají, v závislosti na vědeckém pokroku a poznání Marsu, ukázalo se, že tento trend neexistuje. Pokud u Ljakideho můžeme ještě předpokládat, že je ovlivněn soudobými poznatky o Marsu, a především výše zmíněnou Lowellovou teorií o existenci života na Marsu, u autorů píšících později, po vyvrácení Lowellovských teorií již musíme přijmout fakt, že vzhled obyvatel Rudé planety začal žít v literatuře vlastním životem odděleným od vědeckých faktů a podnebí Marsu.

Ze shromážděného materiálu jsem zjistila, že nejčastější formou života na Marsu jsou lidé. Ať už tito lidé naberou jakoukoliv formu (trpaslíci, obři), nebo jejich kůže dostane jakoukoliv barvu (od červené po modrou a skrze všechny lidské odstíny), jsou to stále lidé, kteří mají pár očí, pár rukou, nohou, na hlavě mají vlasy atp. a jejich fyziologie je kompatibilní s tou lidskou. U Ljakideho bychom si Mars mohli splést s Londýnem, protože jeho Mart'ané se od lidí odlišují pouze tak, že jsou všichni velmi elegantně a čistě oblečení a nelze v jejich oblečení odlišit sociální třídy (protože na Marsu byl tento koncept eliminován). Naprosto jako lidé vypadají i Muchanovovi Mart'ané a Lukaš ve své povídce jednoduše říká, že Mars je přesná kopie Země, což znamená, že každý člověk má svého dvojníka na Marsu.

U Kryžanovské pak můžeme mluvit o jisté fyziologické predestinaci, kdy nejvyšším národem jsou elfům podobné Selenité, jejichž kůže je velmi bledá a má modré nádechy, jejich fyziologie je podobná té ptačí, což však není rozvedeno v tom, jaký vliv to má na jejich těla a jak se liší od ostatních obyvatel Marsu. U Assurů pak potkáváme lidi menší, silnější a červené, jednoduše stavěné na tvrdou práci, kterou se zabývají. Pořád však můžeme mluvit o lidech.

Tolstojovi Mart'ané jsou namodralí a drobnější než průměrní lidé, ale jelikož Tolstoj vysvětluje, že tito lidé jsou zčásti potomky lidí ze Země, není se čemu divit. Stejně tak Afanasjevovi Mart'ané: jsou drobní, vyloženě popsaní jako trpaslíci, ale jelikož pozemští hrdinové nemají problém vměstnat se do jejich obydlí a spát v jejich postelích, dovolím si tvrdit, že nejsou o tolik menší než lidé.

Napůl mezi příšerou a člověkem je Jazvickij, jehož Mart'any bychom mohli přirovnat k lidoopům. Lidoopy se zabývá i Arelskij, který je však nechává vyvinout se do lidských bytostí, které se od vládnoucí společnosti odlišují pouze technologickým pokrokem (resp. jeho nedostatkem).

U Infantěva se tento trend přesunuje k „příšerám“. Jeho Mart’ané mají tenké pačičky nohy, mají zobáky, chápavé choboty místo rukou a žabí tělo. Ačkoliv neexistuje věda, která by tento obrázek obyvatele Marsu podporovala, vidíme přinejmenším to, že bere na vědomí fakt, že Mars má pravděpodobně zcela jiné podnebí než Země, a tedy musí být jeho obyvatelé přizpůsobeni k životu na této planetě.

Pravděpodobně nejbližší modernímu pojetí Mart’anů je Boris Anibal v příběhu *Моряки вселенной* (1940). Jeho Mart’ané již nepodléhají pohlavní diferenciaci, jsou to malí žlutí lidé s velkými hlavami, tenkýma nohama a slabými hlasy. Jejich velká hlava je přizpůsobena jejich velkým mozkovým potřebám k podpoře jejich vysoce vyvinutých intelektuálních funkcí. Obrázek Mart’ana jako zeleného malého mužíčka je přitom již, jak se zdá, součástí folkloru a nelze zcela určit, odkud přišla; víme jen, že žila dlouho v podvědomí lidí¹. *Encyclopedia of Science Fiction* pak uvádí, že jedním z prvních kořenů, odkud mohla tradice malého zeleného mužíčka vzejít, je básnička *The Little Green Man: A German Story* (1801) Matthewa Lewise, případně irské legendy o leprechaunech.² Tohle vysvětlení, myslím si, však pokrývá pouze anglosaskou tradici a nevysvětluje zcela původ tohoto obrazu Mart’ana v ruském příběhu.

4.5. Původ obyvatel Marsu

Jelikož mnozí Mart’ané jsou podobní lidem, vyvstávají dvě možnosti, kde se na Marsu vzali: jsou to potomci pozemských národů; ve vesmíru existuje pouze jeden život a ten se vyvine kdekoliv, kde se vyskytují správné podmínky pro jeho vznik.

V knize *На соседней планете* (1903) Sagastos vysvětluje Andrejovi, že na všech planetách, kde jsou podobné podmínky jako na Zemi a na Marsu (voda, vzduch, oheň...), se rozvíjí podobná forma života, kterou prochází svobodný duch. Tyto formy života, respektive tito lidé jsou, jak říká Sagastos, mnohem pevněji provázání, než si lidé myslí. Mimo jiné Sagastos zmiňuje, že je důležité najít způsob, jak se domlouvat s těmito lidmi pomocí vibračních vln a jak pomocí těchto vln rozšířit svatý jazyk.

¹ SANAROV, Valerii I. On the nature and origin of flying saucers and little green men. *Current Anthropology*, 1981, 22.2: 163-167.

² CLUTE, John a David LANGFORD, ed. Little Green Men. In: *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction* [online]. 12 November 2021 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: https://sf-encyclopedia.com/entry/little_green_men

Tento přístup si zvolili i další spisovatelé. Využili Lowellovského argumentu, že Mars je „dvojče“ Země: je tam stejné podnebí, střídají se roční období, mírné klima, voda i zeleň, což jim umožnilo zasadit na tuto planetu národ, který vypadá stejně jako lidé nebo jsou alespoň velmi podobní lidem. Tohle můžeme vidět také u Ljakideho, Afanasjeva či Arelského.

Druhým přístupem je ten, že Mart'ané jsou potomky lidí. V románu *Аэлита* (1923) Alexeje Tolstojе vysvětluje Aelita Losovi, že její lidé jsou potomky Magacitlů, kteří přiletěli z Atlantidy ze Země, a původních obyvatel Marsu. Atlantida se u Tolstojе nevyskytla jen náhodou. O atlantománii, respektive jak se projevila ve mnou zpracovaném materiálu, budu mluvit v následující části.

4.6. Starověké civilizace a Mars

U Tolstojе v románu *Аэлита* (1923) a v Anibalově povídce *Моряки вселенной* (1940) hraje klíčovou roli existence kontinentu nebo ostrova zvaného Atlantida. Zatímco Tolstojovi Mart'ané jsou potomky obyvatel Atlantidy, Anibalovi kosmonauti nacházejí doklad o tom, že Atlantida byla před svou zkázou ve spojení s Mart'any. Jejich spojení technologicky vyspělých společenství s Atlantidou však není náhodné.

Mýtus o Atlantidě pravděpodobně pochází z pera Platóna, který ve své trilogii *Timaeus, Critias, Hermocrates* (*Timaios, Kritias, Hermokratés*), kde diskutuje o původu lidstva a historii Země. Atlantida je zde nepřítelem Athén, s nimiž svede souboj, který Athény vyhrávají, a Atlantida se hroutí do oceánu. Zkázou Atlantidy Platón umísťuje asi 9000 let před vládu archonta Solona (tedy asi 9 600 let př.n.l). Tato Atlantida je svým vzhledem a bohatstvím velmi podobná Herodotovým popisům starověkých mocností jako jsou Babylon nebo Ectabana. Daný mýtus byl zaměněn s reálnou historií a dále zpracováván.³

³ VIDAL-NAQUET, Pierre. De l'Atlantide à Massada. Réflexion sur querelle, mythe, histoire et politique. PARIZET, Sylvie, ed. *Lectures politiques des mythes littéraires au XXe siècle* [online]. Nouvelle édition [en ligne]. Nanterre: Presses universitaires de Paris Nanterre, 2009 [cit. 2022-04-19]. ISBN 9782821826809. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.4000/books.pupo.1438>.

Na prahu raného novověku začala být Atlantida spojována s Novým světem, respektive s Amerikou.⁴ Důležitým dílem pro tohle období je Baconova *The New Atlantis* (1626, Nová Atlantida), která pojednává o zbloudivších námořnících, kteří byli zachráněni na Atlantidě. Tam se seznamují s fungováním této utopické společnosti, která žije v harmonickém patriarchátu, je vedena největšími vzdělanci, je bohatá a izoluje se od zbytku světa, který by narušil její klid. Atlantčané jsou bohatý národ, který si sám vybírá, s kým budou v přestrojení jednat a obchodovat, a díky zahraničním misím získávají i důležité znalosti o stavu vědy v zámoří.⁵

V roce 1841 publikoval Thomas-Henri Martin své *Études sur le Timée de Platon* (Studie o Platonově Timaiovi), které obsahují také *Dissertation sur l'Atlantide* (Esej o Atlantidě), kde dochází k závěru, že Atlantida se nikdy nenacházela v materiálním světě, ale jedná se pouze o ideu. Mýtus o Atlantidě se i přesto vzpamatoval jak v umění, tak v ideologii.⁶

V 19. století se mýtus o Atlantidě stal jádrem filozofie mnohých *New Age* společenství a skrze ta si našel cestu až k nacistické ideologii Adolfa Hitlera. Mělo se jednat o starověké místo, které obývala vznešená a duchovně dokonalá rasa, která mohla být i mimozemského původu. Helena Blavatská, významná osobnost ruské i západoevropské teosofie, spojovala mýtus o Atlantidě s mýtickou budhistickou Šambalou nacházející se někde v okolí Tibetu. Atlantida měla být domovem ztracené mýtické Árijské rasy. Myšlenkoví následovníci teosofie: antroposofie, ariosofie a Welteislehre (Světová teorie ledu, Ledová doktrína), převzali tento mýtus a Atlantidu umisťovala do Severního Atlantiku a její ostatky mohly být, podle nich, nalezeny na Islandu nebo na Helgolandu.⁷

⁴ DE CAMP, L. Sprague. *Lost Continents: The Atlantis Theme*. New York: Ballantine Books, 1975. ISBN 345-24379-X-195..

⁵ BACON, Francis. *New Atlantis* [online]. Project Gutenberg, 2000 [cit. 2022-04-22]. Dostupné z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/2434>

⁶ VIDAL-NAQUET, Pierre. De l'Atlantide à Massada. Réflexion sur querelle, mythe, histoire et politique. PARIZET, Sylvie, ed. *Lectures politiques des mythes littéraires au XXe siècle* [online]. Nouvelle édition [en ligne]. Nanterre: Presses universitaires de Paris Nanterre, 2009 [cit. 2022-04-19]. ISBN 9782821826809. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.4000/books.pupo.1438>.

⁷ KURLANDER, Eric. 'One Foot in Atlantis, One in Tibet': the Roots and Legacies of Nazi Theories on Atlantis, 1890-1945. *Leidschrift*, 2017, 32.januari: Verzonken en verheven. Plato's Atlantis van klassieke mythe tot nazi-utopie: 81-101.

Z toho vyplývá, že ačkoliv nelze tvrdit, že Tolstoj nebo Anibal byli následovníky některé z těchto New Age teorií, mýtus o Atlantidě byl na přelomu století velmi rozšířen, a tedy ovlivňoval nejen filozofie a společenství, s nimiž byl přímo spjat, ale i publikum nacházející se vně těchto společenství. V roce 1919 vychází román z pera Pierre Benoit *L'Atlantide* (1919, Atlantida), který pojednává o osudové posedlosti kapitána de Saint-Avit Antineou, vládkyni Atlantidy, která je skrytá v horském masivu Hoggar v srdci Sahary. Antinea je zde potomkem velkých vládců Atlantidy, stejně jako i Aelita ve stejnojmenném románu Alexeje Tolstého.

Tolstého bájná Atlantida prošla několika epochami, jimž vládly různě vyspělé rasy. Právě odtud lze předpokládat silnou inspiraci teosofickými myšlenkami Heleny Blavatské, které později ovlivnily i antroposofii a Rudolfa Steinera. Obě filozofie se rozšířily v kruzích ruské inteligence, a tedy s nimi byl Tolstoj nepochybně obeznámen.

Dovolila bych si tvrdit, že Tolstojův Mars se stává pomyslnou Atlantidou, v mnohých oblastech vyspělejší než Země, pomyslné Athény. Zatímco pozemské Athény fungují na základě socialistické společnosti, marťanská Atlantida je odsouzena k zániku rukama svých vůdců. Stejně jako Atlantida u Platona představovala antipod Athén, Mars u Tolstého se svou princeznou Aelitou se jeví jako antipod Země, respektive pozemského Ruska.

Anibalova Atlantida je pouze domovem starověkého vypravěče, který popisuje její potopu, již byl ušetřen díky své oddanosti k návštěvníkům z Marsu. Díky tomuto vypravěči je čtenářům i kosmonautům odhalen příběh o zániku Atlantidy i Marsu.

4.7. Ovládnutí vesmíru vs. poznání: etika vesmírného průzkumu

Zajímavou otázkou cest do vesmíru je ta, jakým způsobem lidé zacházejí s Marsem, s nově objevenou zemí a jejími lidmi. V Muchanovově díle *Пылающие бездны* (1924) bojuje Mars se zemí o kulturní a politickou nadvládu nad obydlenými světy Sluneční soustavy. Mars tam napadá Zemi jednoduše proto, že chce ustanovit dominanci a rozšířit své impérium. Nejde zde o potřebu dobývání přírodních zdrojů, ale jednoduše o touhu rozšířit svou moc. Můžeme spekulovat, že Mars se cítil ohrožen ztrátou svého kulturního a politického vlivu. Gusev v Tolstojově *Krásce z Marsu* navrhuje, aby se stal Mars bolševickým, aby spadl pod především politický, ale také kulturní vliv Sovětského svazu. Bogdanovovi Marťané pak touží ovládnout Zemi ve snaze zachránit svou civilizaci před hladomorem. Z toho vyplývá, že ruská politika

kolonizace a expanze území, kterou můžeme vidět například v případě Sibiře a Dálného východu, není na Mars aplikována. V drtivé většině příběhů se jedná o mírové průzkumné mise, které sledují pouze soukromé zájmy cestovatelů, nikoliv zájmy států.

Jsou to tedy Marťané, kteří se v dílech snaží roztahovat svou moc a zvětšovat své území: u Muchanova a u Bogdanova se Marťané snaží rozšiřovat na úkor lidstva. V Arelského povídce *К новому солнцу* (1925) navíc vidíme, ale technologicky vyspělejší část obyvatelstva Marsu zotročila technologicky zaostalejší společnost právě díky rozdílu v rozvoji. Kolonizuje tyto lidi a dělá z nich otroky, kteří jsou nuceni pro ně pracovat v podzemních továrnách.

Roztahovačné obyvatele Marsu můžeme pozorovat již v knize *War of the Worlds* (1898, Válka světů) H. G. Wellse, kde dochází k marťanské invazi Anglie: Marťané jako technologicky vyvinutější rasa útočí na technologicky zaostalejší Zemi.⁸ Právě Válka světů se stala inspirací mnohým vědecko-fantastickým románům a brzy po jejím vydání se jí dostalo i několika ruských překladů. Její kolonizační narativ je velmi podobný narativu u Arelského, a tedy se dá předpokládat určitá inspirace Arelského u Wellse. To by vysvětlilo i důvod, proč tento příběh napsaný v Sovětském svazu působí ve své zemi původu zvláště a cize: jedná se o dědictví kolonizačních říší. Wells ve svém románu představuje Britům scénář, v němž se z Britů stávají oběti kolonizace společností technologicky vyspělejší, než jsou oni sami: převrací tak naruby scénář britské kolonizace.⁹ V Rusku by se tohle dalo přirovnat ke kolonizaci Kavkazu a Dálného východu a jejich obyvatelstva, které probíhalo v 19. století. Tato místa byla orientem pro Rusy, místem dobrodružství, nespoutané přírody i divokých národů. Místo netknuté civilizací, k němuž bylo potřeba civilizaci dostat. Přesto si myslím, že Arelského příběh je Rusku cizí a je velice inspirován Válkou světů, jelikož vázat ho ke kolonizaci Kavkazu a Dálného východu je delší přesah než navázat ho k jeho vědecko-fantastickému předchůdci, Wellsovi.

Jelikož jsem došla k závěru, že ruské a raně sovětské příběhy zabývající se cestou na Mars nejsou motivovány imperialistickými sklony k rozšiřování státu a upevňování

⁸ RIEDER, John. *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 2008. ISBN 0819568732, s. 1-33.

⁹ RIEDER, John. *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 2008. ISBN 0819568732, s. 1-33.

moci, je načase se podívat na to, jakým způsobem přistupují autoři k chování návštěvníků Marsu. Ačkoliv se totiž ruští spisovatelé vyhýbají ovládnutí cizího území, nikdy se nevyvarují narušování kultur či intervence technologií do společnosti, která se vyskytuje na technologicky nižší úrovni. Tolstojův Gusev se na Marsu staví do čela sociální revoluce a pomáhá proletariátu v boji s utlačujícím Tuskubem, Afanasjevova skupina představuje Martřanům technologické výtěžky ze Země. To vše se děje bez ohledu na to, jaké důsledky tyto činy budou mít na místní. Zatímco u Tolstojů nevíme, jak revoluce dopadla, protože v době, když hrdinové z Marsu odlétají, tak je krvavě potlačována; u Afanasjeva víme, že martřanská společnost byla úmyslně chráněna před technologiemi a že stavbou železnice a představením veškerých nových technologií narušili hrdinové příběhu spokojený život Martřanů a uvrhli je do neštěstí způsobeného industriální revolucí a zrychlením tempa života, které popisují výše.

Myslím si, že hrdinové nad svými činy nepřemýšlejí, protože jsou ze Země zvyklí na to, že technologie jsou inherentně dobré a pomáhat jakýmkoliv způsobem jiným společnostem pomocí prostředků (ať už hmatatelných jako jsou vynálezy, nebo nehmatatelných jako jsou zkušenosti) je záslužná činnost. Neuvědomují si tedy, že narušují kulturu, která by se bez jejich zásahu vyvíjela zcela jinak (především u Afanasjeva). Tento příběh velmi romantizuje cesty do neznámých míst a setkání s místními obyvateli, respektive cesty do míst, kde je společnost netknutá civilizací a příroda neposkvrněná. Pokrok je zde viděn jako dar a dobrota návštěvníků, nikoliv jako nevyžádaná agrese. Myslím, že Afanasjev si je vědom toho, že zásah jeho návštěvníků do života obyvatelstva je v jistém smyslu eticky nepřijatelný: můžeme to vidět v diskuzích Krasnova a velmože, který obhajuje fakt, že své obyvatelstvo drží v preindustriálním stavu.

Je tedy nutné přiznat, že jde o jistý druh kolonizace a nevhodného zásahu do života a rozvoje planety a varování před takovým chováním vůči domorodým národům a lidem žijícím takto šťastně v rurálních oblastech na Zemi.

4.8. Hlavní hrdina

Kdo je hlavní hrdina příběhů, kde se pojednává o letu na Mars? Z moderní praxe víme, že astronauté na ISS jsou většinou vědci a zaměstnanci vesmírných agentur svých států. V minulosti, v době letů na Měsíc, se jednalo o piloty a inženýry. Všichni tito lidé musí projít složitým výběrovým řízením na to, aby se mohli dostat do vesmíru. Musí

splňovat nejen fyzické a psychické předpoklady, ale musí být také vzdělání a prospěšní misi. O to zajímavější je, že lidé, kteří létají na Mars ve výše analyzovaných dílech, zapadají pouze do dvou kategorií: intelektuál-inženýr a člověk z lidu, který se dostal na Mars omylem, respektive přátelský pomocník hlavního hrdiny.

Prvním typem hrdiny, kterého můžeme identifikovat, je intelektuál-inženýr. Jsou to lidé jako Tolstojův inženýr Los, Afanasjevova trojice Krasnov, Švedov, Rusakov, či Anibalův inženýr Lukin a Ljakideho bezejmenný hlavní hrdina. Tito lidé jsou zpravidla staviteli vesmírných plavidel, v nichž cestují. Žijí ve svých myšlenkách, svými koncepty a ideami, a nemyslí na přízemní věci, což ale znamená, že jsou velmi nepraktičtí a zpravidla nehledají jednoduchá řešení situací. Jejich znalosti, inteligence a sklon k hloubavosti se jim tak mohou stavět do cesty. V mnohých případech by se pak neobešli bez svého přátelského pomocníka a spolucestujícího.

Druhým typem hrdiny je člověk z lidu, který se dostal na Mars omylem: Tolstojův Gusev, Jazvického Gura, Pankovův bezejmenný cestovatel na čertu nebo Afanasjevova baronka Mary Edwards. Ačkoliv se v případě Pankovova hrdiny i Gury jedná o hlavní postavy daných příběhů, tito lidé stále fungují jako komické odlehčení a hrdinové, s nimiž se může prostý člověk ztotožnit. Není totiž žádným tajemstvím, že většina lidí nepostaví vlastní raketu, kterou by mohla odletět do vesmíru, ani nevyřeší záhadný integrál, na němž si pomyslně vylámali zuby největší matematici své doby. Naopak je pravděpodobnější, že by se dostali do vesmíru omylem nebo v roli přátelského pomocníka hlavního hrdiny: Gusev i baronka Mary Edwards se přihlásili na mise sami, Gura byl vyzván profesorem Airsem osobně a bezejmenný cestovatel na čertu se jednoduše rozhodl, že by se rád podíval do meziplanetárního prostoru, protože tam nebyl a zajímá ho.

Jelikož se jedná o prosté lidi, neočekává čtenář ani intelektuál-inženýr, že by tento přátelský pomocník věděl, jak funguje jeho loď, fyzikální zákony nebo co očekávat ve vesmíru. Autoři tak nemusí složitě vysvětlovat čtenářům tyto věci, nebo vynechávat zajímavé informace o své představě o meziplanetárním letu, ale využijí těchto postav k tomu, aby byly výše zmíněné věci vysvětleny jim. Jelikož se navíc nejedná o rozpravu mezi intelektuály, ale mezi intelektuálem a jeho pomocníkem, jsou tyto informace podávány v přátelsky a jednoduše.

Tito lidé slouží v příbězích nejen jako komická vložka a nezastupují jen prostého nadšence, ale fungují i jako důležitý protiklad intelektuála-inženýra. Stavitel lodí žije často ve své hlavě: zabývá se přemýšlením o konceptech, vědě, lásce (inženýr Los), nebo

je jednoduše moc zaměstnán svými pocity a dojmy, které analyzuje (Rusakov), že nevidí potenciální nebezpečí nebo praktická řešení problémů. V knize *Аэлита* (1923) to můžeme sledovat Lose, který je natolik okouzlen svou láskou k marťanské „princezně“, že nevidí nebezpečí, které mu hrozí ze strany Tuskuba, který stojí v čele rady inženýrů. U Afanasjeva v povídce *Путешествие на Марс* (1901) se tohle stane, když Rusakov, profesor matematiky, chce utéct z vězení u velekněze, ale neví jak, a odmítá se učit marťanský jazyk. Baronka Mary není o nic více nadšená jejich situací než Rusakov, ale učí se marťanskou řeč, a poté naplánuje jejich útěk z města, díky němuž se dostanou ze spárů velekněze.

Tito lidé tak zachraňují intelektuály-inženýry a poskytují jim nový úhel pohledu na cestu na Mars i na východisko z problémů, kterým musí po cestě na Rudou planetu nebo na ní řešit.

V této době se ještě neprojevuje diskuze mezi inženýry a piloty o tom, kdo by měl létat na Mars. Pro autory vědeckofantastických příběhů v této době je logickým vyústěním to, že raketu řídí její stavitel, který ji zná nejlépe, a tedy ji dokáže nejlépe kontrolovat a případně opravit.

Ačkoliv se od 30. let 20. století v literatuře začíná projevovat kult pilotů, kteří se stali pro národ ideálními hrdiny: pracovití, chytrí a věrní Sovětskému svazu, fyzicky zdatní dokonalí „synové“ Stalina¹⁰, ve výše analyzovaných příbězích se projevuje jen minimálně. V povídce *Обсерватория профессора Дагина* (1925) představuje Arelskij osobu pilota, který hledá svého otce, nachází jeho observatoř a čte zápisky o tom, jak jeho otec zemřel a na čem pracoval. V povídce *Моряки вселенной* (1940) Borise Anibala se vyskytuje postava pilota Kedrova, jehož role není však žádným způsobem důležitější než role jeho kolegů astronoma Maljutina a inženýra Lukina. Kult pilotů se tedy zatím v této době ve sci-fi literatuře neprojevuje, ale myslím si, že důležitost vědců v těchto knihách a důležitost technologie, která je nástrojem pro

¹⁰ ГЮНТЕР, Ханс. Литература в контексте архетипов советской культуры. In: *В поисках новой идеологии: социокультурные аспекты русского литературного процесса 1920-1930-х годов*. 2010. p. 191-229.

vytvoření socialistické budoucnosti, pomohly vytvořit kult vědy v Sovětském svazu¹¹ a napomohly váženosti vědců.

4.9. Technologie a pokrok

Postoj k technologiím je v mnou zpracovaných ruských vědeckofantastických příbězích ambivalentní. Na jednu stranu se tyto příběhy staví do role apologetů technologií a pokroku, na stranu druhou mnohé z nich varují před tím, co může tento pokrok přinést, nebude-li s ním nakládáno správně. V této části se budu věnovat fascinaci technologiemi a technofobii, které se v daných pracech projevují, spojení technologie a mysticismu, ale také technologickému dopadu na člověka a společnost, a nahlédnu také na to, které vědecké objevy se staly pro cesty na Mars nejplodnějšími.

Technofilie ve vědecko-fantastických příbězích pochází pravděpodobně z Francie a jejího neznámějšího autora takových příběhů: Julese Verna. Technologie v knihách Julese Verna není jen marginálním prostředkem, jak se dostat z místa A do místa B (ačkoliv tato cesta je v mnohých příbězích jedním z nejdůležitějších elementů), kde se odehraje dobrodružství, ale hraje významnou roli v příbězích a jejich zvratech. Jules Verne se navíc ukázal jako velký technologický vizionář: ovlivněn revolucí v civilní dopravě, která se odehrávala v 19. století, jeho díla (např.: *Cesta do středu Země* (1864), *Ze Země na Měsíc* (1865), *20 000 mil pod mořem* (1870)) se stala základními kameny vědeckofantastické literatury jako svébytného žánru. Ve svých dílech také předpověděl mnoho technologických vynálezů, které našly svého naplnění a reálného využití v budoucnosti: vesmírné lodě, ponorky, skafandry aj.¹²

Tato technofilie se projevuje skoro ve všech příbězích s výjimkou Afanasjeva. Fascinace tím, čeho by mohlo lidstvo dosáhnout, vede autory k více či méně vědeckými fakty podloženým spekulacím, a tedy i k jistým profetickým vynálezům. U Tolstoje jsou to zrcadla, resp. obrazovky, v nichž lze sledovat přímý přenos z nějakého místa. Zajímavé je, že pomocí těchto obrazovek se dá nabourat prakticky kamkoliv, i na tajné

¹¹ ФРУМКИН, Константин Григорьевич. Культ великих ученых как феномен советской культуры. *Свободная мысль*, 2021, 6 (1690): 15-26.

¹² ALKON, Paul K. *Science fiction before 1900: Imagination discovers technology*. New York: Routledge, 2002. ISBN 978-0415938877, s. 1-21.

jednání Rady inženýrů, na náměstí či drogový večírek, což může vést až k myšlence masového sledování, kamer či družic, které tento signál zajišťují. U Infantěva Libérie v jednu chvíli poslouchá audioknihy, což je podle ní produktivnější způsob přijímání informací než klasické čtení, který navíc poskytuje autentičtější verzi textu, protože ten bývá čten autorem samotným. Z vynálezů, které jsou i v současnosti hudbou budoucnosti můžeme jmenovat například hologramy, které na Infantěvově Marsu hrají divadlo místo živých herců, či kryogenické technologie, kterými dokážou Mart'ané organismus zmrazit a znovu oživit za jakoukoliv dobu. Společnou oblíbenou technologií, kterou zmiňuje několik autorů (Infantěv, Pankov, Tolstoj, Muchanov) jsou osobní létající gondoly, jimiž se Mart'ané přepravují po Marsu.

Technofilie se projevuje také v nesporně pozitivním pohledu na dopady technologického pokroku. Autoři jako jsou Infantěv nebo Ljakide a částečně i Bogdanov vidí v tomto technologickém pokroku cestu, kterou je možné dostat se k sociální rovnosti, míru a harmonii. Technologii vidí jako osvoboditele, nikoliv utlačovatele. To je zajímavé především z toho pohledu, jak je v jejich dílech popisována práce, nebo spíše vztah člověka k jeho práci. Bogdanovovi Mart'ané přijali fakt, že práce je přirozená potřeba a díky svému uvědomění si vyberou povolání, které je tou dobou a v tom čase na Marsu právě potřeba. Jejich práce tyto lidi nedefinuje, ba naopak: lidé definují svou práci. Dělají to tak, že si nejen mohou vybrat, co budou dělat, ale nikdo není limitován počtem hodin, který stráví v práci. V některých instancích stráví v práci jen pár hodin denně. Infantěv i Ljakide zastávají podobný přístup. V těchto knihách bylo důležité popsat řádně vztah člověka a jeho práce v době technologií, protože kdyby to autoři neudělali, mohlo by dojít k zmatení čtenáře. Ten by mohl podlehnout dojmu, že z lidí se v takovém systému stanou pouze sluhové strojů, jednoduché prodloužení těchto strojů, respektive stroje samy, což je spíše dystopická představa vyvolávající v lidech strach z technologií.

Technofobie se projevuje jak u Angličana Wellse, kde se stává ve *Válce světů* hlavním nástrojem ničení Země, tak hlavně u Amerických spisovatelů 19. století, které můžeme začít řadit k science fiction literatuře. E.A. Poe v díle *Jáma a kyvadlo* popisuje

stroj, obrovské kyvadlo, jehož obětí má být muž usvědčený inkvizicí. Stroj zde sehrává roli ničitele a utlačovatele člověka.¹³

Podobný syžet jako u Wellse nebo u Poea můžeme najít u Muchanova, v jehož románu *Пылающие бездны* (1924) vyvinuly obě planety, Mars i Země, nebezpečné zbraně hromadného ničení. Země však vyvinula ještě nebezpečnější paprsek, který může rychle zničit celou planetu, což vedlo Mars ke kapitulaci a uzavření míru. Dostáváme zde však obrázek technologie, která není použita pro společenské blaho a harmonii, ale pro vzájemné ničení dvou civilizací. Myslím, že fakt, že příběh končí tím, že jedna ze stran vyvine nepoměrně silnější zbraň, kterou zastrašuje stranu druhou, což vede k míru, nastiňuje další vývoj: čekání na ještě ničivější zbraň vyvinutou na Marsu.

Příběh *Looking Backward: 2000-1887* (Pohled zpět: 2000-1887) Edwarda Bellamyho o tom, jak by měla vypadat americká společnost na přelomu tisíciletí nabízí náhled do tamního života, kde je technologie domestikována: mechanická „armáda“ ulehčuje práci v domově, ale i na pracovišti (podobně jako u Ljakideho). Tohle dílo zvedlo v USA vlnu kritiky, kdy se mnozí čitatelé nemohli shodnout na tom, zda se jedná o kýženou budoucnost, nebo dystopii.¹⁴

Z trochu jiného úhlu bere kritiku technologie Afanasjev v povídce *Пымеуествие на Марс* (1901), který ústy místního velmože říká, že mart'anští velmoži jsou si dobře vědomi technologického pokroku na Zemi, nejsou méně vyspělí než Pozemšťané, ale rozhodli se chránit svůj lid před hrozbami industriální revoluce. Dopady industriální revoluce vidíme, když hlavní hrdinové z Marsu odlétají: zanechávají za sebou dříve harmonickou společnost nyní rozdělenou touhou po zisku. Afanasjev vidí dokonalou společnost v harmonickém sepjetí s půdou a s malými komunitami uvnitř nichž žijí. Tento životní styl zabezpečuje, že drtivá většina obyvatelstva žije prostým životem a nic si nezávidí: neexistuje proletariát, který by mohl být vykořisťován, neexistuje buržoazie, či výrobní prostředky, které by mohla vlastnit. Veškerá produkce probíhá v malém měřítku a na lokální úrovni. Vládu přitom zajišťuje hrstka velmožů v čele s osvíceným

¹³ ALKON, Paul K. *Science fiction before 1900: Imagination discovers technology*. New York: Routledge, 2002. ISBN 978-0415938877, s. 101-138.

¹⁴ ALKON, pozn. 12.

panovníkem, který se stará o to, aby jeho „děti“, respektive obyvatelé Marsu, nebyli zkaženi tak jako Pozemšťané výdobytky technologického pokroku.

Afanasjev tak staví čtenáři otázku, zda vůbec zvrát v podobě industriální revoluce byl žádaný a zda to, co lidé považují za pokrok, je tak inherentně pozitivní, jako si myslí.

Výše jsem pak zmínila důležitost vztahu člověka a stroje, s nímž pracuje a to, že není-li zdůrazněno, že člověk definuje stroj i svou práci, dostáváme se spíše do dystopické fantazie. Otázku tohoto vztahu nadnáší i Graal Arelskij v povídce *Человек побывавший на Марсе* (1925). Tato otázka je, myslím si, spojená s povídkou *К новому солнцу* (1925). Tato povídka pojednává o tom, že část společnosti, která je technologicky vyspělá, měla šanci zotročit mladší, etnicky stejný národ, který se vyvinul na severní polokouli Marsu po tom, co kataklyzmatická událost zničila tamní civilizaci. Zde stroj, respektive jeho znalost a vlastnictví, určovaly, zda je člověk otrokem nebo pánem. Pokud tuto myšlenku již jako čtenáři rozvíjíme dále, dobereme se otázky, nakolik je dělník definován strojem, s nímž pracuje. Především zde, kde je dělníkem otrok, lidská bytost posunutá do role věci, která se tak stává součástí stroje, na němž pracuje a na němž je vykořisťována, stává se pouhým jeho prodloužením, protože život těchto otroků neexistuje mimo práci pro vykořisťovatele z jihu.

Alexandr Bogdanov se pak nachází ve středu mezi technofilii a technofobií, jelikož jeho postoj k technologii je velmi pozitivní: technologie pomůže k ustanovení socialistické společnosti, přitom ale varuje před bezmyšlenkovitým nakládáním s přírodními zdroji (vizte: část Ekologická krize v analýze Rudé hvězdy) a slepé důvěře v to, že technologie může spasit svět (tak dlouho neřešili možný hladomor, který nastane v důsledku přelidnění Marsu a absolutního vytěžení přírodních zdrojů, až byli nuceni hledat novou planetu).

Ve většině příběhů, cesta na danou planetu a její technologie jsou půlkou celého dobrodružství. Rusové ve svých příbězích létají na Mars v pestré směsi prostředků: od naivního létajícího ptáka připomínajícího da Vinciho vynálezy u Ljakideho, přes záhadné ultraliditové palivo u Tolstého, zápornou kapalinu u Bogdanova po hypnózu u Infantěva a krajně podivnou mystickou cestu na Mars u Kryžonovské.

Nové technologie představovaly jen náhled do lidského potenciálu, a tedy prakticky jakékoliv nové palivo nebo nový druh hmoty se zdály krajně přesvědčivými. Myslím si, že vedle velmi technického přístupu Bogdanova, Tolstého a Jazvického a Anibala, kteří jednoduše zpracoval Ciolkovského model rakety s pohonem z vodíku a kyslíku, jsou nejzajímavější právě Infantěvova hypnóza, které přenesla duši vypravěče do

těla muže na Marsu (a tím se vyhnul rozdílným životním podmínkám, které by jeho návštěvu mohly kompromitovat) a cesta popsána v knize *На соседней планете* (1903) Věry Kryžanovské, kde je Andrej mumifikováním připraven na cestu v raketě doutníkového tvaru řízené jako bicykl jeho učitelem.

Pravděpodobně nejnadějnějšími technologiemi jsou v těchto knihách radioaktivita a elektrická energie. Radioaktivita je využita nejen ve formě jaderného pohonu u Okstona, Lukaše a Anibala či u Tolstojových Magacitlů, jejichž stroje byly poháněny silou z rozpadající se hmoty, ale Bogdanov například varuje proti zneužití této energie k výrobě atomové bomby. Zde se především Bogdanov ukázal jako velký futurolog, který si již v roce 1908 dovedl představit hrůzy, které by tehdy čerstvý objev radioaktivity mohl přinést.

Elektrickou energii využívají jak Tolstojovi Marťané, jejichž planetu obklopuje její pole, které pohání osobní gondoly, tak Ravalisté u Kryžanovské, kteří využívají povozy poháněné elektřinou. V těchto povozech u Kryžanovské můžeme vidět první elektrické automobily.

Myslím si, že hlavní otázkou mnou zpracovaného materiálu není ani tolik to, co může dělat člověk s technologiemi, případně jak se dají využít v cestě na Mars v daném kontextu, ale je to otázka vlivu technologií na člověka. Jak jsme si dokázali, v mnohých těchto příbězích jsou technologie ideologické a autoři polemizují o jejich vlivu na člověka, potažmo na společnost. Technologie pomáhají zvítězit různým formám socialismu a rovnosti, nebo jsou nepřáteli lidu a zotročují jej, mohou být nástrojem zkázy mezi národy, ale také mohou člověka osvobodit. Tento pohled pramení, dle mého názoru, především z toho, o jaký technologicky turbulentní úsek dějin se jedná. Jak se zmiňují níže, technologie potřebují na přelomu století svého advokáta, potřebují, aby jim byly vymezeny hranice a aby byly lidem ukázány jejich obzory a nové vize budoucností, které jsou díky těmto technologiím možné. Před vznikem futurologie, celého oboru zabývajícího se budoucností, měli lidé vědecko-fantastickou literaturu, která plnila stejný úkol: odhadovat budoucnost na základě současných trendů ve vědě a společnosti.

4.10.Příroda

Jak u Bogdanova tak u Infantěva pozorujeme také důraz na to, aby děti trávily hodně času venku na vzduchu a měly šanci poznat přírodu a cítit sepejetí s ní. To kontrastuje důrazu, který tyto společnosti kladou na technologii, což znamená, že tyto

společnosti se snaží překonat rozdíl mezi antropocénem, prostředím tvořeným člověkem, a přírodou. Příkladně u Bogdanova je vidět varování před slepou závislostí na technologii: ekologická krize, která probíhá na Marsu je přímým důsledkem snahy ovládnout přírodu a spoutat ji ve prospěch společnosti. Bogdanovův Mars hledá „náhradní planetu“ nebo technologické řešení nedostatku potravin.

4.11. Role díla

Jak už jsme si ukázali výše, Mars hraje v ruské vědeckofantastické literatuře důležitou roli, protože na Mars lze zasadit společnost, která představuje kýženou budoucnost lidstva. Blízká planeta a pomyslné „dvojče“ Země dává možnost rozvíjet příběhy, které by v pozemském sociálně-politickém klimatu nebyly možné a skrze tyto příběhy čtenářům zprostředkovat své názory na filozofii, společnost či technologii. Tohle vysvětlení však nestačí na pokrytí celého mnou analyzovaného materiálu, jelikož se vztahuje pouze k vědeckofantastickým utopiím odehrávajícím se na Marsu. V průběhu svého výzkumu jsem byla schopna vydělit 3 typy děl, které reprezentují 3 základní záměry, které jejich autoři pravděpodobně měli při jejich psaní: utopie, resp. prezentace ideálního politického a společenského prostředí, popularizace vědy a zábava (zde se jedná jak o žánr tzv. *space opery*, tak i o parodie na předešlé žánry).

Utopické knihy jsem rozebrala blíže v části *Planeta Mars jako dokonalá budoucnost pro Zemi*, a proto se jim nebudu věnovat dlouze. Zdůrazním pouze to, že se jedná o knihy, které představují čtenářům autorovu vizi dokonalého sociálně-politického uspořádání, reprezentují autorovy názory na filozofii a budoucnost lidstva. Tuto budoucnost vidí především v technologickém rozvoji, který povede k jistému osvícení lidstva v otázce společenské, a tak dosáhnou tyto fiktivní společnosti na Marsu socialismu. Těmito knihami jsou *В океане звезд* (1892) Ananije Ljakideho, *На другой планете* (1896) Porfirije Infantěva a *Красная звезда* (1908) Alexandra Bogdanova. Tento trend obrací Alexej Tolstoj v knize *Аэлита* (1923), protože socialistická společnost se zde nachází na Zemi a na Marsu jsou naopak podmínky horší a vládnoucí třída tam vykořisťuje proletariát. Zcela jiný přístup si pak vybrala Věra Kryžanovskaja v knize *На соседней планете* (1903), kde vykresluje společnost fungující podle pravidel teosofie a to především podle filosofie Heleny Blavatské. Další společností, která odporuje socialistickým ideálům a svou utopii zakládá na jiné filosofii a to, myslím si,

filosofii Tolstojovství, jsou Mart'ané v povídce Leonida Afanasjeva *Путешествие на Марс* (1901).

Další možnou motivací vědeckofantastických příběhů zasazených na Marsu je popularizace vědy. Začleněním reálných vědeckých faktů do poutavého příběhu dochází k nenásilnému předání informací o pokroku na poli vědy a o astronomii čtenářům.

Knihami, které se dají zařadit do této kategorie jsou *В океане звезд* (1892) Ananije Ljakideho a *Путешествие на Луну и на Марс* (1928) Valerije Jazvického. Ljakide u každé planety poskytuje základní fakta o dané planetě, resp. její vzdálenost od Slunce, délku doby, za kterou obletí Slunce, čas, za který se otočí kolem své osy atp. Ve své knize se neomezuje jen na planety, ale také jmenuje veškeré měsíce, které daným planetám náleží. Jeho závěry, které vyvozuje o obyvatelích daných planet (čím blíže slunci, tím tmavší kůže a méně rozvinutá civilizace); či teorie o tom, že větší planety jako je Saturn, jsou slunci, případně byly slunci ve své minulosti, můžeme považovat za sporné. To však neubírá na jasném záměru informovat čtenáře o základních informacích o sluneční soustavě. Osobně stojím za myšlenkou, že tohle byl dokonce jeho primární cíl, jelikož jedinými postavami, které dostaly jména, byl Mart'an Vadžery, kterého bylo nutné rozeznat od zbylých několika Mart'anů, kteří pak s vypravěčem putovali, a jeho žena, již bylo třeba rozlišit od ostatních démonických bytostí na planetě. Původní vypravěč, který pozná vypravěče příběhu, ani tento vypravěč, který putuje po planetách, nebyli uznáni za dostatečně důležité a hodné jména. Proto si myslím, že příběh stojí až v druhém plánu knihy a její první záměr byl čistě naučný.

U Valerije Jazvického je již vidět, že věda i sám žánr prošli velkými změnami, a tedy se nacházíme na dvou naučných rovinách uvnitř příběhu: tou první jsou fakta, která Jeršov vysvětluje Gurovi (například o Měsíci a o tom, proč je ze Země vidět pouze jedna jeho strana), druhou rovinou je pak příloha, která vysvětluje čtenáři Ciolkovského model rakety, závěry Jamese Maxwella o podmínkách meziplanetárního letu, rozdíl v síle gravitační síly na různých částech planety a na jiných planetách, strukturu Sluneční soustavy aj.

Tato povídka není v Jazvického tvorbě jedinečná, protože v 20. a 30. letech 20. století se zabýval psaním vědeckofantastických příběhů, které v sobě nesly ponaučení a čtenáře nejen bavily, ale především vzdělávaly.

Bachtin tvrdí, že změny v sociokulturním prostředí musí vést ke změnám v žánru.¹⁵ Literatura science fiction, ať už ta, která v sobě nese vyloženě vědeckopopularizační účel, nebo jen science-fiction, které si neklade nárok na naprostý souhlas se soudobými vědeckými objevy, se obě začínají rychle rozvíjet na přelomu 19. a 20. století, protože dochází k zrychlení vědecko-technologického pokroku. Věda tou dobou již dokáže objasnit mnohé přírodní jevy dříve považované za nadpřirozené, a dochází ke krizi náboženství.¹⁶ Rychle se měnící svět, který ztrácí své jistoty a bohy, potřebuje apologety, kteří tyto změny vysvětlí, a ukážou lidem nový svět, který se adaptoval na tyto změny a využil je k svému dobru. Do této role se staví science-fiction literatura a přibližuje se tak zde svou funkcí mýtům a mytologii, které se také snažily vysvětlit neznámé, konceptualizovat to, z čeho měli lidé strach a nabídnout jim duševní pokoj a důvod života, respektive jim ukáže životní priority a cíle, jichž může být dosaženo. Stejně tak science fiction literatura poskytuje naději pro čtenáře, že ve vesmíru či v budoucnosti lidstva existuje figura spasitele nebo celý vyvinutější národ, který může lidstvo zachránit.¹⁷ Vědecko-fantastická literatura ukazuje jakým směrem se může lidstvo ubírat a co mu technologie může přinést (Ljakide, Jazvickij, Infantěv, Okston, zčásti Bogdanov): u Okstona existuje nejen civilní meziplanetární doprava, ale také díky technologiím dokázalo jeho lidstvo prodloužit život. Na straně druhé pak existuje literatura, která před slepou důvěrou k technologiím a pokroku varuje: Bogdanov zmiňuje ekologickou krizi na Marsu způsobenou slepým dobýváním tamních zdrojů, Afanasjev ukazuje problémy, které způsobila společnosti industriální revoluce a Boris Anibal v povídce *Моряки вселенной* (1940) ukazuje marťanskou společnost, která zradila své bohy a ani její technologická vyspělost ji neuchránila před pandemií, která

¹⁵ TODOROV, Tzvetan a Wlad GODZICH. *Mikhail Bakhtin: The Dialogical Principle*. Sixth Printing. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. ISBN 0-8166-1291-9, s. 80-84

¹⁶ CRANNY-FRANCIS, Anne. The 'science' of science fiction A sociocultural analysis. MARTIN, J.R. a Robert VEEL, ed. *Reading Science Critical and functional perspectives on discourses of science*. London: Routledge, 2005, s. 63-80. ISBN 0-203-98232-0.

¹⁷ SUTTON, Thomas C.; SUTTON, Marilyn. Science fiction as mythology. *Western folklore*, 1969, 28.4: 230-237.

nakonec vyhladí celou planetu. U Muchanova v knize *Пылающие бездны* (1924) je pak technologie již natolik vyspělá, že dokáže speciálním zářením zničit celou planetu.

Tohle vše můžeme považovat za snahu vzdělávat laickou populaci: informovat je o nových vynálezech, ukazovat čtenářům pozitivní i negativní cesty, jimiž se lidstvo může vydat, normalizovat technologie v běžném životě a poukazovat na to, kudy se může vydávat spotřebitelská technologie (televize v domácnostech, hologramy nejlepších herců v divadlech aj.).

Spekulativní fikce, do níž science-fiction zapadá, pomáhá lidem adaptovat se na změny společenské, politické i technologické. Zatímco většina literatury a formálního vzdělávání učí čtenáře a studenty pouze o tom, co bylo a co je (a co je potřeba zlepšit), science fiction dává těmto lidem odhodlání kriticky přemýšlet o přicházejících změnách a změnách, které jsou potřeba pro dosažení jisté ideje budoucnosti. Stimuluje čtenáře k tomu, aby přemýšlel o vlastních vizích budoucnosti a o kreativním postupu pro jejich dosažení.¹⁸ Dobrodružný element těchto příběhů navíc může přimět čtenáře aktivně se podílet na společenských změnách, které chce vidět.

Poslední a nespornou rolí těchto příběhů je pak zábava. Například u Muchanova se můžeme bavit vyloženě o tzv. *space opera*. Tento termín použil poprvé v roce 1941 Wilson Tucker v pejorativním smyslu. Nazval tak dobrodružné knihy plné opakujícího se materiálu zabývajícího se právě vesmírnými loděmi, bitkami, láskou... Svou repetitivitou jsou podobné například nekonečným telenovelám, po nichž jsou pojmenovány. Tento pojem časem však ztratil svou negativní konotaci a začal být používán jednoduše k označení daného žánru.¹⁹

Muchanovovy *Пылающие бездны* (1924) splňují veškeré podmínky daného žánru: příběh vypráví o útoku Marsu na Zemi, popisuje politické intriky v meziplanetárních vztazích, krásné ženy jsou zde využívány jako zbraň, ale také se může jednat o bezbranné a křehké objekty lásky, které je třeba zachránit. Příběh končí tím, že geniální mladík vyvine nejničivější zbraň v historii Země i Marsu a Mars tak dostatečně zastraší, aby ukončil útok. Nechybí zde však ani napínavý stíhací souboj dvou

¹⁸ MICHALSKY, Walt. Manipulating our futures: the role of science fiction in education. *The Clearing House*, 1979, 52.6: 246-249.

¹⁹ SAWYER, Andy. Space opera. In: *The Routledge Companion to Science Fiction*. Routledge, 2009. p. 527-531.

raketoplánů. Stejnému žánru se přibližuje i Tolstojova *Аэлита*, kde jednou z hlavních motivací hlavního hrdiny a pravděpodobně nejnapjatějším momentem knihy je láska k mart'anské princezně, přičemž ta je pravděpodobně velmi inspirována *The Princess of Mars* (1912, Princezna z Marsu) E. A. Burroughse. V obou knihách je přítomna mesianistická touha hlavního hrdiny zachránit tamní „princeznu“, respektive dceru jednoho z vládců Marsu. Láska tam pak hraje důležitou roli, jelikož ohrozí samotného hrdinu na životě, ale zároveň mu dává naději na lepší budoucnost pro něj samotného i pro Mars. Zatímco Burroughsův hrdina se na Rudou planetu brzy vrací v další knize, u Tolstojce se setkáme s koncem otevřeným k interpretaci: zvítězila revoluce na Marsu? Je Aelita v pořádku? Setkají se ještě hlavní hrdinové?

Blízko tomuto cíli, zábavě, jsou také humoresky nebo parodie těchto příběhů, jmenovitě Pankovovo *По планетам* (1928), které si nerezervuje žádnou autoritu na vědeckost a jednoduše popisuje nejvíce bizarní obyvatele jednotlivých planet, které si dokázal Pankov vymyslet (Jupiter je zde planeta tvořená denaturovaným ethanolem a hlavní hrdina létá na čertu), a Lukašovo *Путешествие на Марс* (1923), které, jak se ukáže, je celé jen horečnatým výmyslem hlavního hrdiny, který ve skutečnosti nikdy nikam nedoletěl.

Samozřejmě, že pro pobavení společnosti slouží většina beletrie, zde jsem se jen snažila poukázat na prvotní záměr jednotlivých děl, které jsem analyzovala. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ačkoliv žánr utopie a snaha ukázat nové možnosti pro lidstvo jsou na přelomu století a v jeho první třetině nejrozšířenější, začíná se v Rusku a později i v Sovětském svazu vyvíjet jak žánr tzv. *space opera*, tak již existují humoresky, které poskytují lehce posměšný pohled na žánr science fiction a představy, které jsou v něm reprezentovány.

5. Závěr

Říká se, že k tomu, abychom poznali člověka, máme se podívat na knihy, které čte. Dovolují si tvrdit, že v případě mnou zpracovaného materiálu lze význam tohoto rčení posunout. Ráda si myslím, že dané knihy jsou jakýmsi výkvětem idealistického myšlení své doby. Mars se stal pro tyto autory únikovou planetou, kam šlo umístit prakticky cokoliv: to nejlepší v případě Bogdanova, ale také to nejhorší v případě Arelského. V těchto příbězích je veškerá naděje své doby, ale také varování, která jsou platná i dnes. Myslím si proto, že mnohá tato díla jsou jen neprávem zapomenuta a mohou promlouvat k čtenářům i v současnosti.

Výše v závěrech svého výzkumu jsem psala o vzdělávací funkci science fiction. Takovéto knihy nemají jen sílu motivovat lidi ke studiu STEM oborů, ale mají také šanci tvořit jejich politické myšlení. To si velmi dobře uvědomoval například Bogdanov, který své knihy pojal spíše jako politický manifest a črtu ideálního světa, kam by se mělo Rusko eventuálně posunout. Na rozdíl od jiných mnou zkoumaných děl se socialistickým podtextem, Bogdanovovi hrdinové mají dlouhé konverzace o právech dělníků, o osvobození dělníka a o tom, co práce pro lidi v konečném důsledku znamená. Zároveň Bogdanov jako jediný naráží ve svých dílech i na reálné problémy, která vyvstanou při implementaci ideální společnosti, která se zaměřuje pouze na nekonečný růst. Nekonečný růst ekonomiky totiž vede k nárůstu exploatace přírodních zdrojů a ten, v konečném důsledku, vede v *Červené hvězdě* k ekologické krizi, která hrozí vyhubením obyvatelstva Marsu. V jistém ohledu se tak jedná o neregulovaný průmysl.

Shodou okolností se v tomto ohledu společnost socialistická i neoliberální kapitalistická společnost ukázaly jako dvě strany jedné mince. Zatímco první společnost tyto zdroje těží pro dobro rozrůstajícího se lidstva, druhá společnost je vytěžuje pro výdělek. Obě však touží po neustálém ekonomickém růstu. Martánská společnost potřebuje růst ekonomiky pro užití nikým neregulovaného růstu společnosti, společnost, v níž žijeme, pro svoje základní fungování. Ani jedna z nich však nehledí na nebezpečí, které tohle chování pro ni představuje. Bogdanovovi Martáané dovedli svou přírodu tak daleko, že hledají pomyslnou Planetu B. Co ale bude dělat současná společnost, pro kterou žádná Planeta B neexistuje? Dovolím si tvrdit, že se nacházíme, alespoň některé části Země, ve stejné tísní jako Martáané, ačkoliv si to my v podmínkách mírného pásu neuvědomujeme.

Myslím si, že kdyby žil Bogdanov v současnosti, byl by řazen mezi lidi jako je Bernie Sanders nebo Greta Thunberg. Ačkoliv jeho práce nejsou vždy úplně čtivé, našly by si v současnosti široké publikum a nestaly by se pouze velmi specifickým mikrofandomem.

Přesto je zajímavé, že ani Bogdanov ve své vizi nerozporuje ekonomiku zaměřenou na růst. Do současnosti se jedná o otázku, o níž se nediskutuje, protože růst je vždy pozitivní. Oblíbený argument ve prospěch deregulace trhu říká, že čím méně je trh regulován, tím více roste (a za ním většinou i HDP). Neustálý růst počtu obyvatelstva vede k Malthusiánskému scénáři, když Netty podotýká, že pokud bude růst společnosti pokračovat v současném měřítku, nebudou mít Mart'ané v řádu pár desetiletí možnost, jak živit obyvatelstvo. Eugenika, resp. eugenicky se jevící omezení porodnosti, nepřipadá v úvahu, protože omezuje svobodu lidí. Jedná se přitom ale o životně důležité omezení, které by mělo potenciál zachránit celou planetu. Růst společnosti a s ním spojený tlak na růst ekonomiky, konec konců, zapříčinil výše zmíněnou ekologickou krizi. Proč je ale růst tak dobrý a tak potřebný? Dílo, které se nejvíce blíží odporu proti neustálému růstu, je Afanasjevova *Cesta na Mars*. Tam však odpor k neustálému rozvoji a růstu uvrhá společnost do temnoty. Lidé jsou tam šťastní, avšak jejich štěstí je vykoupeno tím, že rurální styl života na Marsu si sami nevybrali a byl vybrán pro ně králi a velmoži.

Ekonomický růst, především rychlý ekonomický růst, je vždy něčím vykoupen: ať už těžkou prací dělníků, resp. pracujících, exploatací přírodních zdrojů, nebo nedostatkem času pro rodinu. Ani na bolševickém Marsu tomu není jinak. Proto si myslím, že v současnosti můžeme jen doufat, že eventuálně bude nalezen systém, který upřednostňuje pracující a není závislý na neustálém ekonomickém růstu.

O více než 100 let později Bogdanovovy postřehy v *Červené hvězdě* i v *Inženýru Mennym* znějí stále svěže a snad i důležitěji než kdy dříve. Více než která jiná generace si ta moje, generace Z, uvědomuje, že se nechce stát pouze pomyslným kolečkem ve velkém výrobním soukolí. Lidé hledají práci, která je bude naplňovat, nebo práci, která jim bude poskytovat dostatečný příjem a dostatek volného času na to, aby se mohli věnovat svým koníčkům a rozvoji svého života. Ve svém díle Bogdanov řeší právě vztah dělníka k jeho práci a staví proti sobě buržoazní zkušenost dělníka, kdy se stává pouze pomyslným prodloužením stroje, a jeho aktivní zapojení, podíl na vlastnictví a uvědomění vyššího cíle. Jeho Mart'ané pracují každý pouze tolik, kolik sám chce, čímž se Bogdanov snaží tento vztah s prací uzdravit a narovnat. Bohužel pořádně neřeší to, co lidé dělají, nemusí-li pracovat. Stejně jako Leonid, pravděpodobně ani sám autor si

nemohl dost dobře představit množství svobody, které svým Mart'anům poskytl. Vznáš tak důležité otázky pro podobně smýšlející lidi: kolik svobody dokáže člověk unést, než se zhroutí pod její tíhou? Jak daleko může sahat dobrota a bratrství, aniž by je lidé podezřívali z postranních úmyslů? Nakolik nesobecké chování Mart'anů odporuje lidské přirozenosti? Nemyslím si, že na tyto otázky dává Bogdanov odpověď ve svých knihách. Nechává spíš čtenáře, aby se zamyslel sám nad touto otázkou a pro sebe.

Další kniha, s níž by se současní čtenáři mohli ztotožnit, je překvapivě *Kráska z Marsu* od Alexeje Tosltého. Ačkoliv musím sama přiznat, že Burroughsova *Princezna z Marsu* je mnohem čtivější a zajímavější dílo, Tolstoj nabízí hloubku a velké množství zvláštností. Tuskubova teze o tom, že společnost na Marsu dosáhla svého vrcholu a dále bude jen umírat je v historii dlouho opakovaná teze. Zdá se, že každá generace čeká svou apokalypsu (ta zatím poslední měla proběhnout v roce 2012 na mé narozeniny) a svůj úpadek. V současnosti se například bojíme explozí na Slunci a velkého blackoutu, případně některé sekty každým dnem stále očekávají apokalypsu a nebeský soud.

Tuskub se v této knize chová jako vůdce kultu připravujícího se právě na tento úpadek a konec civilizace. Radši nechá své lidi vymřít, než aby přiznal, že jeho generace není ta nejlepší a že následující společnosti mohou změnit svět a mohou jej také udělat lepším. Myslím, že třebaže to možná Tolstoj nezamýšlel, jedná se o vzpouru proti teosofickému označování některých generací a částí lidu jako kořenových ras. Žádná rasa nebo generace není lepší než jiné a očekávat konec světa po konci vlády jedné éry je jednoduše nelogické a zbavuje to svět života. Právě síla života a touhy po životě čtenáři nechává naději na záchranu Marsu. Zůstává naděje, že eventuálně život vyhraje nad smrtí.

Zároveň se tak kniha staví proti historicismu a smýšlení lidí o tom, že z toho, co se stalo v minulosti, můžeme vyčíst trendy pro budoucnost. Ačkoliv jsou dějiny provázené, nikdy nemůžeme na základě podobností předpovídat, co se stane dále. Je to chyba, kterou rádo dělá mnoho lidí v současnosti: ať už to je srovnávání nového typu zdanění s daněmi, které Británie v 18. století nasazovala na zboží v Americe, které následně vedlo k tzv. Bostonskému pití čaje; nebo přirovnávání vládních opatření k holokaustu. Tuskub je tak ztělesněním těchto tendencí, které můžeme vidět v současném světě.

Zdá se mi, že v porovnání se současným sci-fi, tyto knihy jdou jedinečné nadějí, kterou v sobě nesou, optimismem pro budoucnost, který se v 21. století vytratil. Sci-fi se stalo temným a beznadějným bojem o přežití v nehostinné společnosti (snad se jedná o

důsledek prudkého individualismu současné doby nebo příklon k neoliberalistické doktríně). V současnosti si nemůžeme představit svět bez technologických gigantů, o jejichž zhoubném vlivu na lidstvo existují celé seriály. V době, kdy se bojíme, že budeme ovládnuti technologiemi, kdy se vytrácí povědomí o tom, zda člověk technologie využívá, nebo je už jimi sám využíván, je důležité otevřít své mysli některých trochu idealistickým představám, které jsem popisovala výše.

Myslím si také, že tato díla by měla být čtena a adaptována: mají sílu ukázat lidem, že i přes veškeré překážky existuje naděje na to, že lidstvo se dokáže spojit a dostat se ke hvězdám (nebo alespoň k Marsu).

6. Резюме

Данная работа разрабатывает вопрос изображения путешествий на планету Марс в русской научной фантастике первой половины XX века.

Планета Марс всегда будоражила воображение людей. Это планета, которая слишком мала, чтобы увидеть ее поверхность невооруженным глазом. Первые исследования Марса Джованни Скиапарелли привели к убеждению, что на Марсе есть каналы, построенные разумной цивилизацией, похожей на нашу собственную.

К этой теме в то время обращались многие русские фантасты, для которых планета Марс стала идеальным двойником Земли. На этом фантастическом Марсе появилась возможность экспериментировать с изменениями исторических и социальных условий на Земле и исследовать, к чему приведут эти изменения. Это изображение Марса как планеты-утопии достигло кульминации перед Великой Отечественной войной.

Этот период также отличается от «золотого века» научной фантастики, на который уже повлияли реальное освоение космоса, дальнейшее развитие технологий и холодная война.

Для данной работы важен образ общества Марса, а также философии и идеологии, которые на него повлияли. Рассматривается также изображение технологии и ее роль в повествовании.

Другие темы, затронутые в работе, включают в себя реакцию на большевистскую революцию в России и образ героя в рассматриваемых произведениях. Последний важный вопрос, который необходимо рассмотреть в отношении всех произведений – это роль данных произведений.

Цель данной работы – найти основные течения мысли по упомянутым выше вопросам, обнаружить повторяющиеся тенденции и пролить свет на наиболее интересные и важные работы, посвященные Марсу.

Первая глава дает исторический контекст произведений, во второй главе детально проанализированы самые важные произведения из данного жанра, в третьей главе находится обзор других произведений и четвертая глава – это синтез проведенного исследования данного материала. В приложениях находятся биографии авторов и резюме сюжетов отдельных произведений.

В первой главе представлен исторический и научный контекст, в котором создается научно-фантастическая литература, посвященная Марсу. Планета Марс легко наблюдаема с Земли, но ее поверхность долгое время оставалась неизученной, что привело к гипотезам об искусственно созданных каналах, которые отстаивали в основном Персиваль Лоуэлл и У. Х. Пикеринг. Эти люди популяризировали теорию о том, что Марс является близнецом Земли, с такими же климатическими условиями, как и на нашей планете, а значит, идеальными условиями для жизни. Хотя эта гипотеза была опровергнута в 1909 году Альфредом Расселом Уоллесом, она еще долго сохранялась в мыслях людей. Это привело к тому, что писатели стали рассматривать Марс как мысленную чашку Петри, в которой они могли экспериментировать с альтернативным или будущим развитием Земли в своих произведениях.

Одновременно в данный период происходило бурное развитие технологий, что привело к спекуляциям о том, каким может быть будущее для людей в космосе.

Во второй главе подробно анализируются четыре романа, которые представляют три различных направления мысли в этом жанре.

Роман *«На соседней планете»* В.И. Крыжановской был впервые опубликован в 1903 году и рассказывает о том, как русский князь попадает на Марс через индийские оккультные практики. На Марсе он узнает о расах, живущих на Марсе, и их обычаях. В книге Крыжановская изображает свое представление об идеальном обществе, в котором, благодаря физическим различиям между расами на Марсе, существует почти идеальное разделение труда и гармоничное сосуществование. Книга пропитана современным ориентализмом и находится под влиянием теософских идей Елены Блаватской.

«Красная звезда» Александра Богданова была опубликована в 1908 году. К написанию книги Богданова подтолкнуло разочарование в революции 1905 года. Богданов изложил в данной книге основы своей философии в доступной форме, описав свое представление об идеальном социалистическом обществе и предостерегая от слепого использования технологий и прогресса. В процессе написания этой книги Богданов начал развивать свою доктрину тектологии, которая достигнет своего апогея в его беллетристическом произведении *«Инженер Менни»* (1913).

Книга рассказывает о путешествии большевика Леонида на Марс, где он узнает о различных аспектах утопического большевистского общества: классовом и гендерном равенстве и всех его проявлениях, влияющих на восприятие пола и отношений. Он также узнает о новом виде трудовой организации, освобождающей людей, и об истории пути марсианского общества к социализму. Таким образом, на Марсе человек начала XX века сталкивается с гораздо более технологически развитым обществом, эксплуатация природных ресурсов которого приводит к экологическому кризису. Необходимость найти источники пищи заставляет это общество задуматься о колонизации Земли. Главный герой книги выступает в роли землянина, которого просят ответить на вопрос, будет ли выгодно марсианам и землянам мирно жить в социалистическом обществе. Если перенести смысл этого высказывания, то Богданов также пытается ответить на вопрос, готово ли человечество к социализму, каким путем оно может к нему прийти, что может повлечь за собой такой социализм и какое влияние он может оказать на общество, человека, физиологию, философию и язык.

«*Инженер Менни*» Богданова был опубликован в 1913 году и является продолжением «Красной звезды», или, скорее, произведением, которое подхватывает повествование о марсианской социалистической революции, развивая идеи марсианской философии и, таким образом, предшествуя по времени повествованию в «Красной звезде». В данной книге Богданов беллетризирует свою теорию организации труда и социалистическую мысль рабочих через историю величайшего марсианского гения Менни, строителя каналов, и его сына Нетти.

В произведении «*Аэлита*» (1923) Алексея Толстого рассказывается о путешествии инженера Лося и красноармейца Гусева на Марс, где они оказываются в начале социальной революции, от которой они должны бежать обратно на Землю. В романе речь идет о социальном неравенстве на Марсе, истории марсианского населения и силе любви, способной преодолеть космические расстояния.

Он интересен не столько своими технологиями и тем, как герои попадают на Марс. Хотя мы видим, что Толстой имел представление о научных открытиях своего времени, его интерес к философским и социальным вопросам проявляется прежде всего. Его книга была не просто развлекательной спекулятивной фантастикой, она была направлена на популяризацию теософских и

антропософских мифов об Атлантиде и на критику послереволюционного направления России.

Существуют две версии данного романа, которые в работе сравниваются. Современная версия *«Аэлиты»* дает надежду на то, что социализм восторжествует в РСФСР и осуществит свои идеи, что приведет к развитию науки и техники и, следовательно, к воображаемому спасению других народов на Земле и в космосе.

В третьей главе дается обзор других работ, посвященных Марсу. Первая – *«В океане звезд»* Анания Лиакидэ, написанная в 1892 году. Книга рассказывает об ученом, который отправляется исследовать различные планеты Солнечной системы. Только на Марсе он сталкивается с утопическим обществом, которое намного превосходит земное. Позже он и его марсианские друзья отправляются в новые приключения.

Утопическое общество также изображено Порфирием Инфантьевым в его произведении *«На другой планете»* (1901), герой которого путешествует на Марс с помощью гипноза. На Марсе он сталкивается с высокотехнологичным обществом, превосходящим земное. Во время путешествия на Марс он узнает об их культуре, технологиях и принципах их эгалитаризма.

В том же году выходит *«Путешествие на Марс»* Леонида Афанасьева, который в своем рассказе продвигает тезис о том, что общество, не знающее технологий, более счастливо, приближаясь тем самым к толстовству. В то же время он свидетельствует о марсианском женском движении, которое своими целями и причинами противоположно земному.

В 1920-е годы следует ряд работ, на которые повлияли как новые научные открытия, так и изменения в обществе. Грааль Арельский публикует серию рассказов о Марсе, в которых катаклизмическое событие вызывает развитие новой расы на Марсе, которая впоследствии поработается более технологически развитой частью населения. Арельский рассматривает влияние машины на человека и его место в обществе.

Еще одним интересным писателем является Валерий Язвицкий, который в своем рассказе *«Путешествие на Луну и Марс»* (1928) передает читателю в основном основы физики космического полета, основные астрономические факты, а также описывает конструкцию ракеты по концептах Циолковского.

Окстон в рассказе *«Междупланетные колумбы»* (1926) представляет себе будущее человечества, в котором планета Земля колонизирует космическое

пространство. В частности, он рассматривает влияние космических полетов на психику человека.

В этом разделе выделяется Муханов, чья книга *«Пылающие бездны»* (1924), вдохновленная романом Уэллса *«Война миров»*, разворачивается в конце второго тысячелетия и описывает нападение марсиан на Землю, спровоцированное стремлением Марса к культурной и политической гегемонии. Он показывает, что будущее ничего не меняет, только оружие становится больше и разрушительнее.

Следующий рассказ опубликован только в 1940 году. В рассказе *«Моряки вселенной»* предсказывается светлое будущее Советского Союза, представленное мифическим зданием «Дворца Советов». Группа космонавтов отправляется на Марс, где находит мертвую планету с останками цивилизации. Об этой цивилизации свидетельствует обнаружение почерка жителя земной Атлантиды. Моряки вселенной - это вершина марсианской утопической фантастики, поскольку она сочетает в себе все стереотипы, связанные с этим жанром. Данная книга завершает воображаемую линию марсианских утопий в российской научно-фантастической литературе.

Четвертая глава посвящена выводам, сделанным на основе обработанного материала. Планета Марс представляет собой место, где большинство авторов излагают свои представления об идеальном обществе. На эту идею могут влиять социализм (Богданов, Инфантьев, отчасти Лякидэ), теософия (Крыжановская, отчасти Толстой), толстовство (Афанасьев). Алексей Толстой выворачивает эту идею: его Марс - это картина декаданса и аристократической произвола, тогда как Россия, откуда родом герои, - это своего рода идеал.

Интересно, что, кроме Афанасьева, эти общества поддерживаются технологическим прогрессом, который привел к освобождению рабочего.

Многие книги также отражают революции, через которые общества, о которых идет речь, пришли к социализму: в книгах Лякидэ и Богданова это постепенное осознание и не пролито много крови. Революции Толстого и Арельского, с другой стороны, были кроваво подавлены, что свидетельствует о влиянии «Великой Октябрьской революции» в России на воображение авторов.

Хотя образу России уделено не так много места, он появляется в некоторых произведениях (Богданов, Толстой, Анибал). В принципе, это оптимистичный взгляд на будущее. В то время как Богданов предсказывает революцию, Толстой и

Анибал описывают идеальное послереволюционное общество, найденное в России, или достижения Советского Союза в области космических исследований.

Обитатели Марса в этих работах чаще всего похожи на людей. Иной климат Марса нашел отражение в работах Инфантева, который высаживал там монстров, и Язвицкого, который также сделал Марсианов, которые резко отличаются от людей. Вероятно, ближе всего к современному представлению о жителях Марса был Анибал, марсиане которого маленькие, с большими головами и тонкими голосами.

Толстой объясняет сходство обитателей Марса с людьми тем, что их предки пришли из земной Атлантиды. Это связано со следующим моментом, а именно с т.н. атлантоманией.

Платоновский миф об этом островном государстве прорабатывался на протяжении веков и был вновь популяризирован в конце XIX века теософским движением и другими связанными с ним движениями. Затем это было отражено в литературе, здесь в *«Аэлите»* и в *«Моряках вселенной»*.

В работах, о которых идет речь, интересен вопрос этики влияния на чужие народы. В работе Афанасьева, например, гости с Земли вызывают промышленную революцию на мирной планете, которая навсегда меняет ход истории. Что касается колонизации территории, то именно марсиане стремятся заселить Землю (Богданов, Муханов). Таким образом, большинство путешествий организованы из личных интересов главных героев, а их целью является познание.

Еще одна тема - характер главного героя. В этих произведениях можно найти два типа героя: интеллектуала и обычного человека, который, возможно, играет роль комедийного элемента. В этих работах нет попытки найти идеал т.н. нового человека.

Что касается техники и науки, то в обработанном материале есть два течения мысли. Один, который рассматривает технологию как безусловно положительное явление, в основном в связи с преимуществами социализма и освобождением рабочего, и тот, который предостерегает против технологии: либо против нового оружия (Богданов, Муханов), либо против слепого доверия к науке и технике (Богданов, Афанасьев).

Та или иная литература может служить трем различным целям. Первый - утопизм, попытка показать свой философский или идеологический взгляд на то, как должно выглядеть идеальное общество, или выразить свои идеи устами персонажей (Богданов, Крыжановская). Вторая цель - популяризация науки: хотя

это художественная литература, ее главная цель - просвещение читателя (Язвический, Лякиде). Последняя цель, которую частично выполняют все книги, - это развлечение. Это такие книги, как например «*Пылающие бездны*» Муханова. Это литература, которая не претендует на просвещение своих читателей или распространение своих идей.

На этом заканчивается четвертая глава книги, за которой следует заключение, описывающее, что могут дать рассматриваемые книги современному читателю.

7. Seznam použitých pramenů a literatury

7.1. Prameny

BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984. ISBN 978-0-253-1730-8.

TOLSTOJ, Aleksej Nikolajevič a Anna NOVÁKOVÁ. *Kráska z Marsu*. 2., V Melantrichu 1. vyd. Praha: Melantrich, 1985.

АНИБАЛ, Борис. *Моряки Вселенной* [online]. 1940 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://modernlib.net/books/anibal_boris/moryaki_vselennoy/read/

АРЕЛЬСКИЙ, Грааль. Человек, побывавший на Марсе. *Мир приключений* [online]. Ленинград: Издательство П. П. Сойкина, 1927, (7), s. 64-69 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z:

http://az.lib.ru/g/graalxarelxskij/text_1927_chelovek_pobyvavshiy_na_marse.shtm

АРЕЛЬСКИЙ, Грааль. *Повести о Марсе* [online]. Ленинград: Государственное издательство, 1925 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z:

https://royallib.com/book/arelskiy_graal/povesti_o_marse.html

АФАНАСЬЕВ, Леонид. *Путешествие на Марс* [online]. [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://libking.ru/books/sf-/sf/126922-l-afanasev-puteshestvie-na-mars.html>

БОГДАНОВ, Александр А. *Инженер Мэнни*. Петроград: Издание Петроградского Совета рабочих и красноармейских депутатов, 1918.

БОГДАНОВ, Александр А. *Красная звезда*. Санкт-Петербург: Т-во Художественной Печати, 1908.

ИНФАНТЬЕВ, Порфирий Павлович. *На другой планете: Повесть из жизни обитателей Марса* [online]. [cit. 2022-03-18]. Dostupné z:

http://az.lib.ru/i/infantxew_p_p/text_1901_na_drygoy_planete.shtml

КРЫЖАНОВСКАЯ, Вера Ивановна. *На соседней планете* [kindle]. Strelbytskyy Multimedia Publishing, 2017 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <https://amzn.to/3jL8IkY>

ЛУКАШ, Иван С. Путешествие на Марс. In: *Железная земля: Фантастика русской эмиграции #1* [online]. Polaris, 2016 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z:

<https://traumlibrary.ru/book/polaris-fre01/polaris-fre01.html#s012001>

ЛЯКИДЭ, Ананий Гаврилович. *В океане звезд: Астрономическая оддисея* [online]. Санкт-Петербург: Тип. Стасюлевича, 1892 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z:

https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004424394/

МУХАНОВ, Н. И. *Пылающие бездны* [epub]. 1924 [cit. 2022-04-22]. Dostupné z: https://royallib.com/book/muhanov_nikolay/pilayushchie_bezdni.html

ОКСТОН, И. *Междупланетные Колумбы* [online]. Москва, 1926 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=101480&p=1#section_1

ПАНКОВ, Д. По планетам. *Мир приключений* [online]. Ленинград: П. П. Сойкин, 1928, (5), 49-56 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z:

https://royallib.com/read/semenov_s/mir_priklyucheniy_1928__05.html#184320

ЯЗВИЦКИЙ, Валерий. *Путешествие на Луну и на Марс* [online]. Ленинград: Государственное издательство Москва, 1928 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z:

<http://epizodsspace.airbase.ru/bibl/fant/yazvitskiy/lyna-mars/01.html>

7.2. Literatura

- ADAMS, Mark B. "Red Star" Another Look at Aleksandr Bogdanov. *Slavic Review*, 1989, 48.1: 1-15.
- ALKON, Paul K. *Science fiction before 1900: Imagination discovers technology*. New York: Routledge, 2002. ISBN 978-0415938877.
- ASPREM, Egil. Theosophical Attitudes Towards Science: Past and Present. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, 405-428 (408). ISBN 978-90-04-23597-7.
- BACON, Francis. *New Atlantis* [online]. Project Guttenberg, 2000 [cit. 2022-04-22]. Dostupné z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/2434>
- BANERJEE, Anindita. *We modern people: science fiction and the making of Russian modernity*. Middletown (Connecticut): Wesleyan University Press, 2012. ISBN 978-0-8195-7335-3.
- BEER, Edwin J. The Birth of Viscose Rayon. *Transactions of the Newcomen Society*, 1962, 35.1: 109-116.
- BENOIT, Pierre a Ross MARY. *Atlantis* [online]. Chapel Hill: Project Guttenberg, 2004. Dostupné také z: <https://www.gutenberg.org/ebooks/14301>
- BIRD, Robert. Imagination and ideology in the new religious consciousness.
- HAMBURG, Gary M. a Randall A. POOLE, ed. *A History of Russian Philosophy 1830-1930: Faith, Reason, and the Defense of Human Dignity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 266-284. ISBN 9780521884501.
- BOBRINSKAYA, Ekaterina a Arch TAIT. Scythianism in Early Twentieth-century Russian Culture and the Scythian Theme in Russian Futurism. *Art in Translation*. 2016, 8(2), 137-168. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1080/17561310.2016.1216046>
- BUSWELL, Robert E. a Donald S. LOPEZ. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton: Princeton University Press, 2014. ISBN 9780691157863, s. 76.
- CARLSON, Maria. *No Religion Higher Than Truth*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993.
- CHAMBRES, John a Jacqueline MITTON. *From Dust to Life: The Origin and Evolution of Our Solar System*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014. ISBN 978-0-691-14522-8, s. 56-74.
- CLARK, Stephen R.L. Martian Chronicles. *Metascience* [online]. Springer Nature, 2006, 15(3), 561-565 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: doi:10.1007/s11016-006-9042-0
- CLUTE, John a David LANGFORD, ed. Little Green Men. In: *SFE: The Encyclopedia of Science Fiction* [online]. 12 November 2021 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: https://sf-encyclopedia.com/entry/little_green_men
- CRANNY-FRANCIS, Anne. The 'science' of science fiction A sociocultural analysis. MARTIN, J.R. a Robert VEEL, ed. *Reading Science Critical and functional perspectives on discourses of science*. London: Routledge, 2005, s. 63-80. ISBN 0-203-98232-0.
- CROSSLEY, Robert. Flammarion on Mars in English. *Journal for the History of Astronomy* [online]. 2015, August 17, 2015, 46(3), 373-375 [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/0021828615579367>
- CROSSLEY, Robert. *Imagining Mars: A Literary History*. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2011. ISBN 978-0819569271, s. 90-109.
- CROSSLEY, Robert. Percival Lowell and the history of Mars. *The Massachusetts Review*, 2000, 41.3: 297-318.
- DE CAMP, L. Sprague. *Lost Continents: The Atlantis Theme*. New York: Ballantine Books, 1975. ISBN 345-24379-X-195.

DOLLFUS, Audouin. The first Pic du Midi photographs of Mars, 1909. *Journal of the British Astronomical Association*. 2010, **120**(4), 240-242. 2010JBAA..120..240D.

EDIE, James M., James P. SCANLAN a Mary-Barbara ZELDIN. *Russian Philosophy: Vol. 3: Pre-Revolutionary Philosophy Theology, Philosophers in Exile, Marxists and Communists*. Second Printing. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1984. ISBN 0-87049-716-2, s. 390-404

ESLER, Dominic. Soviet Science Fiction of the 1920s: Explaining a Literary Genre in its Political and Social Context. BANERJEE, Anindita, ed. *Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader*. Boston: Academic Studies Press, 2018, s. 117-146. ISBN 9781618117243.

EVANS, J. E. a E. W. MAUNDER. Experiments as to the Actuality of the "Canals" observed on Mars. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*. 1903, **63**(8), 488-499. ISSN 0035-8711. Dostupné z: doi:10.1093/mnras/63.8.488

FLORESCANO, Enrique. Introduction. FLORESCANO, Enrique a Lysa HOCHROTH. *The myth of Quetzalcoatl*. Illustrated, reprint, revised. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999, s. 1-6. ISBN 0801859999.

FRITZE, Ronald H. Nineteenth-century Egyptomania to the Discovery of Tut. FRITZE, Ronald H. *Egyptomania: A History of Fascination, Obsession and Fantasy*. London: Reaktion Books, 2016, s. 181-221. ISBN 1780236859.

GARE, Arran. Aleksandr Bogdanov: Proletkult and Conservation. *Capitalism Nature Socialism*, 1994, 5.2: 65-94.

GARFIELD, Simon. *Hlídači času: jak svět začal být posedlý časem*. Praha: Akropolis, 2021. ISBN 978-80-7470-291-4, s. 47-52.

GEROVITCH, Slava. *Soviet space mythologies: public images, private memories, and the making of a cultural identity*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2015. ISBN 978-082-2963-639.

GOGOL, Nikolaj Vasiljevič. *Večery na samotě u Dikaňky*. 2. Praha: Mladá fronta, 1972. ISBN 23-011-72, s: 99-136

HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN. Introduction. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 1-12. ISBN 978-90-04-23597-7.

HRALA, Milan. *Ruská moderní literatura 1890-2000*. Praha: Karolinum, 2007, s. 425-474. ISBN 978-80-246-1201-0.

HUDSON, John. *The History of Chemistry*. 1. New York: Chapman & Hall New York, 1991. ISBN 978-1-4684-6441-2, s. 160-186.

HUESTIS, Douglas W. The Life and Death of Alexander Bogdanov, Physician. *Journal of Medical Biography*. 1996, **4**(3), 141-147. Dostupné z: doi:https://doi.org/10.1177/096777209600400305

KAWAGUCHI, Yuko. Panspermia Hypothesis: History of a Hypothesis and a Review of the Past, Present, and Future Planned Missions to Test This Hypothesis. YAMAGISHI, Akihiko, Takashi KAKEGAWA a Tomio USUI, ed. *Astrobiology: From the Origins of Life to the Search for Extraterrestrial Intelligence*. Singapore: Springer, 2019, s. 419-428. ISBN 978-981-13-3638-6.

KING, Anthony. System to rid space station of astronaut exhalations inspires Earth-based CO2 removal. In: *European Commission* [online]. 12 November 2018 [cit. 2022-02-10]. Dostupné z: https://bit.ly/35YLMEN

KURLANDER, Eric. 'One Foot in Atlantis, One in Tibet': the Roots and Legacies of Nazi Theories on Atlantis, 1890-1945. *Leidschrift*, 2017, 32.januari: Verzonken en verheven. Plato's Atlantis van klassieke mythe tot nazi-utopie: 81-101.

- LEICK, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. New York: Routledge, 2002, s. 109-110. ISBN 1134641028.
- Longman Family Dictionary: A clear, concise and modern guide to the English language : with over 70000 Entries*. Praha: Aventinum, 1991, s. 31. ISBN 80-85277-30-1.
- LOSSKY, Nikolay O. *History of Russian Philosophy*. London: George Allen and Unwin, 1952, s. 378-380
- LUBELSKY, Isaac. Mythological and Real Race Issues in Theosophy. HAMMER, Olav a Mikael ROTHSTEIN, ed. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Boston: BRILL, 2013, s. 335-355. ISBN 978-90-04-23597-7.
- MACPHERSON, Hector. Camille Flammarion. *Popular Astronomy*, 1925, 33: 654.
- MARX, Karl a Ben FOWKES. *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 1*. London: Penguin Classics, 1990, s. 762-782.
- MARX, Karl a David FERNBACH. *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 3*. London: Penguin Classics, 1991. ISBN 9780130445701, s. 317-338.
- Merriam-Webster. (n.d.). Leukomaine. In *Merriam-Webster.com medical dictionary*. Retrieved April 18, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/medical/leukomaine>
- MICHALSKY, Walt. Manipulating our futures: the role of science fiction in education. *The Clearing House*, 1979, 52.6: 246-249.
- MLEJNEK, Josef, et al. Bolševik z Rudé planety. Alexandr Bogdanov jako průkopník (nejen) komunistické sci-fi. *Securitas imperii*, 2016, 28: 12-36.
- MOISLEY, H. A. Rayon Industry In Great Britain. *Geography* [online]. 1949, 34(2), 78-89 [cit. 2022-04-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40562824>
- NIETZSCHE, Friedrich W., CLARK, Maudemarie a Brian LEITER, ed. *Daybreak: Thoughts on the Prejudices of Morality*. Cambridge University Press, 1997. ISBN 0521590507, s. 138.
- OPPERSKALSKI, Sophia, SuetYin SIEW, Evonne TAN a Liesl TRUSCOTT. *Preferred Fiber & Materials Market Report 2020*. 2020. Dostupné také z: <https://bit.ly/360QnWF>
- PANDEY, Sanjay K. Asia in the Debate on Russian Identity. *International Studies*. 2007, 44(4), 317-337. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/002088170704400403>
- POLIANSKI, Igor J. Between Hegel and Haeckel: Monistic Worldview, Marxist Philosophy, and Biomedicine in Russia and the Soviet Union. WEIR, Todd H., ed. *Monism: Science, Philosophy, Religion, and the History of a Worldview*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 197-222. ISBN 978-0230113732.
- POLYAKOV, L. V. Women's Emancipation and the Theology of Sex in Nineteenth-Century Russia. *Philosophy East and West*, 1992, 42.2: 297-308.
- RIEDER, John. *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 2008. ISBN 0819568732, s. 1-33.
- RIGUTTI, Adriana, ed. *Ilustrovaný atlas vesmíru: cesta mezi hvězdami a planetami za poznáním vesmíru*. 3. vydání. Přeložil Jiří MIZERA. Říčany: Sun, 2016. Klub čtenářů (Sun). ISBN 978-80-7371-674-5, s. 164-167.
- RZECZYCKA, Monika. Esoteric Mythologies in Action: Images and Symbols of Russian Anthroposophic Historiosophy (From Ludvig A. Novikov's Archive). *Studia Humanistyczne AGH*. 2017, 16(4), 49-57. Dostupné z: doi:dx.doi.org/10.7494/human.2017.16.4.49
- SANAROV, Valerii I. On the nature and origin of flying saucers and little green men. *Current Anthropology*, 1981, 22.2: 163-167.
- SAWYER, Andy. Space opera. In: *The Routledge Companion to Science Fiction*. Routledge, 2009. p. 527-531.

SCARRE, Christopher. The Colossus of Rhodes. SCARRE, Christopher. *The Seventy Wonders of the Ancient World: The Great Monuments and How They Were Built*. London: Thames and Hudson, 1999, s. 42-433. ISBN 0-500-05096-1.

SEAH, Jasmine Si Han, et al. Scaffolds for the manufacture of cultured meat. *Critical Reviews in Biotechnology*, 2022, 42.2: 311-323.

SETON-WATSON, Hugh. Economic Development. SETON-WATSON, Hugh. *The Decline of Imperial Russia, 1855-1914*. Ninth printing. New York: Frederick A. Praeger, 1965, s. 109-130.

SHUKLA, Jagadish; NOBRE, Carlos; SELLERS, Piers. Amazon deforestation and climate change. *Science*, 1990, 247.4948: 1322-1325.

SIDDIQI, Asif A. Imagining the Cosmos: Utopians, Mystics, and the Popular Culture of Spaceflight in Revolutionary Russia. BANERJEE, Anindita, ed. *Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader*. Boston: Academic Studies Press, 2018, s. 79-116. ISBN 9781618117243.

STILL, Ben. Why is The Travelling Twin Younger: Paradoxes of Special Relativity. STILL, Ben, ed. *The Physics Book*. Dorling Kindersley, 2020, s. 557-560. ISBN 9780241412725.

STITES, Richard. Fantasy and Revolution: Alexander Bogdanov and the Origins of Bolshevik Science Fiction. BOGDANOV, Alexander A. a Charles ROUGE, GRAHAM, Loren R. a Richard STITES, ed. *Red Star: The First Bolshevik Utopia*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1984, s. 1-16. ISBN 978-0-253-1730-8.

STRAKOVÁ, Vlasta a Roman MRÁZEK. Vlastní jména a jejich skloňování. HAVRÁNEK, Bohuslav. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I: Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, s. 335-337.

SUTTON, Thomas C.; SUTTON, Marilyn. Science fiction as mythology. *Western folklore*, 1969, 28.4: 230-237.

TAKADA, Kevin, Steven VAN KEUREN, Luis VELASQUEZ, Phillip BAKER a Stephen MCDUGLE. Advanced Oxygen Generation Assembly for Exploration Missions. *International Conference on Environmental Systems* [online]. 2019-07-07 [cit. 2022-04-18]. <https://hdl.handle.net/2346/84610>. Dostupné z: <https://ttu-ir.tdl.org/handle/2346/84610>

TODOROV, Tzvetan a Wlad GODZICH. *Mikhail Bakhtin: The Dialogical Principle*. Sixth Printing. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. ISBN 0-8166-1291-9, s. 80-84

VIDAL-NAQUET, Pierre. De l'Atlantide à Massada. Réflexion sur querelle, mythe, histoire et politique. PARIZET, Sylvie, ed. *Lectures politiques des mythes littéraires au XXe siècle* [online]. Nouvelle édition [en ligne]. Nanterre: Presses universitaires de Paris Nanterre, 2009 [cit. 2022-04-19]. ISBN 9782821826809. Dostupné z: [doi:https://doi.org/10.4000/books.pupo.1438](https://doi.org/10.4000/books.pupo.1438).

WALKER, Robert S. a Kim R. HILL. Protecting isolated tribes. *Science*. 2015, 348(6239), 1061-1061. ISSN 0036-8075. Dostupné z: [doi:10.1126/science.aac6540](https://doi.org/10.1126/science.aac6540)

WALLACE, Alfred R. *Is Mars Habitable: A Critical Examination of Professor Lowell's Book "Mars and Its Canals," With an Alternative Explanation*. London: Macmillan & co., limited, 1907.

WATSON, N. J. Text and imagery in suffrage propaganda, *Proceeds of Debating the Difference conference*. 2007. s. 5-6.

WEINER, Douglas R. The historical origins of Soviet environmentalism. *Environmental Review*, 1982, 6.2: 42-62.

- WINCH, Donald. *Malthus: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-967041-3.
- ZHANG, Yunchang; KSHIRSAGAR, Girish; CANNON, James C. Functions of barium peroxide in sodium chlorate chemical oxygen generators. *Industrial & engineering chemistry research*, 1993, 32.5: 966-969.
- ZONE, Ray. *Stereoscopic Cinema and the Origins of 3-D Film, 1838-1952*. Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky, 2007. ISBN 978-0-8131-2461-2.
- ВЕЛЬЧИНСКИЙ, В. Окстон И.Д. In: *Советская фантастика* [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <https://bit.ly/3Dw5TgJ>
- БЛЮМ, А. В. ИНФАНТЬЕВ Порфирий Павлович. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 2, Г-К*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 419. ISBN 5—85270—064—9.
- ГАКОВ, В. ЯЗВИЦКИЙ, Валерий Иоильевич. In: *Энциклопедия Фантастики* [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <http://scifi.spb.ru/authors/ya/yazvizky.v/yazvizky.htm>
- ГЮНТЕР, Ханс. Литература в контексте архетипов советской культуры. In: *В поисках новой идеологии: социокультурные аспекты русского литературного процесса 1920-1930-х годов*. 2010. p. 191-229.
- ГЮНТЕР, Ханс. Художественный авангард и социалистический реализм. *Соцреалистический канон. СПб*, 2000, 101-108.
- ИВАНОВ, Андрей Александрович. Женский вопрос в мировоззрении русских правых в позднеимперский период. *Вестник Санкт-Петербургского университета. История*, 2021, 3: 742-754.
- ЛЮБУТИН, Константин Н. *Александр Богданов: от философии к тектологии*. Екатеринбург: Банк культурной информации, 2005. ISBN 5-7851-0542-X, s. 5-12
- НИКОЛАЕВ, П. А., ed. Крыжановская Вера Ивановна. НИКОЛАЕВ, П. А. *Русские писатели, 1800-1917: биографический словарь*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1994, s. 173-174. ISBN 5-85270-112-2.
- НИКОЛЬСКАЯ, Т.Л. Грааль-Арельский. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 2, Г-К*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 6-7. ISBN 5-85270-064-9.
- ОКУЛОВ, Валерий. *АНИБАЛ Борис Алексеевич* [online]. In: . [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20160304075330/http://bibliography.ufacom.ru/bio/biography.php?id=2208>
- ПАТРИКЕЕВА, Ольга Алексеевна. Женские организации России начала XX в.: борьба за политическое равноправие. *Вестник Ленинградского государственного университета им. АС Пушкина*, 2013, 4.3: 18-28.
- ПЕРВУШИН, Антон. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3.
- ПЕТЕЛИН, Виктор В. В Сосновке. ПЕТЕЛИН, Виктор В. *Алексей Толстой*. Москва: Молодая гвардия, 1978, s. 13-19.
- РЕЙБЛАТ, А. И., ed. Крыжановская Вера Ивановна. НИКОЛАЕВ, П. А. *Русские писатели, 1800-1917: биографический словарь*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1994, s. 173-174. ISBN 5-85270-112-2.
- СИМОНОВА, Александра Валерьевна. Формирование космической мифологии как фактора развития научных исследований космоса в СССР и России. *Социология власти*, 2014, 4: 156-173.

- СОБОЛЕВ, Э. Социально-трудовые отношения в России начала XX века: противоречия догоняющего развития. *Вестник Института экономики Российской академии наук*, 2010, 4: 23-37.
- ТОЛСТАЯ, Елена. Ранние версии. ТОЛСТАЯ, Елена. *Ключи Счастья: Алексей Толстой и литературный Петербург* [online]. Новое литературное обозрение, 2013, s. 82 [cit. 2022-04-15]. ISBN 978-5-4448-0007-2. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=201483&p=82#section_89
- ФРУМКИН, Константин Григорьевич. Культ великих ученых как феномен советской культуры. *Свободная мысль*, 2021, 6 (1690): 15-26.
- ЧАДАЕВА, Ольга а Павел БАКАЛА. Полет большевика на Марс: «Красная звезда» А. Богданова с естественно-научной точки зрения. *Rossica Olomucensia: Časopis pro ruskou a slovanskou filologii*. Česká republika, Olomouc, 2020, **2020**(2), 5-24.
- ЯБОРОВА, Е.Т. АФАНАСЬЕВ Леонид Николаевич. НИКОЛАЕВ, П.А. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 1, А-Г*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 124.

Seznam příloh

Seznam příloh	i
1. Biografie autorů	iii
1.1. AFANASJEV, Leonid Nikolajevič (1864—1920)	iii
1.2. ANIBAL, Boris (1900-1962)	iii
1.3. ARELSKIJ, Graal (1888-1937)	iii
1.4. BOGDANOV, Alexandr Alexandrovič (vlastním jménem Malinovskij, 1873-1928)	iv
1.5. INFANTĚV, Porfirij Pavlovič (1860-1913)	vi
1.6. JAZVICKIJ, Valerij Julievič (1883-1957)	vi
1.7. KRYŽANOVSKAJA, Věra Ivanovna (pseudonymem Rochester, 1857– 1924)	vii
1.8. LJAKIDE, Ananij Gavrilovič (1855-1995)	viii
1.9. LUKAŠ, Ivan Sozontovič (1892-1940)	viii
1.10. MUCHANOV, Nikolaj Ivanovič (1882-1942)	viii
1.11. OKSTON, I.	ix
1.12. TOLSTOJ, Alexej Nikolajevič (1882-1945)	ix
2. Podrobné shrnutí děje jednotlivých prací	xi
2.1. V oceánu hvězd, neboli Astronomická odyssea (В океане звезд, Астрономическая одиссея)	xi
2.2. Na jiné planetě, Povídka z života obyvatel Marsu (На другой планете, Повесть из жизни обитателей Марса, P. P. Infantěv)	xii
2.3. Cesta na Mars (Путешествие на Марс, A. N. Afanasjev)	xii
2.4. Cesta na Mars (Путешествие на Марс, Ivan Lukaš)	xiii
2.5. Povídky o Marsu (Повести о Марсе, Graal Arelskij)	xiv
2.6. Člověk, který pobýval na Marsu (Человек побывавший на Марсе, Graal Arelskij)	xv

2.7. Meziplanetární kolumbové (Междупланетные колумбы, I. Okston)	xvi
2.8. Cesta na Měsíc a na Mars (Путешествие на Луну и на Марс, V. I. Jazvickij).....	xvi
2.9. Po planetách (По планетам, D. Pankov)	xvii
2.10. Vesmírní námořníci (Моряки вселенной, Boris Anibal).....	xviii

1. Biografie autorů

1.1. AFANASJEV, Leonid Nikolajevič (1864—1920)

Básník a spisovatel. Narodil se v rodině carského úředníka a studoval na protestantském gymnáziu v Petrohradu. K literatuře ho vedla především matka, a tak jeho prvním publikovaným kusem byla v roce 1883 báseň *Моей матери*. Ve své poezii využíval klasické náměty a obrazy a melodičnost jeho práce je činila vhodnými pro převod do hudby. Své básně tiskl v různých magazínech a vydával také sbírky jako jsou *Стихотворения. 1885—1896* a *Стихотворения. 1897—1900*. Od roku 1904 se účastnil večerů u Slučevského. Za svou práci byl kriticky vysoce ceněn a symbolisté uznávali jeho vysoký talent. Mezi lety 1909-1913 pracoval také jako státní cenzor. V roce 1914 pak vyšel další jeho sborník *Стихотворения* a v roce 1917 vyšel jeho sborník *Гимны союзных наций*.¹

1.2. ANIBAL, Boris (1900-1962)

Vlastním jménem Boris Alexejevič Masainov se narodil v Danilově v Jaroslavské gubernii v rodině obchodníka s čajem a cukrem. Studoval reálnou školu a v roce 1917 se s rodinou přestěhoval do Moskvy. Od roku 1922 psal recenze v sovětském tisku.

Do literatury vstoupil sérií *Фабричные очерки* sebrané v roce 1930 do knihy *Время, дела и люди*. V roce 1940 publikoval v časopisu *Знание – сила* povídku *Моряки вселенной*, čímž také skončila jeho literární kariéra. O jeho dalších osudech není nic známo.²

1.3. ARELSKIJ, Graal (1888-1937)

Graal Areslkij, vlastním jménem Stefan Stefanovič Petrov, pocházel z vesnické rodiny a po gymnaziálních studiích v Petrohradu nastoupil ke studiu astronomie na Petrohradské univerzitě, odkud byl však v roce 1914 vyloučen za neschopnost platit

¹ ЯБОРОВА, Е.Т. АФАНАСЬЕВ Леонид Николаевич. НИКОЛАЕВ, П.А. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 1, А-Г*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 124.

² ОКУЛОВ, Валерий. *АНИБАЛ Борис Алексеевич* [online]. In: . [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20160304075330/http://bibliography.ufacom.ru/bio/biography.php?id=2208>

školné. Tou dobou byl také členem strany Socialistů-revolucionářů, tzv. eserů. Po ukončení studií pracoval v observatoři v Národním domě v Petrohradu, kde se také setkal spřátelil s Blokem. Od roku 1910 publikoval svá díla v magazínech a účastnil se večerů egofuturistů u Konstantina Olimpova. V roce 1911 vydal sbírku básní *Голубые ажурьы*, která byla dobře kriticky oceněna především Blokem. V roce 1912 se stal členem Akademie egopoezie a také vstoupil do Cechu básníků v okolí Gumiljova a Goroděckého. Od akmeismu se přesunul k vědecké poezii, která byla vydána ve sbírce *Летеïский брег* (1913). V této sbírce Arelskij zpracovává téma vesmíru. Na tuto sbírku tematicky navazuje kniha *Враг Птоломея* (1928), která je zasvěcena Giordanu Brunnovi.

Po roce 1917 se zabýval psaním dětských básniček a vědeckofantastického žánru. V roce 1925 vyšla jeho knihy *Повести о Марсе* a *Гражданин Вселенной*. V roce 1937 se stal obětí stalinistických represí.³

1.4. BOGDANOV, Alexandr Alexandrovič (vlastním jménem Malinovskij, 1873-1928)

Lékař, filozof, spisovatel a revolucionář. Narodil se v rodině venkovského učitele a inspektora, takže měl přístup ke školní knihovně, kde mohlo započít jeho vzdělávání. Později studoval na gymnáziu v Tule, kde se, podle svých slov, naučil pohrdat autoritami. Po absolvování gymnázia pokračoval ve studiích na Přírodovědecké fakultě Moskevské státní univerzity. V roce 1894 byl zatčen za svou narodovolskou činnost a deportován do Tuly, kde se dostal do okruhu Bazarova a Stěpanova. Tam se filozoficky posunul k myšlenkám sociální demokracie a začal studovat medicínu na univerzitě v Charkově, kterou dokončil v roce 1899. V témže roce byl také zatčen za propagandu a vyslán do Kalugy a Vologdy. Pracoval jako lékař v psychiatrické léčebně a v roce 1903 přimknul k bolševismu a redigoval časopis *Правда*. V roce 1904 odjel do Švýcarska, kde se osobně seznámil s Leninem. V roce 1905 byl po revoluci zatčen, a pak trávil život v exilu v zahraničí. V roce 1910 se stal spoluorganizátorem školy pro dělníky na Capri a

³ НИКОЛЬСКАЯ, Т.Л. Грааль-Арельский. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь*: 2, Г-К. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 6-7. ISBN 5—85270—064—9.

jedním z vedoucích členů literárně politické skupiny *Вперед*, jejíž členové publikovali své závěry v časopisu *Правда*, a kde se také zformulovaly ideje proletářské kultury.⁴ V roce 1914 byl povolán na frontu První světové války jako lékař a revoluce ho zastihla v Moskvě. Po revoluci stanul v čele Proletkultu, který byl však mezi lety 1920-1921 přesunut pod Národní komisariát pro osvětu, čímž prakticky zanikl⁵. V roce 1923 byl Bogdanov uvězněn.⁶ Po Leninově smrti v roce 1924 se mu dostávalo podpory od Stalina, takže mohl založit svůj Institut pro krevní transfuze, kde mohl realizovat svou ideu o předávání krve za účelem podpory bratrského soucítění a omlazení a revitalizace těla.⁷ Bogdanov zemřel v roce 1928 po pokusu o vzájemnou transfuzi krve se studentem Koldomasovem, který trpěl neaktivní tuberkulózou a pravděpodobně měl v těle i pozůstatky malárie.

Mezi lety 1903-1907 napsal a trojdílné filozofické pojednání *Эмпириомонизм*⁸ (1904-1908) navazující na učení Ernsta Macha a Richarda Avenaria a pojednávající o teorii lidského prožitku a rozdílu mezi lidským fyzickým a psychickým prožíváním, které jsou však pouze dvěma různě organizovanými aspekty stejného prožitku⁹. V roce 1911 napsal knihu *Философия живого опыта*¹⁰, která je mostem mezi trilogií o empiriomonismu a následujícím pojednáním, které napsal mezi lety 1913-1922: *Всеобщая организационная наука (Тектология)*¹¹, kde navazuje na Bakunina a Marxe a tvrdí, že svět by neměl být interpretován, nýbrž měněn. Podává návrh univerzální vědy o organizaci společnosti a práce¹² a stává se tak předchůdcem oborů kybernetiky a teorie systémů. Náčrty tektologie můžeme zaznamenat již v jeho románech *Красная звезда* (1908) a *Инженер Менни* (1913).

⁴ ЛЮБУТИН, Константин Н. *Александр Богданов: от философии к тектологии*. Екатеринбург: Банк культурной информации, 2005. ISBN 5—7851—0542—X, s. 5-12

⁵ HUESTIS, Douglas W. The Life and Death of Alexander Bogdanov, Physician. *Journal of Medical Biography*. 1996, 4(3), 141-147. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/096777209600400305>

⁶ ЛЮБУТИН, pozn. 4.

⁷ HUESTIS, Douglas W. The Life and Death of Alexander Bogdanov, Physician. *Journal of Medical Biography*. 1996, 4(3), 141-147. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1177/096777209600400305>

⁸ ЛЮБУТИН, pozn. 4.

⁹ LOSSKY, Nikolay O. *History of Russian Philosophy*. London: George Allen and Unwin, 1952, s. 378-380

¹⁰ ЛЮБУТИН, pozn. 4.

¹¹ ЛЮБУТИН, pozn. 4.

¹² EDIE, James M., James P. SCANLAN a Mary-Barbara ZELDIN. *Russian Philosophy: Vol. 3: Pre-Revolutionary Philosophy Theology, Philosophers in Exile, Marxists and Communists*. Second Printing. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1984. ISBN 0-87049-716-2, s. 390-404

1.5. INFANTĚV, Porfirij Pavlovič (1860-1913)

Ruský prozaik, etnograf a revolucionář. Vyrostl v rodině protojereje a vystudoval Trojické gymnázium. Již při studiích se účastnil v nelegální narodnické skupině. Na ruských univerzitách vystřídal medicínu i matematiku, a když vyjel do Švýcarska, studoval v Ženevě přírodovědeckou fakultu. Ve Švýcarsku se nadále scházel s narodniky. V roce 1889 byl zatčen na pruských hranicích, odkud se eventuálně dostal do vězení v Rusku. Po propuštění pracoval v redakci *Вестника Новгородского земства*, psal pro *Исторический вестник* a po přestěhování do Petrohradu spolupracoval hlavně s časopisy *Всходы*, *Мир приключений* a *Юная Россия*. V roce 1912 se stal hlavním redaktorem časopisu *Заветы*. Za svůj život napsal více než 40 knih, které měly především sloužit jako etnografická encyklopedie národů Ruska: *Зауральские рассказы* (1903), *Башкиры. Очерк.- Жена Ахмета. Рассказ из башкирской жизни* (1908), *Сибирские рассказы* (1909), *Народине первых людей. Приключения двух гимназистов в Средней Азии* (1912).¹³

1.6. JAZVICKIJ, Valerij Julievič (1883-1957)

Ruský a sovětský spisovatel a dramatik. Narodil se v Samarské gubernii a studoval historicko-filologickou fakultu na univerzitě v Kazani. V roce 1903 vstoupil do Ruské sociálně demokratické dělnické strany. V roce 1905 byl uvězněn a vyslán do vyhnanství, odkud utekl do zahraničí a studoval na univerzitě v Ženevě. V roce 1915 se vrátil do Ruska, po říjnové revoluci sloužil v Rudé armádě.

Psát začal již na začátku nového století a jeho první sci-fi kniha vyšla v roce 1908 v Ženevě pod názvem *Новая зимняя сказка*. V 20. a 30. letech 20. století psal sci-fi povídky, které v sobě nesly poučení o fyzikálních jevech a zákonitostech kosmického letu: *Путешествие на Луну и Марс* (1928), *Аппарат Джона Инглиса* (1929),

¹³ БЛЮМ, А. В. ИНФАНТЬЕВ Порфирий Павлович. НИКОЛАЕВ, П.А., ed. *Русские писатели. 1800 - 1917. Биографический словарь: 2, Г-К*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1992, s. 419. ISBN 5—85270—064—9.

Загадка Мауэрского озера (1929) aj. Kromě povídek také napsal romány jako jsou *Побежденные боги* (1924) nebo *Остров Тасмир* (1927).¹⁴

1.7. KRYŽANOVSKAJA, Věra Ivanovna (pseudonymem Rochester, 1857–1924)

Zatímco její otec pocházel ze starého šlechtického rodu, její matka se narodila v rodině lékárníka. Po smrti otce v roce 1871 začala studovat na Smolném institutu, odkud se o rok později přesunula jako stipendistka do Institutu svaté Jekatěřiny (*училище святой Екатерины*). Tento institut opustila v roce 1877. Mezi 80.-90. léty 19. století žila v západní Evropě, odkud se vrátila do Ruska, které po Velké říjnové revoluci v roce 1917 opustila a přestěhovala do Estonska, kde publikovala články v časopisech *Последние известия* a *Нарвский листок*. Finanční tíseň ji donutila pracovat také v dřevozpracovatelské továrně, kde se podlomilo její zdraví.¹⁵

Kryžanovskaja se od mládí zajímala o starověkou historii a okultní vědy a tento zájem sdílela se svým manželem. Vystupovala v roli média a tvrdila, že její díla jí diktuje anglický básník John Wilmot (1647–80), hrabě z Rochesteru, odkud také pocházel její pseudonym. Dílo V. I. Kryžanovské bylo ovlivněno okultním učením Eleny Blavatské, francouzského spiritisty Allana Kardeca a francouzského ezoterika Papuse. Pozadím pro její díla slouží historie, její současnosti, ale i jiné planety. Hlavní syžet románů potom popisuje boj dobra a zla, emancipaci žen, sociální nerovnosti, boj víry s bezvěrectvím apod., na pozadí čehož se často rozvíjel milostný příběh, který měl zaujmout širší publikum. Většina jejích románů vycházela na přelomu 19. a 20. století jako příloha k časopisům *Свет*, *Московские ведомости*, *Новое время*, *Русский вестник*, *Родина* a *Дамский мир*. Její romány díky svým výše uvedeným charakteristikám přitahovaly především ženy a milovníky exotiky a dobrodružství. Literární kritici ji však převážně ignorovali a Gorký tvrdil, že její romány jsou především zábavné a senzační.¹⁶

¹⁴ ГАКОВ, В. ЯЗВИЦКИЙ, Валерий Иоильевич. In: *Энциклопедия Фантастики* [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <http://scifi.spb.ru/authors/ya/yazvizky.v/yazvizky.htm>

¹⁵ РЕЙБЛАТ, А. И., ed. Крыжановская Вера Ивановна. НИКОЛАЕВ, П. А. *Русские писатели, 1800-1917: биографический словарь*. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 1994, s. 173-174. ISBN 5-85270-112-2.

¹⁶ РЕЙБЛАТ, pozn. 15.

Do literatury Kryžanovská vstoupila povídkou *Episode de la vie de Tibere* (1886, Epizoda z Tiberiova života) a všeobecnou slávu pak romány *Адские чары* (1909), *Дочь колдуня* (1913), *В царстве тьмы* (1914) a pětidílná série *Жизненный эликсир* (1901) *Маги* (1902) *Гнев божий* (1910), *Смерть планеты* (1911, Smrt planety), *Законодатели* (1916). Její knihy *Законодатели*, *На соседней планете* (1903) a *В ином мире* (1910) jsou pak utopie.¹⁷

1.8. LJAKIDE, Ananij Gavrilovič (1855-1995)

Básník, spisovatel a překladatel.¹⁸

1.9. LUKAŠ, Ivan Sozontovič (1892-1940)

Spisovatel, básník, literární kritik a novinář, představitel ruské emigrace. Dětství prožil blízko ruské Akademii umění, jelikož jeho otec tam pracoval jako vrátný a model, což ho vedlo k zájmu o umění, především o literaturu a divadlo. Vystudoval právnickou fakultu na univerzitě v Petrohradu. V roce 1910 vyšla jeho první kniha *Цветы ядовитые*. Svou básnickou kariéru začal jako egofuturista. V občanské válce bojoval v Bílé armádě a psal pro časopisy *Юг России* a *Голос Таврии* a tuto zkušenost zaznamenal v knize *Голое поле*. Od konce občanské války žil v emigraci a od roku 1927 v Paříži. V té době se také začal zajímat o víru a historii Ruska, čemuž svědčí například romány *Пожар Москвы* nebo *Бедная любовь Мусоргского*.¹⁹

1.10. MUCHANOV, Nikolaj Ivanovič (1882-1942)

Ruský a sovětský spisovatel nejznámější pro své dílo *Пылающие бездны* (1924).

¹⁷ РЕЙБЛАТ, розн. 15.

¹⁸ ПЕРВУШИИ, Антон. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3, s. 85

¹⁹ Иван Созонтович Лукаш. In: *Электронная библиотека Александра Белоусенко* [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: http://www.belousenko.com/wr_Lukash.htm

1.11. OKSTON, I.

Vlastním jménem Ivan Danilovič Oksenštern (Иван Данилович Оксенштерн) psal pod pseudonymem I. Okston, básník a prozaik.²⁰

1.12. TOLSTOJ, Alexej Nikolajevič (1882-1945)

Publicista, básník a prozaik. Narodil se v Samarské gubernii jako člen starobylého šlechtického rodu. Jeho matka, spisovatelka Alexandra Leontěvna Bostromová, se brzy rozešla s otcem Alexeje Tolstého a žila s pokrokovým statkářem Aleksejem Apolonovičem Bostromem. Alexej Nikolajevič tedy vyrůstal na venkovském panství téměř jako jeho přátelé z prostých rodin. Doma jej vzdělávala matka a postupně ho obeznamovala s ruskou klasickou literaturou.²¹

Jeho dětství se později odrazilo v jeho literární tvorbě například v próze *Детство Никиты* (1922). Od roku 1901 studoval na Technologickém institutu v Petrohradu, ale studium inženýrství nikdy nedokončil. V Petrohradu se také účastnil kulturního života a v politických spolicích. Do literatury vstoupil nepovedenou epigonskou sbírkou poezie *Лирика* (1907). Jeho druhá sbírka *За синними реками* (1911) inspirovaná ruským folklórem, lidovými pohádkami a tradičním vesnickým životem se sice dočkala pozitivní kritiky, ale Tolstoj se přesunul k próze. Jeho první prozaickou sbírkou jsou *Сорочьи сказки* (1910), kde pracuje s motivy a hrdiny známými z klasických ruských pohádek. Jeho první velké dílo *Повести и рассказы* (1910) známé také jako *Заволжье* nebo *Под старыми липами* (1911) pak pojednává o úpadku povolžské statkářské šlechty, o neschopnosti žít tradičním šlechtickým životem a zároveň i neúspěšné snaze prosadit hospodářské reformy. Děj díla nemá východisko, protože vztah mužika a šlechtice je porušen. O úpadku šlechty pojednávají také díla *Чудаки* (1911) a *Хромой барин* (1912).²²

²⁰ ПЕРВУШИИ, Антон. *Космонавты Сталина: Межпланетный прорыв Советской Империи*. Москва: Яуза, Эскимо, 2005. ISBN 5-699-08601-3, s. 269

²¹ ПЕТЕЛИН, Виктор В. В Сосновке. ПЕТЕЛИН, Виктор В. *Алексей Толстой*. Москва: Молодая гвардия, 1978, s. 13-19.

²² HRALA, Milan. *Realistický proud*. HRALA, Milan. *Ruská moderní literatura 1890-2000*. Praha: Karolinum, 2007, s. 425-474. ISBN 978-80-246-1201-0.

V průběhu první světové války pracoval jako válečný korespondent, přičemž se projevil jeho smysl pro zachycení okamžiku a schopnost jeho názorného a barvitého popisu. Po říjnovém převratu pracoval v propagačním oddělení Děnikinovy armády a byl mezi prvními emigranty do Francie již v roce 1918. V roce 1923 se vrátil do Sovětského svazu, za čímž podle jeho vnuka stála touha po širokém obecenství obyčejných lidí, která v emigraci nemohla být naplněna. V sovětském Rusku se z něj stal symbol, který měl ukazovat, jak se emigrant, šlechtic, spisovatel a bělogvardějec navrátil do Ruska a stál nyní na straně sovětské moci. Proto si vysloužil i přezdívku „Rudý kníže“. Stal se poslancem Nejvyššího sovětu a v roce 1936 se stal předsedou Svazu sovětských spisovatelů jako nástupce M. Gorkého.²³

Již v emigraci rozpracoval fantastické romány *Аэлита* (1922-23, Kráska z Marsu, 1925, známá také pod jmény *Země zůstala tam...*, *Let na Mars*, *Žena z Marsu*), *Гиперболоид инженера Гарина* (1925-26) a *Похождения Невзорова, или Ибикус* (1925). V té době také pracoval na epeji pojednávající o ruské inteligenci v době občanské války *Хождение по мукам* (1943). V roce 1937 zařadil do této kroniky příběh *Хлеб* (1937), kde vsadil Stalina jako vůdce v bojích u Caricyna za dob občanské války. Mělo se jednat o „obranné“ dílo, které ho mělo ochránit před případnými represemi. Podobnou funkci plní i román *Чорное золото* (1932), v kterém kritizuje ruskou emigraci v zahraničí. Od 30. let se zabíral také historií, kde stojí za zmínku dramatická dilogie *Иван Грозный* (1942-43) a historický román *Петр Первый* (1930-45).²⁴

²³ HRALA, pozn. 22.

²⁴ HRALA, pozn. 22.

2. Podrobné shrnutí děje jednotlivých prací

2.1. V oceánu hvězd, neboli Astronomická odysea (*В океане звезд, Астрономическая одиссея*)

Vypravěč knihy, nejmenovaný nadšenec do astronomie, se v parcích Petergofu setkává s legendárním vědcem provozujícím tam svou astronomickou observatoř. Po přátelském rozhovoru mu vědec ukáže svůj vesmírný koráb, kterému říká jednoduše „pták“ (protože má křídla a létá), a slíbí mu, že ho vezme na cestu po Sluneční soustavě, pokud poté přepíše jeho zápisky o cestě do beletrie a vydá. Vypravěč se probouzí druhého dne s hotovým manuskriptem a příběh dále pokračuje cestou vědce po Sluneční soustavě.

Na Merkurupotkává divochy, na Venuši lidi, jejichž stupeň vývoje je srovnatelný s pozemským středověkem. Tam také padá do zajetí, z něž brzy uniká a odlétá na Měsíc.

Z Měsíce se vydává vypravěč na Mars, kde, jak zjišťuje, sídlí civilizace namnoho rozvinutější než ta lidská. Na Marsu získá přátele, s nimiž se vydává na cestu na Fobos, který Marťané kolonizují, Deimos, kde vládnu opice, a pak dále na cesty po Sluneční soustavě.

Dalším zastavením je Jupiterův měsíc Kalisto, kde cestující skupina nachází uzavřený sektářský národ. Pak navštíví Europu a Io, ale Jupiter samotný se nedá dostat, jelikož to je, podle slov vypravěče, slunce.

Odtud letí k Saturnovým světům, jak je nazývají, Saturn je totiž také, podle slov vypravěče, slunce. Na Mimas potkávají dva zvláštní národy: první jsou zvláštní létající sirény, které svým zpěvem uspávají a vraždí za účelem sněžení druhý národ, který obývá doliny a žije prostým životem: obdělávají políčka, pěstují dobytek a věnují se řemeslům. Když tohle skupina cestovatelů zjistí, vydají se na lov těchto sirén a vyvraždí je v jejich jeskyních. Národ pastevců, který cestovatelé zachraňují, je pozůstatkem velké civilizace, která se vyčerpala a upadla.

Jeden z Marťanů, Vadžery, se rozhodne na Mimas zůstat se sirénou, kterou převychoval a vzal za svou manželku. Než se však rozloučí, letí ještě společně prozkoumat okolní světy: na Enceladu, Thetis a Dione, pak na Rhei, Titan, Hyperion a Japet.

Na Uranu i Neptunu, kam se cestovatelé vydávají dále po cestě, již vládně jen zima a temnota, jelikož se nachází daleko od Slunce, a tak se vrací zpět na Mars.

Rukopis končí tím, že vypravěč se vydává na další dobrodružství spolu s lidmi z Marsu, s nimiž bude zkoumat planety, na nichž byl dříve sám a hodlá je vzít také na Zem.

2.2. Na jiné planetě, Povídka z života obyvatel Marsu (*Ha opyzoj planetete, Povest' iz žizni obitatel'aj Marsa, P. P. Infantěv*)

Příběh vypráví mladý muž, který se se svým přítelem vydává ve Švýcarsku na nebezpečnou cestu do hor s cílem překonat Mont Blanc. Přátelé se však dostali do nesnázi a vypravěč se dostává na observatoř známého vědce, který se odstěhoval do hor, aby mohl v klidu zkoumat signály z Marsu. Díky své zvědavosti objeví vypravěč pracovnu svého zachránce, Francois Roche, který se mu rozhodne říci vše o Marsu a nabídne mu cestu za svými přáteli.

Tato cesta není vykonána v raketě nebo v jiném typu vesmírného plavidla, jedná se o záměnu těl na dvou planetách. Vypravěč se dostane do těla syna Mart'ana Paxe, který ho na druhé planetě čeká, zatímco mysl jeho syna Experimentuse se přemístí do těla vypravěče.

Vypravěč je velmi překvapen svým výzorem a cítí se ohavně. Konec konců, Mart'ané v této knize mají žabí tělo s obrovskou ptačí hlavou, velké čelo, jediné veliké oko, velká ústa podobná zobáku. Místo rukou mají tito lidé choboty a račí klepeta, chodí na tenkých nohou. Vypravěč se dostává do Paxovy rodiny, kde mu jeho nová „sestra“ Libérie navrhne společnou cestu kolem světa, aby poznal Mars. V průběhu této cesty poznává vypravěč nejen to, o kolik vyspělejší národ, který považoval za příšery, je, ale také se zamiluje do Libérie. Jeho dobrodružství končí ve chvíli, kdy Experimentus na Zemi, respektive tělo vypravěče, onemocní.

Vypravěč se musí rychle navrátit na Zem, kde dlouho stůně, než se může vrátit do svého každodenního života. Když se chce za několik let vrátit za tajemným vědcem, dozvídá se, že jeho observatoř byla zničena v bouři a vědec pravděpodobně zahynul.

2.3. Cesta na Mars (*Putješestvie na Mars, A. N. Afanasjev*)

Nikolaji Alexandroviči Krasnovovi, amatérskému matematikovi, se po třech letech podaří rozluštit tajemný integrál a běží se o svůj objev podělit s Petrem Petrovičem Švedovem, studentem matematiky a svým důvěrníkem. Ten se po prohlídce vyřešeného integrálu oddá do jeho služeb. Krasnov a Švedov se pak vydávají za profesorem

matematiky Viktorom Pavlovičem Rusakovem, který ještě tu noc opouští svou manželku a oddává Krasnovovi své schopnosti i peníze.

Společně hrdinové odjedou do Londýna, kde pod krycími jmény staví loď, v níž se později odeberou na Mars. Na jedné ze svých cest po Anglii potkávají Švedov a krásnou dámu, která nepochybuje o existenci života na Marsu a touží se vydat pryč ze Země, a tak jí Švedov nabídne možnost účasti na misi.

Když koráb vylétá ze Země, objevuje se i jejich černý pasažér, Rusakovův akademický rival, profesor fyziky Lessing.

Po přeletu na Mars zjišťují hrdinové brzy, že nejsou vítáni. První jsou vystavováni jako zvířata v ZOO, a poté jsou rozděleni a násilně odvedeni do různých měst po planetě.

Zatímco Krasnov se dostane do zajetí k starému intelektuálovi, s nímž hovoří o životě na Marsu a o tom, jak se liší jejich společnosti, Lessing se dostane k jednomu z nejvlivnějších mužů Marsu, kde tamní obyvatele dlouho zabavuje pozemskými vynálezy a staví dokonce i železnici mezi dvěma blízkými městečky. Švedov se dostává až k samotnému králi a prosí za svoje spolucestovatele.

Mary a Rusakov mají mnohem menší štěstí a padnou do zajetí ve městě víry, kde se je tamní velekněz snaží obrátit na jejich náboženství. Zatímco Mary má vůli se alespoň učit tamní jazyk a pochytí jeho základy, Rusakov z principu tohle odmítá a jeho veškeré myšlenky jsou soustředěny na útěk, který také brzy provedou.

Rusakova eventuálně najdou na smrt nemocného a dovedou na královský dvůr, ale Mary padne do zajetí tamního ženského hnutí, které bojuje proti emancipaci žen a považuje ji za svou vůdkyni a naplnění proroctví o tom, že jednoho dne přijde taková žena jako Mary a osvobodí je.

Po dvou letech na Marsu mají naši hrdinové zase odletět, avšak veřejné mínění o nich se v mnohém zhoršilo. Některé ženy vinily Mary za neúspěch svého hnutí a proti Rusakovovi se postavili hlavní proroci a kněží. Když nadchází den odletu, hrdinové musí bojovat o to, aby se dostali do své lodi a mohli odletět, protože místní obyvatelé se jim chtějí mstít. Po sedmi měsících pak dolétají do Ruska a přistanou nedaleko Amuru.

2.4. Cesta na Mars (*Путешествие на Марс*, Ivan Lukaš)

Vypravěč příběhu se po zklamání z cesty, kterou se Rusko vydává, přesouvá v roce 1918 do Anglie. V roce 1921 vymýšlí nový druh světelného létajícího stroje, který nazývá *Světosil*, pro jehož pohon se rozhoduje použít jaderný pohon, který mu dovoluje

překonat rychlost světla. V roce 1922 daný stroj staví a dokončuje jej v Berlíně. Ještě toho roku vyskočí z okna a odlétá na Mars, přičemž ztrácí vědomí.

Znovu se vypravěč probouzí na ulici, kde jej obklopuje skupina lidí. Vše je stejné jako v pozemském Berlíně, a proto dochází vypravěč k názoru, že Mars je dvojníkem Země. Jelikož je vše na Marsu stejné jako na Zemi, vypravěč se vydává “domů”, kde potkává svého dvojníka, s nímž se rozhodnou vyměnit si místa na Zemi a na Marsu. Vypravěč s jistou hořkostí zjišťuje, že na Marsu je vše stejné, včetně lži, chudoby a bolševiků.

Vypravěč se dostane do psychiatrické léčebny, kde promlouvá k doktorovi. Ten jej ujišťuje, že jeho výlet na Mars byl ve skutečnosti pouze jeho blud a stále se nachází na Zemi. Vypravěč však i nadále věří, že se nachází na Marsu, a vyjadřuje svou touhu vrátit se na Zemi a do Ruska, když říká: “Россия, Россия – где ты? Боже, какой раскаленный обруч давит на голову. Не хочу, не хочу я быть больше на Марсе. Где ты, моя родная земля?”¹

2.5. Povídky o Marsu (*Повести о Марсе, Граал Арельский*)

Povídka *Observatoř profesora Dagina* (*Обсерватория профессора Дагина*) vypráví o synovi daného profesora, který hledá svého otce. Ten se mu ztratil v chaosu revoluce. V horách nachází observatoř a jednoho mrtvého. Z jeho deníku se dozvídá, že s profesorem z observatoře sledovali Mars, na nějž se řítil jeden z jeho měsíců, Fobos. Při sledování této lidské tragédie zasáhl profesora Dagina paprsek z rádiové zbraně z konfliktu, který se rozpoutal mezi běženci z Fobosu. Chaos byl nakonec zakryt oblakem prachu, který se zvedl po nárazu měsíce do planety.²

Následující povídka *Dva světy* (*Два мира*) se odehrává několik set let po ději povídky první. Fobos dopadnuvší na Mars změnil klima celé planety a vyhubil život na severní polokouli. Od té doby uplynuly stovky let a v divočině se tam rozvíjí život nový, který studuje vědkyně Ni-Sol. Její otec bere svou na misi najít ji. Jak se ukazuje, Ni-Sol

¹ ЛУКАШ, Иван С. Путешествие на Марс. In: *Железная земля: Фантастика русской эмиграции #1* [online]. Polaris, 2016 [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://traumlibrary.ru/book/polaris-fre01/polaris-fre01.html#s012001>

² АРЕЛЬСКИЙ, Грааль. *Повести о Марсе* [online]. Ленинград: Государственное издательство, 1925 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://royallib.com/book/arelskiy_graal/povesti_o_marse.html

se ztratila své expediční skupině záměrně, aby mohla zkoumat kmen lidských předků. Sérií náhod ji začínají tito lidé považovat za bohyni a vzývat ji. Tak ji také nachází její příbuzní.³

Poslední povídka *K novému slunci* (*К новому солнцу*) se odehrává století po té předchozí. Lidstvo přemění svou planetu na vesmírnou loď, s níž se vydává najít novou sluneční soustavu po vyhasnutí Slunce. Lidé žijí pod povrchem, původní obyvatelé z Marsu zotročili novou rasu, která se objevila v předchozí povídce. Dlouho se vytváří revoluce vedená Magirem a Me-ta, dcerou vůdce Marsu Ro-Pa-Ge, která vrcholí po přiletu na nové místo živobytí. Lidé z povrchu podpalují podzemní továrnu na výrobu kyslíku a dělníci hledají způsob, jak z podzemních šachet uniknout. Příběh končí, když Magir zahlédne při prorážení vrat na povrch paprsky slunce a oslepne, zanechávaje naději na to, že revoluce zvítězí, ale také pochybnost o tom, zda dělníky z podzemí nepotká pouze stejný osud jako Magira.⁴

2.6. Člověk, který pobýval na Marsu (*Человек побывавший на Марсе, Граал Арельскй*)

Vypravěč se se svým průvodcem vydává za tajemným Nikolajem Alexandrovičem, který je vědec, který vytvořil umělou družici Země, která Zemi za 6 dní obletí a nafilmuje její povrch, jedná se tedy o jistý druh družice. Nikolaj Alexandrovič se také zabývá sledováním Marsu pomocí svého geniálního dalekohledu, který pomáhá člověku dohlédnout až do jednotlivých měst na Marsu a vidět tamní život. Vrcholem jejich pozorování je příjem tajemného znamení od obyvatel Marsu, slova: *Murluu*, jemuž nikdo nerozumí.⁵

³ АРЕЛЬСКИЙ, pozn. 2.

⁴ АРЕЛЬСКИЙ, pozn. 2.

⁵ АРЕЛЬСКИЙ, pozn. 2.

2.7. Meziplanetární kolumbové (*Междупланетные колумбы, I. Okston*)

Povídka popisuje cestu na Mars doktora Aloese, který je vybrán Lékařskou společností k tomu, aby na Rudé planetě zkoumal záhadnou psychickou poruchu, která postihuje meziplanetární cestovatele.

Na Mars cestuje Aloes v tzv. *efiromobilu*, což je vesmírná loď s jaderným pohonem. Efiromobil Uranolit prolétá polem meteoritů a jeho kapitán vzpomíná na všechny své předchůdce, jimž se dané pole stalo záhubou. Tento pohled vydráždí matematika Gaspara a vede ho k tomu, že chce dohnat kometu Galej místo toho, aby doletěli na Mars. V tom mu kapitán a teleskopista brání, a tak Gaspar oba zabije a sám upadne do mdlob.

Nachází je cestující, inženýr Gorn, který se chápe navigace lodi a úspěšně ji dovádí na Mars. Doktor Aloes pak seznává, že matematik Gaspar je jeho prvním exemplářem dané nemoci postihující cestující na Mars.⁶

2.8. Cesta na Měsíc a na Mars (*Путешествие на Луну и на Марс, V. I. Jazvickij*)

Petr Ivanyč Gura obědvá u svých přátel, kde se rozhoří diskuze o tom, že Američané se chtějí vypravit na Měsíc. Když se po obědě vrátí domů, chystá se ulehnout do postele, ale všimne si dopisu od amerického profesora Johna Airse, v němž ho profesor zve do New Yorku, aby se o všem přesvědčil. S dopisem ho zastihne i jeho přítel Alexandr Semjonovič Jeršov, kterého se Gura rozhodne vzít s sebou, protože se lépe vyzná v technice a v astronomii.

V New Yorku se setkají s profesorem Airsem, který jim ukáže, jak funguje stroj, vysvětlí jim, že ho postavil podle návrhů Ciolkovského a naplánuje s nimi let. Gura se k letu staví skepticky, ale Jeršov ho přemluví, aby letěli.

Po návštěvě Měsíce letí přátelé na Mars, kde na březích řek vidí parníky, známky civilizace, které ostře kontrastují s lidmi, s nimiž se zanedlouho setkávají. Lidé tam jsou

⁶ ОКСТОН, И. *Междупланетные Колумбы* [online]. Москва, 1926 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://www.litmir.me/br/?b=101480&p=1#section_1

podobní žábám: tělo mají pokryté tlustou zvrásnělou kůží, mezi prsty na končetinách mají blány pro lepší pohyb ve vodě. Ačkoliv se snaží navázat přátelské vztahy, obyvatelé Marsu se na ně brzy vrhnou a přátelé se musí schovat ve své lodi, kde jsou v bezpečí, protože Mart'ané nemají ani ponětí o tom, co je to sklo, a tak si na jejich útočišti několik z nich nabije hlavu.⁷

Po této zkušenosti Mart'ané odchází, aby se vrátili s mírovou delegací s kytkami a jídlem. Několika Mart'anům z delegace přátelé ukážou prostory svého korábu a jaksi se po chvíli dokážou domluvit. Delegace se rozhodne vyslat jednoho svého člena, Šišišiku na Zem.

Když se však přiblíží k rodné planetě, vypadá to, že jim nezbylo dost paliva na návrat a zůstanou na oběžné dráze Země. V tu chvíli se Gura probouzí a spolu s kamarádem Berezinou odchází do klubu.

2.9. Po planetách (*По планетам*, D. Pankov)

Příběh vypráví o sovětském občanovi, který se chce podívat do vesmíru a jediná logická cesta, jak se tam dostat, je pro něj na čertu. Jako problém se ukazuje fakt, že po nastolení sovětské vlády byli všichni čerti uvězněni spolu s cary a knížaty. Jelikož čerti se vždy ochomýtají kolem umění, vydává se vypravěč do divadla, kde nachází čerta, kterého následně křížuje a skáče mu na záda. Čert se mu však pouze vysměje, že na to, aby tato metoda fungovala, by musel věřit v Boha. Čertovi se ovšem zželi zmateného a poníženého vypravěče, a tak mu nabídne, že jej vezme s sebou do vesmíru.⁸

S čertem vypravěč navštíví všechny planety Sluneční soustavy. Návštěva Marsu je přitom v této povídce jen velmi rychlá. Čert vysvětluje vypravěči, že Mart'ané jsou mnohem vyvinutější než ostatní obyvatelé soustavy a věnují se odpočinkovému sportu v meziplanetárním prostoru. Jak si všimne vypravěč, na Marsu nejsou ve skutečnosti kanály, ale jedná se o velký nápis, který kolem letícím sděluje, že je to planeta Mars a že na ni nesmí plivat a odhazovat nedopalky. Povrch Marsu je celý vyložen kobercí, protože

⁷ ЯЗВИЦКИЙ, Валерий. *Путешествие на Луну и на Марс* [online]. Ленинград: Государственное издательство Москва, 1928 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: <http://epizodsspace.airbase.ru/bibl/fant/yazvitskiy/lyna-mars/01.html>

⁸ ПАНКОВ, Д. *По планетам. Мир приключений* [online]. Ленинград: П. П. Сошкин, 1928, (5), 49-56 [cit. 2022-04-16]. Dostupné z: https://royallib.com/read/semenov_s/mir_priklyucheniya_1928__05.html#184320

kvůli tomu, že Marťané se přepravují pouze vzduchem, často dochází k nehodám a koberce mají ochránit nešťastníky, kteří po nehodě spadnou z nebe.

Po návštěvě Slunce nasedají hrdinové na kometu a letí na Zem, kde si vymění adresy a slíbí si, že budou přátelé.

2.10. Vesmírní námořníci (*Моряки вселенной*, Boris Anibal)

Na konci 20. století sestrojil člověk první rakety a začíná zkoumat vesmír. Inženýr Lukin pak objeví nový typ pohonu, heliolin, který dosahuje rychlosti mnohokrát vyšší než pohon založený na reakci kyslíku s vodíkem. Inženýr Lukin se vydává na Mars na objevnou misi s pilotem Kedrovem a astronomem Maljutinem v raketoplánu RS-7. Na Marsu průzkumníci nacházejí rozvaliny měst a strojů a miniaturní kostru obyvatele Marsu.

Na svém průzkumu města objevují cestovatelé věž, která v sobě skrývá marťanskou knihovnu. Za zabarikádovanými dveřmi knihovny nacházejí nakreslenou Sluneční soustavu a na Zemi zakreslenou Atlantidu, kterou datují zhruba 7000 let zpět do historie. Nedaleko nachází i kostru člověka se svitkem napsaným v jazyce Atlantů i v jazyce Marťanů. Do tábora se vrací s kostrou i se svitkem a ráno se po krátkém boji s písečnou bouří vydávají na cestu na Zem. Cestou Maljutin, který se dříve účastnil pozemské mise, která objevila tzv. libyjský papyrus, díky němuž byl rozluštěn jazyk Atlantů, čte svým kolegům svitek z Marsu.

Cestovatelé se dozvídají, že Marťané, tajemní tvorové, přiletěli na Atlantidu v podivných vejčitých lodích. Zemská gravitace jim dělala velký problém, a tak mluvili jen málo, zatímco s pomocí Atlantů sbírali vzorky květin ze Země, nejvíce však byli fascinováni vodou. Autor svitku, Atlantůan Simej, je provází i na jejich poslední cestě za vzorky, kdy jsou zastiženi příchodem veliké povodně. Většina Atlantů, která Marťany provází, uteče a nechá své svěřence na pospas přírodě, Simej s nimi však zůstává a Marťané ho berou do svého vejce. Simej s Marťany odlétá ze Země a sleduje zkázu Atlantidy a její potopu. Cesty zpět na Zem se však nikdy nedočká, protože Marsem se šíří pandemie, která decimuje veškeré jeho obyvatelstvo. Simej zůstává sám a ve svých posledních chvílích píše svou závěť, doufaje, že se jednoho dne jeho poselství dostane zpět na Zem.

To se už na Zem dostávají naši hrdinové a výhled na Palác sovětů jim symbolizuje jejich návrat domů.

NÁZEV:

Lety na Mars v ruské sci-fi literatuře

AUTOR:

Alexandra Novotná

KATEDRA:

Katedra slavistiky

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Olga Čadajeva, Ph.D.

ABSTRAKT:

Práce se zabývá vyobrazením planety Marsu v ruské a sovětské sci-fi literatuře a horním časovým ohraničením na rok 1940. Cílem práce je zmapovat díla zabývající se danou tematikou a najít trendy a odlišnosti v tom, jak zobrazují společnost na Zemi a na Marsu, technologie a vědu, jak zpracovávají téma Velké říjnové revoluce a snažím se zjistit, jaký účel mají daná díla plnit. V práci se vyskytuje detailní analýza čtyř důležitých a reprezentativních děl: (Na sousední planetě, Červená hvězda, Inženýr Menny a Kráska z Marsu) a přehled dalších děl zabývajících se daným tématem. V syntetické části pak porovnává práce jednotlivá díla mezi sebou navzájem. Nejčastější formou utopické společnosti je jistý typ socialismu podporovaný rozvinutými technologiemi, které jej umožnily: jedná se o egalitářské a pacifistické společnosti. Díla jsou ovlivněna jak socialistickými ideami, tak filozofií teosofie a antroposofie, případně soudobou zahraniční literaturou zabývajících se stejnými tématy. Jejich účel může být jak programový, vzdělávací nebo čistě zábavný.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Mars, ruská sci-fi literatura, lety do vesmíru v ruské literatuře, Tolstoj, Bogdanov, sovětské sci-fi, utopie

TITLE:

Voyages to Mars in Russian Sci-fi Literature

AUTHOR:

Alexandra Novotná

DEPARTMENT:

The Department of Slavic Studies

SUPERVISOR:

Mgr. Olga Čadajeva, Ph.D.

ABSTRACT:

This thesis examines the depiction of the planet Mars in Russian and Soviet science fiction literature and it is limited by the year 1940. The aim of the thesis is to find works which depict the Red planet and to find trends and differences in how they describe society on Earth and Mars, technology and science, how they treat the theme of the Great October Revolution, and to then try to find out what purpose the works are intended to serve. The thesis includes a detailed analysis of four representative works: (On a Neighbouring Planet, Red Star, Engineer Menni and Aelita) and a survey of other works dealing with the subject. The final section then compares the works with each other. The most common form of utopian society is a type of socialism supported by the advanced technologies that made it possible: these societies are egalitarian and peaceful. The works are influenced by socialist ideas as well as the philosophy of theosophy and antroposophy, and by contemporary foreign literature dealing with the same themes. Their purpose may be programmatic, educational or entertainment.

KEYWORDS:

Mars, Russian sci-fi literature, space voyages in russian literature, Tolstoy, Bogdanov, soviet sci-fi, utopia

ANOTACE:

V práci se zabývám vyobrazením planety Marsu v ruské a sovětské sci-fi literatuře a horním časovým ohraničením na rok 1940. Analyzované příběhy v sobě nesou prvky utopie, popisují tak vize dokonalé společnosti, kterou zasazují na Mars. Příběhy jsou ovlivněny nejen soudobými ideologiemi, ale také filozofií a náboženstvím, které následně definují obraz společnosti. Zároveň jde o zajímavý náhled do toho, jaký vliv mělo zrychlení vývoje technologií na myšlení autorů a vizi budoucnosti. Práce také obsahují vizi sociální revoluce, případně reflexe na Velkou říjnovou revoluci v Rusku. V práci podávám analýzu nejdůležitějších literárních děl s tematikou Marsu a přehled dalších příběhů se stejnou tematikou. Následně analyzuji tyto myšlenky, vazby mezi nimi a převládající myšlenkové proudy a trendy, které se v příbězích objevují.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Mars, ruská sci-fi literatura, lety do vesmíru v ruské literatuře, Tolstoj, Bogdanov, sovětské sci-fi, utopie

ANNOTATION:

In this thesis, I examine the depiction of the planet Mars in Russian and Soviet science fiction literature, limited by the year 1940. The analysed stories have elements of utopia in them, thus describing visions of a perfect society set on Mars. The stories are influenced not only by contemporary political ideologies, but also by philosophy and religion, which subsequently define the image of society. At the same time, it is an interesting insight into the impact that the acceleration of technology has had on the authors' thinking and vision of the future. The works also include visions of social revolution or reflections on the Great October Revolution in Russia. In this thesis, I provide an analysis of the most important literary works describing the planet Mars and a survey of other works dealing with the same subject. I then analyze these ideas, the connections between them, and the prevailing currents of thought and trends that appear in the stories.

KEYWORDS:

Mars, Russian sci-fi literature, space voyages in russian literature, Tolstoy, Bogdanov, soviet sci-fi, utopia